

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГАМАН-ГОЛУТВИНА О.В.,
доктор політичних наук, завідувач кафедри порівняльної політології Московського державного інституту міжнародних відносин (Російська Федерація);
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОТИК В.Д.,
доктор політичних наук, МЗС України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШМЕЛЬОВ Б.О.,
доктор історичних наук, керівник Центру політичних досліджень, професор, перший проректор Міжнародної вищої школи (Російська Федерація);
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 1 від 17.09.2014 р. для "З.С." №9 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦОВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал 2014, № 9. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП "Політика і час"

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р. Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2014.

Однеї похмурої листопадової днини маленький хлопчик стомився від власної нудьги і почав докучати батькові своїми іграми та розмовами. Коли терпець старого урвався, той знайшов у купі сміття товстезний журнал, вирвав із нього велику кольорову карту світу, розірвав її на дрібні шматочки і доручив синові зібрати цей саморобний пазл, пообіцявши за ретельно виконану роботу гроші на морозиво. Кажуть, здивуванню батька не було меж, коли малий усього за кілька хвилин знову з'явився перед ним із успішно виконаним доволі складним і для дорослого завданням.

— Як тобі вдалося так швидко впоратися? — запитав батько.

— Це було дуже просто. Адже на другому боці карти виявилось велике зображення людини. Я просто перевернув усі шматочки з мапою світу, зібрав зображення людини, знову перевернув журнальний лист – і отримав правильно зібрану карту світу. Я подумав так – якщо людина правильна, то й світ буде правильним.

Фінал цієї історії щасливий. Хлопчик отримав гроші на морозиво. Батько – мудру сентенцію, яка лягла в основу його наукової доповіді. А ми – чергову можливість побачити у своїх обличчях віддзеркалення всесвіту. Адже «какие песни – такие мы». А які ми – такі й наші думки, дії, зрештою – усе створюване нашими вербальними й невербальними зусиллями навколишнє середовище.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити "Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- ДП "Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ "НВП "Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма "Періодика" Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати вроздріб у редакції журналу "Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 "З.С." включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

6

16

20

22

27

32

35

38

44

48

ПОЛІТИКА

5 Дострокові парламентські вибори стали перемогою українського народу і демократії

6 *Георгій Кухалейшвілі.* Чому Маріуполь проголосував за уламки «Партії регіонів»?

8 Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст

16 *Ігор Семиволос.* Новий світовий порядок будуватиметься за рахунок Росії та на руїнах Росії

20 *Олександр Цветков.* Масштабний міжнародний позитивний нетворкінг – шлях до успіху України

22 Трансформація архітектури безпеки та стратегічний вибір для України

27 *Сергій Гакман.* Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму: міжнародно-правові та геополітичні аспекти

32 *Микола Кулініч.* Україна - Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань

35 *Ірина Сльота.* Сучасна міграційна політика Франції та Великої Британії

СУСПІЛЬСТВО

38 *Ольга Зернецька.* Право на комунікацію в глобалізованому світі

ГЕОПОЛІТИКА

44 *Олександр Васильєв.* Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав

48 *Ольга Васильченко.* Україна - Іран: шляхи оптимізації співпраці на сучасному етапі

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

51 Літопис трагедії холмсько-підляських українців. Продовження.

ОСОБИСТОСТІ

54 *Володимир Денисенко.* Хто не ризикує — той не дивує світ (штрихи до політичного портрета Вінстона Черчілля)

ГДП

60 ГДП відкриває дипломатам Житомирщину: батьківщина Сергія Корольова, історія кохання Оноре де Бальзака...

КУЛЬТУРА

62 Міжнародна фотовиставка газети «День» — зворушливі свідчення народу, що вижив

54

62

Дострокові парламентські вибори стали перемогою українського народу і демократії

Нинішні дострокові вибори до Верховної Ради України – незвичні та водночас надзвичайно важливі. За даними МЗС України, на виборах працювало понад 3 тис. міжнародних спостерігачів. Як повідомила Центральна виборча комісія, зареєстровані спостерігачі представляли 21 країну світу та 20 міжнародних організацій. Акредитацію Центрвиборчкому на висвітлення ходу виборів отримали 979 журналістів зі 110 різних міжнародних засобів масової інформації.

У спільній заяві Президента Європейської Ради Германа Ван Ромпея та Президента Європейської Комісії Жозе Мануеля Баррозу з приводу народного волевиявлення, зокрема, йдеться: «ЄС вітає проведення парламентських виборів в Україні. Міжнародні експерти відзначили важливий крок у бажанні України консолідувати демократичні вибори відповідно до міжнародних зобов'язань країни. Це було перемогою українського народу та демократії. Електоральний мандат, наданий українським народом, має бути реалізовано... Грунтуючись на результатах цих виборів, необхідно шукати широкий національний консенсус з метою інтенсифікації таких вкрай потрібних політичних та економічних реформ в Україні. Активізація процесу реформ, включаючи започаткування всередовищного національного діалогу, буде надважливою задля політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС, а також для консолідації єдності та внутрішньої згуртованості України. Ми очікуємо на тісну спів-

працю з новою Верховною Радою і майбутнім новим урядом для допомоги в цих зусиллях. Ми нагадуємо про важливість проведення дочасних місцевих виборів на Донбасі, які відбудуться пізніше, у рамках українського законодавства. Також важливо, аби вони слугували меті з деескалації ситуації в регіоні та зосереджувалися на проведенні реформ за допомогою всеохопного діалогу між українським урядом і демократично обраними представниками».

Президент США Барак Обама привітав український народ із проведенням успішних парламентських виборів і закликав Росію гарантувати, що терористи на Донбасі дозволять українцям проголосувати 7 грудня на місцевих виборах, а будь-які інші вибори США не визнають. У заяві Обама йдеться: «Від імені американського народу я вітаю народ України з проведенням успішних парламентських виборів 26 жовтня. Попри складну ситуацію в галузі безпеки в окремих регіонах, мільйони українців по всій країні вийшли, щоб віддати свої голоси у впорядкованій і мирній обстановці. Я висловлюю вдячність уряду України за проведення кампанії і за

день виборів, які міжнародні організації моніторингу оцінили як такі, що значною мірою відповідають міжнародним стандартам».

Генеральний секретар НАТО Енс Столтенберг привітав народ України з реалізацією свого права голосу на переважно мирних парламентських виборах. «Як заявили міжнародні спостерігачі, попри важкі умови, вибори відповідали міжнародним стандартам. Переважна більшість населення України чітко і демократично висловилися за користь масштабного порядку денного реформ і європейського шляху», – йдеться в заяві генсека Північноатлантичного альянсу. Столтенберг зазначив, що громадяни України своїм голосуванням висловилися за подальший розвиток на базі демократичних цінностей, поваги прав людини, прав меншин і верховенства права, що, на його думку, повинно допомогти мирному вирішенню конфлікту в Україні. «НАТО продовжує підтримувати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України в рамках її міжнародно визнаних кордонів. Незалежна, суверенна і стабільна Україна, твердо прихильна демократії

та верховенству права, є ключем для євроатлантичної безпеки», – підкреслив глава Альянсу.

Дипломати та політики різних країн назвали позачергові вибори до Верховної Ради України важливим кроком в укріпленні демократії. Так, Посол США в Україні Джеффри Пайєтт і Посол США при ОБСЄ Деніел Беєр оцінили голосування на виборах до Верховної Ради як ще один крок на демократичному шляху України.

Генсек Ради Європи Торбйон Ягланд привітав парламентські вибори в Україні, які продемонстрували прагнення українського народу. «...Вибори були ясним вираженням прагнення українського народу до миру, демократії та єдності країни. Я вітаю прихильність президента Порошенка і прем'єр-міністра Яценюка до демократичних реформ, яка була підтримана більшістю виборців», – заявив Ягланд.

Прем'єр-міністр Канади Стівен Харпер привітав український народ із проведенням дострокових парламентських виборів, які є «важливим кроком у процесі зміцнення демократії... І люди продовжують демонструвати стійкість, мужність і відданість справі побудови для себе більш мирної та процвітаючої країни перед лицем воєнної агресії з боку путінського режиму, який намагається позбавити їх цього права», – йдеться у відповідній заяві. Харпер зазначив, що у лідерів України попереду ще багато роботи для забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності країни.

За повідомленнями світових агентств

Чому Маріуполь проголосував за уламки «Партії регіонів»?

Досить передбачуваними виявилися результати проведених позачергових парламентських виборів в Україні. Лідируючі позиції з невеликою різницею голосів зайняли представники партій-фаворитів, включаючи «Народний Фронт» А. Яценюка та «Блок Петра Порошенка». Солідну частину голосів зібрала партія «Самопоміч», яка у своїй передвиборчій програмі робила ставку на популярну ідею залучення до влади кваліфікованих фахівців. У меншості виявилися інші партії, яким усе-таки вдалося пройти п'ятивідсотковий бар'єр, включаючи «Опозиційний блок», «Радикальну партію» О. Ляшка та «Батьківщину».

По-іншому склалася ситуація з волевиявленням людей у Маріуполі, який здобув репутацію форпосту державності України на Донбасі та має прифронтове значення в ході проведення АТО. Стагнація маріупольської промисловості, втрата робочих місць як результат неочайної політики «Партії регіонів», яка не надала допомоги українським підприємствам у виході на альтернативні Росії ринки збуту, повинні були змінити традиційні політичні переконання городян.

Однак близько половини своїх голосів мешканці Маріуполя (57-й та 58-й виборчі округи) віддали на користь уламків «Партії регіонів» в особі «Опозиційного блоку». На другому місці, зі значним відста-

ванням (близько 15%) виявився «Блок Петра Порошенка». Не кажучи про наявність голосів на користь партій, які не пройшли п'ятивідсотковий бар'єр, включаючи КПУ та «Сильну Україну». Політичне фіаско і Маріуполі зазнали «Батьківщина», «Радикальна партія», «Народний Фронт» і «Самопоміч». За мажоритарною системою максимальну кількість голосів набрали позапартійний самовисуванець С. Тарута і экс-регіонал С. Матвієнко. Висуванець від «Блоку П. Порошенка» В. Решетняк і позапартійний «еколог» М. Бородін посіли другі позиції.

Не варто робити поспішні висновки про те, що велика частина населення Маріуполя підтримує сепаратистів і російських окупантів, виступає за російський вектор розвитку України. Хоча й не варто лукавити, – проросійські представники ДНР і їхні прихильники є в нашому місті. Про це свідчать періодичні провокації. За кілька днів до виборів один із торговельних центрів Маріуполя був обстріляний невідомими з автоматів. Хоча ніхто не постраждав, але побоювання серед частини місцевого електорату залишилися. Стурбованість особистою безпекою та безпекою рідних і близьких, скоріш за все, переважили бажання виконати свій громадянський обов'язок. Лише близько чверті городян з'явилися на виборчих дільницях у півмільйонно-

му Маріуполі. Серед них найбільш політично активними є пенсіонери та працівники промислових підприємств, які нині переживають не найкращі часи.

Втрата значної кількості голосів партія-фаворитами в Маріуполі обумовлена й певним розчаруванням городян. Місто має індустріальну специфіку. Тому надання державних військових замовлень маріупольським машинобудівним і металургійним підприємствам могло б поліпшити матеріальне становище їхніх працівників і створити ресурс для підтримки партій-фаворитів, включаючи «Блок Петра Порошенка». Однак зволікання з реалізацією цих заходів викликало сумнів у маріупольців щодо компетенції чинної влади, її здатності сприяти диверсифікації виробництва та експорту маріупольської промислової продукції, щоб компенсувати надмірну залежність від російського ринку.

Мешканці міста сумніваються в можливості змінити на краще ситуацію на лінії фронту АТО, яка про-

ходить за кілька кілометрів. «Іловайський котел» і результати Мінських зустрічей стали каталізатором занепадницьких настроїв серед частини громади. Не кажучи про зволікання у проведенні обіцяних нагальних реформ в економічній, правовій і політичній сферах. Розчарування викликало й одне з останніх рішень про надання тимчасового статусу обласного центру Краматорську, замість Маріуполя, і перенесення туди евакуйованих із Донецька політичних структур. Маріуполь є другим за економічним і соціально-культурним значенням містом у Донецькій області, позиціонує себе як «індустріальна столиця» України.

Недовіра людей існує до представників «Народного Фронту» та «Батьківщини», які в період перехідного уряду не змогли оперативно та адекватно відреагувати на провокації російських військових у Криму, що переросли в анексію півострова Російською Федерацією. Адже активізація сепаратист-

ських настроїв на Донбасі відбувалася за принципом доміно, одразу ж після окупації Росією півострова. На побутовому рівні партія «Батьківщина» досі асоціюється з газовим «контрактом Путіна-Тимошенко» – однією з істотних зовнішньополітичних поразок «помаранчевої команди». Тоді поступково на адресу Росії став газовий аспект національних інтересів України. А чи не стане такою поступкою здача сепаратистам і російським окупантам окремих міст Донбасу, включаючи Маріуполь? Якими б суб'єктивними не були ці побоювання, але вони також мали вплив на передвиборчі настрої мешканців регіону.

Попри низьку явку на виборчі дільниці, позицію середньостатистичних жителів Маріуполя підтверджує думка журналіста С. Шустера, який нещодавно відвідав приазовське місто й оцінив патріотичні настрої городян:

«...Найголовніше, що я відчув: у Путіна велика проблема. Президент РФ не розуміє, що «Русский мир», який він розраховує підняти в Маріуполі, буде воювати проти Путіна. У місті більшість людей говорить російською мовою, але налаштовані вони максимально проукраїнськи. Думаю, для Путіна це буде великою несподіванкою, адже він досі переконаний, що південний схід України за Росію. Нічого подібного. Український російськомовний світ проти Путіна, його бойовиків та агресії Росії».

Мешканці Маріуполя мимоволі стали спостерігачами драматичних подій, які відбуваються на Дон-

басі. Вони повною мірою пізнали різницю у способі життя та рівні особистої безпеки до і після звільнення міста від представників ДНР. Зараз, коли у місті є воїни Збройних сил України та Національної Гвардії, попри періодичні провокації сепаратистів і гуркіт артилерії, городяни мають можливість ходити на роботу, проводити дозвілля в центрі міста, не побоюючись, що до них підійдуть невідомі з автоматами без розпізнавальних знаків і накажуть віддати все, що є, для потреб ДНР. Не кажучи про візити сепаратистів до помешкань простих жителів з метою конфіскації цінного майна та автомобілів. Жителям Маріуполя вдалося цього уникнути.

Приклади розграбованого Донецька, зруйнованого Луганська стали підтвердженням того, що демагогічні висловлювання самоназваного «народного губернатора» Донбасу Павла Губарева щодо «глибокого розуміння російського світу, народовладдя і соціально-орієнтованої Новоросії, за незалежність якої не гріх віддати життя», є нічим іншим, як повним абсурдом, утопією та інформаційним прикриттям бандитизму, що панує на контрольованих сепаратистами територіях. Це

підтверджують потоки біженців із Донбасу до Маріуполя, щоб урятуватися від російських ракет і снарядів, свавілля уявних проросійських «героїв», на яких кілька місяців тому багато хто покладав ефемерні надії.

Не підтримка існуючих партій-фаворитів та їхніх лідерів стала головною причиною того, що Маріуполь нині є справжнім форпостом української державності на Донбасі, а те, що люди засвоїли на прикладі інших донбаських міст важливий урок: колабораціонізм і підтримка терористів ніколи не покращить рівень життя і добробуту міста. Будь-який агресор, включаючи російські війська та сепаратистів, думає, насамперед, про власне збагачення і задоволення особистих амбіцій, а не про добробут окупованих територій. Маріупольці не хочуть втратити своє місто, робочі місця, бачити, як потужності промислових підприємств розпилюються на металобрухт для продажу в Росію, а офіси перетворюються на псевдоміністерства та інші нелегітимні структури сепаратистів. Мешканці Маріуполя не бажають бути насильно мобілізованими до сепаратистського ополчення і ризикувати своїм життям

заради купки кремлівських маріонеток на догоду геополітичним ігрищам В. Путіна.

Маріупольці здебільшого зацікавлені у вирішенні нагальних проблем, зокрема зниження рівня безробіття, забезпечення місцевих заводів новими замовленнями для альтернативних Росії ринків збуту, підвищення соціальної та екологічної безпеки, поліпшення ефективності місцевого самоврядування, його взаємодії з центральними органами виконавчої влади України, попри те, яка партія буде представлена у парламенті.

Як показує практика, ці потреби маріупольців йдуть урозріз з утопічною демагогією про те, що «росіяни — це не етнос і не нація, а стан світовідчуття», про те, що в «Русском мире», який не має ані концептуального, ані реально-го обґрунтування, на них чекає безмірна допомога з боку псевдобратнього сусіда. Безкоштовний сир буває тільки в мишоловці, і роль останньої відіграє міжнародна ізоляція, гарантована будь-якому невизнаному сепаратистському утворенню – включаючи ДНР, ЛНР або Новоросію. Приклади Абхазії, Південної Осетії, Придністров'я наочні демонструють, до яких негативних наслідків це призводить. Сам факт проведення позачергових парламентських виборів у Маріуполі підтверджує бажання основної маси городян рухатися в бік прогресу у складі соборної України.

**Георгій
КУХАЛЕЙШВІЛІ,**
політолог,
міжнародник, магістр
політичних наук

Напис на постаменті,
де раніше стояв
пам'ятник Леніну

Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст

9 жовтня 2014 року відбулася Міжнародна конференція «Виклики європейській архітектурі безпеки: український контекст». Співорганізаторами заходу виступили Міністерство закордонних справ України, Офіс зв'язку НАТО в Україні та Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України.

До учасників зібрання звернувся ректор Дипломатичної академії України Микола Кулініч. Він наголосив на тому, що формування системи національної безпеки — це не подія, а процес, під час якого з'являються нові виклики, що потребують розроблення відповідних підходів і нового інструментарію, тому від учасників очікують як власних трактувань трансформації європейської безпекової системи, так і пропозицій щодо використання існуючих дипломатично-правових механізмів та інструментів подолання наслідків військового кон-

флікту в Україні, гарантування безпекової стабільності.

У ході конференції було проаналізовано рівень дестабілізуючого впливу військового конфлікту в нашій країні на систему європейської безпеки, природу викликів і загроз, що стоять перед нею, а також обговорено основну парадигму новітньої системи європейської безпеки та місця України в її архітектурі.

Роботу конференції розпочали заступник Глави Адміністрації Президента України Валерій Чалий і заступник Генерального секретаря НАТО Олександр Вершбоу.

У відеозверненні Вершбоу акцентував на тому, що НАТО готовий допомагати в інспекції системи безпеки й оборони України та відбудові сильної української армії: «Ми надамо можливість збройним силам України і країнам НАТО працювати спільно».

Три моделі безпеки для України

Валерій Чалий, заступник Глави Адміністрації Президента України заявив, що у довгостроковій перспективі Україна не має наміру набувати статусу ядерної держави. Разом із тим він наголосив: «На мою думку, класичний нейтральний статус повністю неприйнятний для України».

На його переконання, оптимальним варіантом для Києва є поєднання європейської інтеграції та активна участь у європей-

ській системі безпеки, розвиток більш глибокої співпраці України і НАТО. Наша країна повинна зміцнювати безпеку шляхом поєднання євроінтеграційних процесів з іншими ініціативами у сфері безпеки.

За його словами, існує три можливі моделі безпеки для України: система колективної безпеки, позаблоковий або нейтральний статус, а також співпраця в рамках двосторонніх або багатосторонніх угод про безпеку і євроінтеграція з орієнтиром на спільну безпеку. «З моєї точки зору, система колективної безпеки буде найкращим варіантом безпеки для України», — сказав В. Чалий. Для цього Україна повинна посилити свої спроможності в безпековій сфері, розширити партнерство і співробітництво.

Політик висловив упевненість, що на нинішньому етапі Україні варто проводити необхідні реформи, йти до мети вступу до ЄС і зміцнення відносин із НАТО.

Міністр закордонних справ України (2007-2009 рр.) Володимир Огризко у своєму виступі закликав західні країни створити «антипутінську» коаліцію для захисту світової системи безпеки. Він різко розкритикував бездіяльність Організації з безпеки і співробітництва в Європі та її нездатність забезпечити безпеку своїх союзників.

«Мені сумно про це говорити, оскільки я 5 років був послом у цій організації. Але ОБСЄ абсолютно неефективна в контексті забезпечення безпеки своїх союзників, а також встигла прославитися чи не у співпраці з терористами», — сказав він. Також Огризко обурився відсутністю представництва ОБСЄ в Криму.

Дії Росії повністю підпадають під визначення агресії

Борис Тарасюк, Міністр закордонних справ України (1998-2000, 2005-2007 рр.) наголосив: якщо надати юридичну кваліфікацію діям Росії, то вони повністю підпадають під визначення агресії, яке дала Генеральна асамблея ООН 14 грудня 1974 року в Резолюції 3314. Москва

здійснила воєнну окупацію частини нашої території, продовжує чинити агресію проти України в окремих районах Донецької та Луганської областей.

«Фактично Російська Федерація оголосила про анексію частини нашої території та продовжує вести неоголошену війну проти України, що є порушенням усіх основоположних принципів міжнародного права. У цинічний спосіб кремлівське керівництво намагається поширювати по всьому світові брехливу інформацію про те, нібито Росія не має жодного відношення до цього міждержавного конфлікту», — зазначив політик.

Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, ОБСЄ та Європейський Союз однозначно стоять на позиції, що порушення територіальної цілісності й недоторканності України має бути усунено, тобто відновлено статус-кво згідно з міжнародно-правовими документами.

Крим повинен повернутися під контроль України, а російські військові й озброєння, що знаходяться на території нашої країни, повинні бути негайно виведені до РФ. Власне, сьогодні ні в кого не залишилося сумніву, що Україна має справу з відкритою неспровокованою агресією Росії.

Це має стати уроком для всіх у світовому співтоваристві. Ми не повинні сподіватися на «доброго сусіда», а натомість — самі забезпечити власну безпеку, що є прямим обов'язком влади.

Очевидно, що «програма-мінімум» кремлівських політиків полягала

в тому, щоб фактично підірвати територіальну цілісність України — шляхом розповсюдження тероризму, зброї, наркотиків на всій нашій території — та встановити контроль над південно-східною частиною країни, що частково було досягнуто за допомогою російських спецпідрозділів, маріонеток і найманців. «Програма-максимум», звичайно, полягала в тому, щоб захопити весь південь нашої держави, створити мілітаризований коридор, відрізавши Подніпров'я від Чорного моря, з'єднатись із сепаратистським Придністров'ям. А далі — destabilізувати Молдову і підійти впритул до кордонів НАТО в Центральній Східній Європі.

«Як професійний дипломат і людина, яка двічі очолювала Міністерство закордонних справ, я можу тільки висловити співчуття своїм колегам, які опинилися в такій важкій ситуації. Відомо ж бо: коли говорять гармати, дипломатія часто-густо безсила. От, власне, така ситуація й виникла, якщо узагальнено говорити про те, в яких зовнішньополітичних обставинах опинилася Україна», — зазначив Б. Тарасюк.

Вперше у ХХІ ст. країна-постійний член РБ ООН здійснила агресію проти сусідньої держави, грунтовно порушивши свої зобов'язання як член Організації Об'єднаних Націй, на яку покладена основна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. Фактично немає жодного міжнародно-правового документа, який не порушила б Росія цим актом агресії. Передусім,

це Гельсінкський заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, Паризька хартія для Нової Європи та інші документи, у тому числі й двосторонні.

Росія порушила свої зобов'язання як підписант Будапештського меморандуму про гарантії безпеки Україні, відповідно до якого країни-постійні члени Ради Безпеки, ядерні держави (серед них — Російська Федерація, США, Велика Британія) зобов'язалися поважати територіальну цілісність, незалежність і суверенітет України.

Більше того, цим документом передбачалося недопущення економічного тиску на Україну для досягнення політичних цілей. Це саме те, до чого Росія вдавалася не один рік до здійснення прямої воєнної агресії.

Міжнародні позиції підриває також неучасть України в системі колективної безпеки. Таких колективних систем безпеки на нашому континенті є дві: одна — це НАТО, або Організація Північноатлантичного договору, друга — це так званий Ташкентський договір, або ОДКБ. Звичайно, від початку ми відхилили можливість участі України в проросійській системі. Стосовно НАТО, то зробили замало для того, щоб стати членом Альянсу. Хоча у 2006 р. Україна дуже близько підійшла до отримання Плану дій щодо набуття членства.

Що стосується США та інших західних партнерів, які об'єднані в НАТО і ЄС, то їхню реакцію, на думку політика, можна назвати кволюю. Європейський Союз та столиці провідних

країн-членів НАТО не втомлюються заявляти: мовляв, ми глибоко стурбовані тим, що відбувається з Україною через агресію Росії. Але, крім стурбованості й оголошення санкцій, які не мають особливого впливу на економіку РФ, ні про що не йдеться.

Щоправда, ЄС та США здійснили низку акцій, які мають спричинити серйозний підриг енергетичного потенціалу Росії. Зокрема, вони заборонили надавати їй сучасне обладнання для розвідки та видобутку газу і нафти. Це є першим кроком, який може завдати відчутної шкоди економіці РФ. Наступними дієвими кроками з боку США та ЄС повинні стати:

1. Подальше зниження світової ціни на нафту, яка, за останніми повідомленнями, впала вже нижче 90 дол. за барель.

2. Виключення Росії зі світової фінансової та банківської системи (SWIFT).

Потрібно констатувати також важливий факт, коли Генеральна Асамблея ООН 27 березня 2014 р. на 68-й сесії кількістю рівно 100 голосів прийняла Резолюцію 68/262, якою засудила російську агресію і виступила на підтримку територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України.

Хотілося б окрему увагу приділити формату переговорів щодо врегулювання конфлікту з Російською Федерацією. Вважаю, що Мінський формат є програвом української влади. Натомість Женевський формат переговорів, коли 17 квітня зібралися ключові представники України, Росії, ЄС та США, був реальною можливістю зна-

йти достатньо вагомих аргументів для впливу на Путіна.

На жаль, переговори було зведено до так званого Мінського формату, де зустрічаються другорядні «повпреди» України та Росії, які не мають серйозних впливів. Представником із нашого боку виступає колишній президент Леонід Кучма, а з боку Росії – посол, що можна вважати досить низьким рівнем переговорників для розв'язання надскладної проблеми, хоча й за участю представників ОБСЄ. Звичайно, Україна в цьому форматі програє хоча б тому, що в ОБСЄ віддавна діє потужне російське лобі...

Як людина, що мала відношення до переговорів із досить чутливих питань українсько-російських відносин, починаючи з 1990 р., Борис Тарасюк стверджує: Росія – це дуже небезпечний перемовник і партнер, підступний і цинічний у своїх діях. Один на один Україні не виграти переговори з РФ. Для того щоб перемовини завершилися в інтересах нашої держави за логікою міжнародного права та міжнародних відносин, потрібна обов'язкова противага в ролі таких глобальних гравців, як ЄС та США.

Окрім цього, необхідно:

- зміцнювати обороноздатність нашої держави; перевести економіку на воєнні рейки, організувати виробництво сучасних зразків озброєнь; домовитися про постачання сучасного озброєння з-за кордону, найсучасніших воєнних технологій, супернадійної амуніції та навчально-консультативної допомоги досвідчених військових

радників;

- мобілізувати всі сили суспільства для протистояння і відсічі агресії;

- скасувати позаблоковий статус України, законодавчо закріплений 1 липня 2010 р. режимом Януковича, що є перешкодою на шляху цілеспрямованого руху до членства в НАТО;

- здійснити негайні кроки щодо включення України до механізмів міжнародних гарантій, зокрема отримати статус «основного союзника США поза НАТО», який дасть право Президентові США направляти озброєння до нашої країни;

- провести референдум щодо приєднання України до НАТО;

- нарощувати тиск міжнародної спільноти на Російську Федерацію та вживати рішучіших заходів для підриву її воєнно-економічної спроможності;

- ініціювати міжнародні зусилля щодо вироблення сучасних механізмів дотримання основоположних принципів міжнародного права;

- ініціювати міжнародну конференцію з метою вироблення змін до Статуту ООН, які передбачали б, зокрема, скасування права вето в Раді Безпеки ООН;

- змінити формат переговорів щодо врегулювання ситуації із залученням таких глобальних гравців, як США та ЄС.

Здійснення цих кроків матиме коротко- і середньостроковий результати у відновленні глобальної системи безпеки та реалізації національних інтересів України.

Людмила Чекаленко, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії ДАУ при МЗС України у своєму виступі акцентувала увагу на тому, що у світовій трирівневій усталеній системі безпеки дві складові – регіональна та субрегіональна – зазнали фіаско.

Нині механізм захисту безпеки у світі не вироблений. Європа погодилася нагодувати Росію за рахунок України.

«Historia magistra vitae»... Історія нічому не навчила наше оточення. Гітлеру дали Австрію, Судети, можливість розчленувати Чехословаччину. Диктатор усе проковтнув, але не наївся. І тоді розпочалася Друга світова війна. Сьогодні в Україні гинуть найкращі наші діти. Дякуємо Європі, що вона ввела обмежені санкції для Росії, однак санкції заморозив російський газ. Вихід – створення нової моделі захисту України, звернення до НАТО з пропозицією надати нам статус партнера стратегічної відповідальності та закріпити це юридично. А також продумати військові об'єднання із сусідами «Україна+», звернути увагу на країни, які можуть нас підтримати, – Туреччину, Румунію, Болгарію, Іран тощо.

Проблеми української політики знову вийшли на поверхню

На міжнародно-політичних аспектах української кризи, умовах і перспективах їх урегулювання зосередився Сергій Толстов, кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідідулу трансатлантичних досліджень державної установи

«Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України».

Визначення умов виходу України з глибокої системної кризи стосується як внутрішніх, так і зовнішніх обставин, що зумовили критичне загострення внутрішньополітичного конфлікту та його переростання в локальний інтернаціоналізований збройний конфлікт. При цьому базові внутрішні причини та суперечності, що зумовили загострення конфронтаційних тенденцій в Україні, залишаються нерозв'язаними. Унаслідок кримської кризи та збурення військового конфлікту в Донбасі внутрішні протиріччя були лише відсунуті на другий план, однак з початком парламентської виборчої кампанії (вересень-жовтень 2014 р.) та у зв'язку з укладенням хиткого перемир'я на Донбасі глибокі проблеми української політики знову вийшли на поверхню.

Серед внутрішніх чинників, що визначають джерела напруженості, провідне місце посідає комплекс проблем мовного, регіонального та соціокультурного характеру. Ці проблеми вказують на суттєві розбіжності, що безпосередньо впливають на ментальні стереотипи, політичну культуру населення різних регіонів, електоральну поведінку виборців. Водночас анексія Криму Росією спричинила сплеск патріотичних настроїв, висунула на перше місце фактор зовнішньої загрози, що вказує на наявність значної соціальної інтеграції та важливості спільних інтересів (територіальна цілісність, економічна стабільність) у мотивації

політичної поведінки переважної більшості населення. При цьому наявність консолідуючих елементів не усуває потребу в поліпшенні системи управління та вдосконалення практики гармонізації суспільних інтересів, включаючи розширення регіонального і місцевого самоврядування та врахування потреб російськомовної частини населення.

Зовнішні чинники кризи включають суперечності між США та Росією, конкуренцію інтеграційних проектів ЄС і Росії, регіональні плани та амбіції окремих держав, а також складне й суперечливе ставлення домінуючих угруповань європейських політичних кіл до України та її європейських перспектив. З точки зору російського керівництва, включення України до орбіти зовнішньої політики США веде до загострення конфронтації та суперництва в боротьбі за контроль над східноєвропейським простором. Натомість, з точки зору адміністрації Сполучених Штатів Україна не належить до сфер пріоритетних американських інтересів і тому не може розраховувати на пряму військову підтримку, яка до того ж містить загрозу втягнення Америки в пряму воєнну конфронтацію з РФ. При цьому, якщо російське керівництво не відмовиться від ескалації воєнних засобів з метою дестабілізації України, адміністрація Б. Обама погрожує Москві посиленням заходів, спрямованих на стримування та зовнішню ізоляцію РФ. Запропонована окремими американськими експертами стратегія формування регіонального альянсу з

метою довготермінового стримування Росії досі не дістала виразної підтримки уряду США.

Зі свого боку, європейські політики, які в переважній більшості висловлюють формальне неприйняття російської анексії Криму та використання воєнних засобів дестабілізації України, вважають принципово неможливим розв'язання конфлікту в Донбасі за допомогою воєнних засобів. Виходячи з позиції домінуючих течій політичних кіл країн ЄС, попередні умови, необхідні для розв'язання кризи, передбачають:

- створення відповідних умов і відновлення політичного діалогу між Україною та РФ;
- припинення воєнних дій сепаратистів у Донбасі з боку Росії та прямої участі її військ у конфлікті;
- відмову від постачання Україні зброї з боку країн ЄС (позиція США враховує потребу в координації підходів з іншими членами НАТО, що також скорочує обсяг засобів, які надаються Києву з метою посилення обороноздатності);
- сприяння припиненню воєнних дій, насамперед за допомогою Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ щодо роз'єднання сторін та контролю за дотриманням умов перемир'я;
- узгодження економічних інтересів ЄС, Росії та України, врахування інтересів РФ у контексті економічних параметрів асоціації між ЄС та Україною;
- розроблення та ухвалення програми внутрішніх економічних і політичних реформ в Україні, покликаних сприяти більшій стійкості внутрішньополітичного устрою та

політичному порозумінню всередині суспільства.

Перед світовою спільнотою сьогодні стоять виклики нового типу

Володимир Горбулін, радник Президента України, директор Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України, доктор технічних наук, професор, академік НАН України, у своєму виступі зосередився на необхідності об'єднати зусилля, спрямовані на підвищення рівня міжнародної безпеки. Він підкреслив, що нові виклики і загрози потребують удосконалення глобальних і регіональних механізмів адекватного реагування на них.

Перед світовою спільнотою сьогодні стоять виклики нового типу, відповіді на які поки що не знайдені. Очевидно, що існуюча система міжнародної безпеки, по суті, себе вичерпала. Вона не здатна працювати на попередження загроз — тим більше сучасних, які часто мають асиметричний характер.

Разом із тим, як ніколи зросла актуальність військової загрози для європейської безпеки. Криза навколо України докорінно змінила ситуацію і позначила контури нового конфлікту в Європі, потенційні масштаби та наслідки якого ще складно оцінити.

Очевидно, що «зона європейської конфліктості», якою довгий час були Балкани, зараз зміщується на схід, до Чорноморсько-Каспійського регіону, що претендує на роль нової «порохової бочки» Європи. До заморожених конфліктів у Придністров'ї та на Пів-

денному Кавказі додалися відразу дві «гарячі точки» — у Криму та на Донбасі, замикаючи, якщо використовувати термін З. Бжезінського, «дугу нестабільності», що простягнулася від Балкан через Чорне море, Каспій і Центральну Азію до кордонів Китаю.

У цих умовах виникає необхідність визначення нового формату взаємодії країн, вироблення правил, які будуть закладені в основу формування нової системи міжнародної безпеки. Обриси цієї нової системи сьогодні ще досить туманні, однак для їх більш чіткого визначення слід відповісти на низку запитань стосовно агресивних дій Росії.

Запитання перше. Як вибудувати ефективну міжнародну систему швидкого реагування на дії окремих держав, що створюють суттєві ризики і негативні наслідки для регіональної та глобальної безпеки?

Нинішня криза стала закономірним результатом поступового розростання деструктивних процесів усередині існуючої системи міжнародної безпеки, побудованої на основі Ялтинсько-гельсінських домовленостей. Право вето Російської Федерації, країни-агресора, у Раді Безпеки ООН унеможливує прийняття конструктивного рішення з урегулювання російсько-українського конфлікту. ОБСЄ не має достатніх важелів впливу на Росію, яка вже не вперше порушує базові принципи її діяльності та відверто ігнорує прийняті рішення. У цих умовах низька ефективність діяльності міжнародних інститутів, покликаних забезпечувати міжнародний мир і

стабільність, сама по собі створює загрозу для глобальної та регіональної безпеки.

Агресивні дії Росії проти України підривають не тільки регіональну стабільність у країнах від Балтії до Чорноморсько-Каспійського басейну, а й можуть мати драматичні наслідки у світовому масштабі. Адже, за версією нинішнього російського керівництва, Україна — не єдина країна, чия державність поставлена під сумнів.

Тому пошук ефективного вирішення питання про неприпустимість силового перегляду нинішніх кордонів у Європі необхідно продовжити.

У цьому зв'язку світовому співтовариству слід, нарешті, приступити до давно назрілої реформи інститутів, покликаних забезпечувати міжнародну безпеку. Першим кроком у цьому напрямі повинно стати зняття або, принаймні, обмеження права вето п'яти ядерних держав у Раді Безпеки ООН.

Було б правильним заборонити застосовувати право вето в разі обговорення особливо тяжких міжнародних злочинів, таких як геноцид, злочини проти людяності, покарання за розв'язування агресивної війни тощо. Варто також обмежити застосування постійним членом Ради Безпеки права вето при розгляді резолюцій щодо випадків порушення ним міжнародного миру і безпеки.

У контексті реформування ОБСЄ кардинального перегляду і перероблення потребують багато механізмів і критеріїв організації в рамках її військово-політичної складо-

вої. Для підвищення ефективності діяльності ОБСЄ слід відійти від принципу консенсусу при ухваленні обов'язкових рішень, спрямованих на підтримку регіональної стабільності в разі її порушення. Повинні бути створені більш дієві механізми верифікації у сфері контролю над озброєннями, що дають змогу за потреби жорстко впливати на порушника, у тому числі із застосуванням законних санкцій.

У рамках процесу «Гельсінкі плюс 40» було б украй важливо об'єднати зусилля всіх зацікавлених країн-учасниць із напрацювання європейської правової бази, що регламентує правовий статус, права та обов'язки держав, які не входять до військових союзів. Наступним кроком могло б стати надання їм юридично обов'язкових гарантій безпеки з боку військових союзів — НАТО та ОДКБ — і держав, які входять до них.

У контексті нинішньої кризи варто суттєво переглянути роль і місце НАТО в системі забезпечення європейської безпеки. Північноатлантичному альянсу необхідно повернутися до своєї первісної функції — колективної оборони, яка в період після закінчення «холодної війни» виявилася дещо розмитою. Рішення, прийняті у вересні на саміті в Ньюпорті, — перший крок у цьому напрямі. За ним повинні йти наступні, спрямовані на перегляд завдань Альянсу з метою більшого врахування нових викликів і асиметричних загроз. У перспективі, як бачиться, НАТО повинен стати базовим елементом більш

глобальної архітектури міжнародної безпеки, а зона його відповідальності повинна бути розширена і за певних обставин вийти за рамки, окреслені кордонами держав-членів.

Запитання друге. Як зупинити тенденцію загрозливої концентрації в Європі значних військових потенціалів, яка все більше нагадує початок «гонки озброєнь» та нової «холодної війни»?

Після закінчення «холодної війни» підписання Договору про звичайні збройні сили в Європі стало суттєвим досягненням у сфері забезпечення європейської безпеки. Цей договір наклав юридичні обмеження на чисельність і розміщення збройних сил країн, що підписали його, передбачивши надійні механізми перевірки їх виконання. Як відомо, у грудні 2007 р. Росія призупинила свою участь у цьому договорі. Викликає серйозне занепокоєння, що в ході нинішньої кризи відбувається істотне збільшення концентрації військовослужбовців і бойової техніки РФ в окупованому Криму та вздовж українсько-російського кордону. Причому накопичені Росією в регіоні військові потенціали (понад 50 тис. осіб) мають наступальний характер і багаторазово перевищують сили, яких було б достатньо не тільки для підтримки безпеки в регіоні, а й можливого ведення воєнних дій проти України. Запитання, проти кого ці сили спрямовані, залишається відкритим.

Такі дії Росії вже викликали відповідну реакцію НАТО у вигляді рішення про створення сил швидкого реагування та розмі-

щення їх у ряді країн Східної Європи. Але поки що не схоже, щоб ці кроки надто злякали РФ і змусили її відвести війська. Навпаки, останнім часом спостерігаємо почастишання провокаційних дій російської сторони, яка не тільки порушувала кілька разів повітряний простір нейтральних Фінляндії та Швеції, а й здійснювала польоти своїх ВПС у небезпечній близькості від повітряного простору окремих держав-членів НАТО.

Це говорить про те, що механізм контролю над звичайними збройними силами в Європі терміново потребує удосконалення. Необхідно шукати нові рамки розміщення військових контингентів і системи балансу звичайних озброєнь на континенті з урахуванням нових військово-політичних реалій. У цьому зв'язку важливого значення набуває процес вироблення нових домовленостей про контроль над звичайними озброєннями та заходи зміцнення довіри і безпеки, які дали б змогу «розморозити» переговорний процес щодо адаптації положень Договору про звичайні збройні сили в Європі. Це дало б змогу також прискорити процес

оновлення та модернізації Віденського документа, що охоплює питання підвищення відкритості та транспарентності, розширення обміну інформацією з військових питань, більшої ефективності процедур контролю тощо.

Запитання третє. Як у нових умовах гарантувати безпеку європейських держав, що не входять у військово-політичні союзи?

В умовах фактичної втрати дієздатності гелсінської системи актуальним стає вироблення якихось перехідних домовленостей про своєрідний «кодекс поведінки» держав у нових реаліях, що склалися в Європі. У першу чергу це стосується країн, що потрапили в так звану сіру зону між НАТО і Росією — України, Молдови, Грузії та Азербайджану. Принциповою особливістю «сірої зони» є фактична неврегульованість правил змагання в ній і за неї. Саме щодо «сірої зони» доцільно сьогодні говорити про «вакуум безпеки» в Європі.

У нинішніх умовах для України та інших держав «сірої зони» проблема визначення міжнародних правил гри, їх юридична фіксація та забезпечення дотримання стоїть особливо гостро. До пакета пра-

вил, який належить виробити, слід віднести, перш за все, визнання всіма зацікавленими країнами непопущеності кордонів у Східній Європі, територіальної цілісності розташованих тут держав, а також незастосування сили щодо них, невтручання в їхні внутрішні справи та гарантії їхнього демократичного розвитку. Повинні бути також вироблені принципи й заходи щодо врегулювання територіальних проблем країн «сірої зони». Ідеться насамперед про заморожені конфлікти на Південному Кавказі та в Придністров'ї, кримську та донбаську проблеми, а також про механізми, що дають змогу більш ефективно їх вирішити в інтересах європейської безпеки.

Такі домовленості могли б бути закріплені в юридично зобов'язуючому документі, підписаному ОБСЄ, ЄС, НАТО, ОДКБ, їх державами-членами, а також деякими іншими зацікавленими країнами. Вони повинні в обов'язковому порядку передбачати дієві механізми гарантування безпеки країн «сірої зони» і відповідальності за порушення цих гарантій.

Уже неодноразово говорилося про необхідність проведення зустрічі ключових держав (можливо, у форматі G20) — свого роду «Ялти-2» — для визначення логіки подальшого розвитку глобальної системи міжнародних відносин у контексті безпеки. Такий формат був би цілком відповідним для прийняття рішень щодо подолання «вакууму безпеки» та ліквідації «сірих зон» на території Східної Європи і Чорноморсько-Каспійського регіону.

Запитання четверте. Яким чином відновити довіру до режиму нерозповсюдження ядерної зброї, підірвану внаслідок відмови окремих ядерних держав від своїх зобов'язань?

Непередбачувана поведінка Росії — великої ядерної держави — завдала руйнівного удару по режиму нерозповсюдження ядерної зброї, що склався в останні десятиріччя. Розв'язавши агресію, РФ порушила свої зобов'язання перед Україною щодо забезпечення її суверенітету і територіальної недоторканності, взяті за Договором про нерозповсюдження ядерної зброї та зафіксовані в Будапештському меморандумі від 5 грудня 1994 року. Таким чином, попри наявність гарантів суверенітету і територіальної цілісності в особі ядерних держав, Україна зіткнулася з відповідними загрозами в повному обсязі та, по суті, залишилася наодинці з агресором, який до того ж має серйозний ядерний потенціал. Питання про виконання країнами-гарантами своїх зобов'язань за гарантіями, даними Україні в обмін на її приєднання до ДНЯЗ, досі залишається відкритим.

Якщо відповідь на запитання про дієвість гарантій не буде знайдена уже найближчим часом, то такий розвиток подій не тільки може поставити під сумнів питання подальшої участі України в її нинішньому статусі в ДНЯЗ, а й режимі нерозповсюдження ядерної зброї в цілому. У цьому разі в осяжній перспективі практично напевно не вдасться уникнути неконтрольованого розширення клубу ядер-

них держав у світовому масштабі, що підірве нині існуючий режим нерозповсюдження.

«Європейська безпека під впливом викликів сучасності: порядок денний для України»

Нині Україна опинилася в епіцентрі радикальних змін у міжнародному середовищі безпеки, що дало змогу в повному обсязі оцінити слабкість системи національної безпеки й оборони. Конфлікт із Росією, на жаль, не матиме швидкого розв'язання, навіть якщо активні бойові дії на Донбасі припиняться найближчим часом. Оскільки порушено практично всі сфери двосторонніх відносин із РФ — політична, економічна, енергетична, культурна, — негативний вплив цієї ситуації буде відчуватися в Україні ще довго.

З урахуванням цих обставин було прийнято рішення РНБОУ «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», введене в дію Указом Президента України від 24 вересня цього року. Це рішення визначає в якості головного стратегічного завдання для Української держави забезпечення готовності сектору безпеки і оборони, економіки і суспільства до відбиття збройної агресії.

Реалії, що змінилися, ставлять перед нашою країною низку принципово нових, дуже непростих і, часом, драматичних завдань, вирішення яких багато в чому визначить місце нашої країни в системі міжнародних відносин, що трансформуються.

По-перше, необхідно виробити нову модель взаємовідносин України з Росією.

Президентом України чітко окреслено межу можливих компромісів з українського боку: територіальна цілісність і суверенітет України не можуть бути предметом обговорення. У всіх інших питаннях необхідно шукати варіанти рішень, які максимально захистять національні інтереси України і, разом з тим, дадуть змогу вивести українсько-російські відносини з глухого кута.

Водночас, ігнорування російською стороною існуючої двосторонньої системи договорів порушує питання про подальшу долю низки двосторонніх угод, складових правового каркаса українсько-російських відносин. Очевидно, що Україна більше не може вважати Російську Федерацію своїм стратегічним партнером. Настав час провести глибоку ревізію бази політичних документів, підписаних із РФ за всі роки наших відносин, і привести її у відповідність із реаліями сьогодення. Багато з них, такі як Декларація про зміст українсько-російського стратегічного партнерства 2012 р., очевидно, повинні бути денонсовані.

Найбільш серйозним викликом у цьому зв'язку є відповідь на запитання, що робити з Великим договором 1997 року. Безумовно, багато його положень — у тому числі й про українсько-російське стратегічне партнерство — уже втратили актуальність. Однак важливо пам'ятати, що досі він залишається єдиним правовим актом, який містить визнання

Росією України в її нинішніх кордонах.

Як видається, в таких умовах необхідно вести мову про поступове напрацювання нової договірної бази українсько-російських відносин із застосуванням принципів нової системи гарантій її дотримання на основі світової практики та із залученням міжнародної спільноти до вироблення алгоритмів рішень з проблемних питань двостороннього співробітництва.

Крім того, першочерговим завданням стає зміцнення українсько-російського державного кордону, у тому числі із залученням міжнародної допомоги.

Потребують вирішення проблеми інформаційної безпеки та захисту інформаційного простору нашої держави від російської пропагандистської машини.

По-друге, суттєвих змін у міжнародному середовищі безпеки та внутрішньої ситуації в Україні вимагають оновлення документів стратегічного характеру держави, а саме: Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини, основоположних зовнішньополітичних документів. Така робота, відповідно до рішень президента та

уряду, вже ведеться.

Нові стратегічні документи повинні дати чіткі відповіді на запитання, які цілі ставить держава у сфері безпеки в радикально змінених умовах існування і якими методами вони будуть досягатися. Зокрема, як відновити територіальну цілісність країни, гарантувати безпеку і непорушність державного кордону, вести успішну боротьбу з сепаратизмом і тероризмом тощо?

Реагування на сучасні виклики та загрози в умовах послідовного входження України у світову економічну і політичну систему й активних внутрішньополітичних демократичних перетворень потребує формування принципово нової системи національної безпеки. Вона повинна відповідати масштабам існуючих загроз, бути дієво інтегрованою в систему міжнародної та регіональної безпеки в якості їх невід'ємної складової.

Нині беззаперечним є той факт, що позаблоковість України не змогла гарантувати їй безпеку і територіальну цілісність, не зупинила Росію в реалізації її імперських амбіцій. Слабкість системи національної безпеки і оборони, відсутність надійних

зовнішніх гарантій безпеки не дають змоги Україні самостійно протистояти зростаючим зовнішнім загрозам, у тому числі військового характеру. При цьому варто виходити з того, що членство в НАТО, яке багатьом видається одним із найшвидших шляхів вирішення проблеми, не буде здобуто нами в осяжній перспективі.

Очевидно, що наша країна, опинившись у ролі жертви агресії, має повне право і повинна активно просувати ідею вироблення загальноєвропейського механізму колективної безпеки з чітко визначеним обсягом зобов'язань і переліком санкцій, які оперативнo будуть застосовуватися до порушників миру і безпеки.

Найважливішим завданням у цьому зв'язку є створення умов, за яких стануть можливі повернення Росії в рамки чинного міжнародно-правового поля і початок широкомасштабного діалогу з актуальних питань глобальної та європейської безпеки з подальшим виходом на нові домовленості.

По-третє, в умовах фактичного припинення дії Будапештського меморандуму 1994 р. та інших важливих документів у галузі міжнародного права актуальним завданням для нашої країни залишається пошук надійних зовнішніх гарантій безпеки, закріплених у юридично зобов'язуючих міжнародних документах.

Ураховуючи декларативний характер Будапештського меморандуму, Україні доцільно ініціювати і просувати перед країнами-гарантами, до яких слід віднести США, Велику Британію, Францію та

Китай, ідею його заміни новим документом, що передбачав би чіткий механізм автоматичного застосування низки заходів для захисту безпеки України і відповідальність держав за порушення зобов'язань.

Такий документ може мати рамковий характер, а двосторонні угоди з країнами-гарантами, які погодяться на таке підписання, повинні містити конкретні зобов'язання його учасників щодо забезпечення безпеки нашої держави.

Додаткові гарантії безпеки надаватиме Україні розширення економічних зв'язків із країнами ЄС, у тому числі шляхом повноцінного створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

По-четверте, перед нашою державою стоїть завдання побудови нової системи взаємин з країнами, які ми маємо право вважати своїми стратегічними партнерами і союзниками.

У першу чергу йдеться, звичайно, про США. Необхідно не тільки закріпити те місце, яке сьогодні займає Україна в зовнішньополітичних пріоритетах найбільшої держави світу, а й наповнити українсько-американські відносини конкретним змістом партнерства. Рух від Хартії Україна - США 2008 року до статусу особливого партнера США для України — це рух у правильному напрямку.

Залучення новітніх технологій та інвестицій з Америки — найважливіший фактор як успішної реалізації програми реформ в Україні, так і забезпечення обороноздатності держави, її реальної готовності протистояти

зовнішній агресії. Промова Президента США Б. Обами на відкритті Генеральної асамблеї ООН 25 вересня дає нам підстави сподіватися на розуміння і підтримку американської сторони.

Україні потрібно докласти максимум зусиль для збереження високого рівня українсько-китайських відносин, досягнутих у попередні роки. Стратегічне партнерство з КНР, яке стабільно розвивається, — це не тільки доступ до інвестицій, а й можливість для маневру на міжнародній арені. Вага Китаю у світовому співтоваристві неухильно зростає, і Україна цілком може скористатися його авторитетом для забезпечення своїх інтересів.

На сьогодні, як бачиться, перед нами стоїть завдання деяким чином «відвоювати» Китай у Росії, яка за рахунок дешевих енергоносіїв і пропагандистської риторики намагається схилити Піднебесну до підтримки своїх агресивних дій проти України. У цих умовах можна тільки вітати зусилля української дипломатії в Китаї з роз'яснення ситуації в нашій країні та навколо неї. У Пекіні 17 вересня відкрито Український дім, однією з функцій якого є донесення до китайського суспільства правдивої інформації про Україну, зокрема переклад китайською мовою повідомлень Укрінформу. Таку роботу потрібно тільки посилювати.

Крім того, настав час провести ревізію українсько-китайських угод і домовленостей, досягнутих останніми роками на державному рівні, з метою очищення їх від корупцій-

ної складової та виробити новий формат двосторонньої співпраці, що відповідає інтересам і України, і Китаю.

Країни, які зайняли принципову позицію в питанні російської агресії проти України, слід розглядати як реальних союзників нашої держави на світовій арені. Крім США і Європейського Союзу як організації, це — Велика Британія, Канада, Австралія, Японія, Польща, Румунія, країни Балтії, Швеція, Норвегія та низка інших країн, чия активна позиція допомагає нам протистояти агресорові. Завдання пріоритетного поглиблення двосторонніх відносин, розширення співпраці з цими країнами в усіх напрямках і на різних рівнях, із можливим наданням їм низки преференцій, у тому числі економічних і торговельних, бачиться однією з найважливіших для української дипломатії.

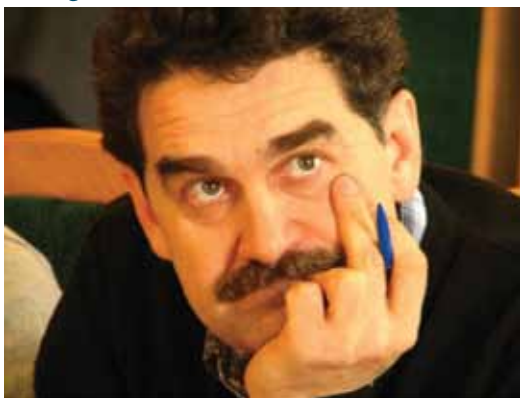
Зниженню економічної залежності України від РФ сприятиме активізація пошуку нових ринків збуту вітчизняної продукції, у тому числі на азіатському, африканському та латиноамериканському напрямках, диверсифікація джерел і маршрутів постачання енергоносіїв, залучення коштів міжнародних організацій і приватних інвесторів до проєктів у сфері енергозбереження тощо.

Нині важливо зробити висновки з російсько-українського конфлікту, що дасть змогу по-новому оцінити завдання переформатування глобальної системи безпеки і визначити параметри її нової європейської архітектури.

Юлія Валєєва

Новий світовий порядок будуватиметься за рахунок Росії та на руїнах Росії

Чи призведе неоголошена Російською Федерацією війна проти України, що порушила стали міжнародні правила гри, до становлення нового світового порядку? Коли і чим може закінчитися військовий конфлікт на теренах України? Чи існувала ймовірність його передбачення й упередження? На ці та інші запитання «З.С.» відповідає провідний український експерт-конфліктолог Ігор Семиволос.

«З.С.»: Російсько-український військовий конфлікт є особливим, чи він має аналоги, що дають змогу з великим ступенем вірогідності прогнозувати його подальший розвиток і розв'язку?

І. Семиволос: Наш конфлікт є класичним. Він детально описаний ще в «Історії Великої французької революції». На мій погляд, ми практично повністю повторюємо ті історичні події. Революція. Контрреволюція. Інтервенція. Тобто, класична схема. Безумовно, із поправкою на вітер – все ж таки звичай трішечки змінилися. І зброя інша. І засоби впливу на людей стали набагато сильнішими та складнішими. І процеси у ХХІ ст. відбуваються набагато швидше. І глобалізація дає змогу доволі оперативно реагувати всьому світові, світовим потугам на небезпечні процеси. А в цілому все зали-

шилося так, як і було. Немає нічого нового під сонцем. Ті самі людські пристрасті, які лежать в основі найбуремніших історичних подій. Усе, що стосується людських пристрастей – комедій, драм, трагедій – описано ще давніми греками. Людство нічого нового практично не вигадало. Воно просто переписує старі сюжети на новий лад.

«З.С.»: Зважаючи на це, як фахівець-конфліктолог, чи могли Ви спрогнозувати нинішній російсько-український військовий конфлікт?

Ігор Семиволос: Розмови про можливість збройного протистояння з Російською Федерацією були. І сценарії, написані ще у 2012 р., у тому числі моїми колегами, були ще катастрофічнішими, ніж реальність, яку ми спостерігаємо й учасниками якої стали. За тими прогнозами ми реально втрачали всю або практично усю Лівобережну Україну. На якийсь час, зрозуміло. Тобто з певною вірогідністю такий розвиток подій можна було б прорахувати. Однак, я переконаний, що навіть якби знайшлися спеціалісти, які оприлюд-

нили б свої передбачення, переважна більшість відмахнулася б від них як від набридливої мухи. Оскільки з точки зору реалій, у яких ми жили, мислили до 20 лютого, подальше стрімке розгортання ситуації просто не вкладалося в голову.

Передбачити те, що відбулося, було практично не можливо. Інша справа, що коли конфлікт розпочався, тобто ще у грудні минулого року було зрозуміло, до чого він може призвести. Можна було спрогнозувати перебіг дій на Майдані, їх кульмінацію та розв'язку. Питання полягало лише в тому, наскільки високим буде рівень насильства. Паралельна анексія Криму в цей час стала повною несподіванкою.

«З.С.»: Повернімося до не дуже віддаленої історії наших взаємин із Російською Федерацією. Конфлікт навколо Тузли, певно, виник не випадково?

Ігор Семиволос: Можливо, Тузла й була передвісником нинішніх подій. Постфактум можна говорити все, що завгодно. Особисто для мене конфлікт на Тузлі та російсько-українська війна належать різним епохам. Тоді це був конфлікт пострадянських еліт, які всі грали в одну гру, могли домовлятися і вирішувати певні проблеми, вони мали приблизно однакові цінності, розуміли інтереси одне одного, власне, там не

було базових протиріч. Тобто тоді навколо тузлинського конфлікту реальним був достатньо конструктивний діалог. Сьогодні такий діалог став неможливим, оскільки відбулися глобальні зсуви цілих пластів – історичних, геополітичних, ментальних, інших.

«З.С.»: В основі будь-якого конфлікту є певна причина – гроші, релігійні відмінності, невдоволені амбіції тощо.

Ігор Семиволос: Конфлікт можливий навколо будь-чого, що має цінність, тобто навколо будь-якого обмеженого ресурсу. Якщо говорити про сьогоденню ситуацію, думаю, то в основі основ є суверенітет України. Обмеження українського суверенітету, його послаблення, зрештою – знищення є головною ціллю Путіна. Решта – лише елементи, що допомагають виконати це завдання.

«З.С.»: Крим був ключем до досягнення цієї мети?

Ігор Семиволос: Ні, Крим – це чемодан без ручки. Думаю, що Росія, анексувавши Крим, розраховувала на те, що відразу спровокує ефект доміно в південних і східних областях України.

«З.С.»: І, власне, для цього Російською Федерацією було зроблено чимало.

Ігор Семиволос: Але є розрахунок, і є реалії, є людський чинник. Приміром, якби наприкінці лютого – початку березня українські частини, які стояли в Криму, здалися

відразу або перейшли на бік Російської Федерації, то цілком можливо, що російські війська пішли б далі. А оскільки наші військові трималися впродовж місяця, це не дало можливості росіянам іти далі уперед. Вони були змушені зупинитися. Адже в тилу знаходилися озброєні українські частини, хоч і не стріляли. Дуже складно відбувається перехід від миру до війни. Українські військові просто ходили на роботу, як звичайні службовці. Вони психологічно не були готові до війни, тим більш із Росією. Дуже не просто подолати внутрішні бар'єри і почати використовувати зброю за призначенням. Зрештою, ми це зробили.

По суті справи російсько-українська війна розпочалася з Криму. Це нова якість територій пострадянського конфлікту з умовною назвою «Крим». Зазвичай усі збройні конфлікти на згаданому пострадянському просторі закінчуються «Кримом». У цьому разі саме україн-

ський Крим для Росії набув особливої доданої територіальної вартості. По суті, нині було розв'язано другу Кримську війну. Адже той, хто контролює Крим, значною мірою контролює Чорне море. Так воно уявляється з точки зору XX століття. На жаль, чимало людей продовжують жити у XX столітті. Вони намагаються відмотати назад і переграти, по-новому реконструювати всі події, які відбулися у XX ст., відтворити їх, надати їм якихось нових смислів — Білому руху, Другій світовій війні, «холодній війні» тощо. Та — інша — сторона намагається жити минулим. Як у серії книжок про потраплянців (попаданцев, рос.), дуже популярних нині в Росії, герої яких повертаються в минуле програної війни, результати якої вони відтворюють, перевтілюють, переграють на свою користь. Так само зараз ми бачимо спробу деяких фантастів та інших реконструкторів реанімувати старий померлий сце-

нарий у сучасних реаліях. У тому, що відбувається сьогодні, ясно бачу спроби дати нові класові оцінки кривавим підсумкам громадянської війни. Відчутними є прагнення переоцінити результати Другої світової. Зрозумілі бажання керівників Російської Федерації змінити акценти, зроблені під час «холодної війни». Адже Крим для Росії — це болючий для неї результат її поразки в «холодній війні».

Отже, сьогодні треба взяти як базову позицію Російської Федерації, яка полягає в тому, що нинішній Кремль прагне реконструювати результати «холодної війни» (переграти, перетрактувати, надати їм нових смислів). Зрозуміло, що розвал Російської імперії — це її поразка не лише в «холодній війні», а й у громадянській, оскільки Радянська Росія змушена була піти на серйозні поступки національним елітам, що призвело до створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Важливо

те, що Росія так чи інакше була змушена формалізувати національні республіки. У тому числі визнати за українським народом право бути нацією, а за Україною право бути національною державою. Саме цей сегмент новітньої історії нашої країни Кремль намагається перереконструювати.

Пострадянський простір — це інше питання. Воно полягає в тому, як те, що у нас відбувається, згодом вплине не весь пострадянський простір, якщо дивитися на події в Україні, як на Революцію гідності, на зміну старого соціального порядку. Чіткою ознакою зміни старого соціального порядку на новий є, окрім лєнінопадів, численні інші громадські акції, результатом яких стало те, що старий соціальний порядок пострадянської України, де толерувалося радянське, зараз не толерується. Нині маємо відверте відкидання всієї тієї радянської ідентичності. Саме це свідчить про реальну зміну соціального порядку. Як це в майбутньому може вплинути на інші країни пострадянського простору та, у першу чергу, на Росію? Ось це цікаво. Тому що або Росія й далі буде борсатися в полоні «людей-потраплянців», які займаються реконструкцією і відповідно намагатимуться по-новому пережити «золоте століття» Російської імперії, або Росія зміниться, або Росія розвалиться. Чесно і цинічно кажучи, Україну влаштовуватиме будь-який з цих варіантів.

По-справжньому змінити ситуацію в Росії здатен лише російський народ, який разом зі своїм керівництвом щиро страждає

від розвалу могутнього Радянського Союзу. Розпад СРСР спричинив серйозне протиріччя між Москвою і власне Центром, тобто між Кремлем і Білим домом. Це стало ключовим питанням кінця 80-х років, що призвело до розпаду могутнього Радянського Союзу. Першою з СРСР вийшла Росія, проголосивши свій суверенітет і правонаступництво. Далі підтягнулися всі інші. На сьогодні є дуже показова річ, пов'язана з націоналізмом у Росії. Російський націоналізм — дуже складне явище. З одного боку, це імперський націоналізм. Це ті люди, які хочуть справді повернутися в імперію і прагнуть усіх охрестити «руськими». Є націоналізм етнічний. Це відокремлення себе як «руських» і переконання в необхідності створення національної держави. Є націоналізм громадянський, який сповідують люди, які люблять Росію і виступають за її демократичний розвиток і т.д. Тобто ми бачимо, що в Росії відбувся розкол у націоналістичному русі та інших радикальних течіях. Частина їхніх представників підтримує Україну, навіть воює тут в Україні, підтримуючи наш суверенітет, інша частина протистоїть у складі новоросійських угруповань. Це свідчить, що процеси в Україні зараз напряду зачіпають Росію, яка просто вже не здатна робити вигляд, що розв'язана нею війна буде відбуватися постійно лише на теренах України. Ця війна вже активно перекидається на територію Росії. І чим далі, тим більше перекидатиметься. Єдиний спосіб для росіян утримати ситуацію —

швидкий виграш. Усі сучасні успішні війни зазвичай дуже короткі. Шестиденна війна, десятиденна, двотижнева війна... Тобто за дуже короткий час досягається серйозний результат, достатній для того, щоб змусити іншу сторону сісти за стіл переговорів.

«З.С.»: Отже, будь-яка війна має свою розв'язку.

Ігор Семиволос: Переважна більшість конфліктів розв'язується або перемогою, або поразкою. У будь-якому разі, фіксуються певні зміни взаємовідносин конфліктуючих сторін.

«З.С.»: Однак є невіршені протиріччя, сконцентровані в заморожених конфліктах. Чи не ризикуює частина територій України перетворитися на місце ще одного замороженого конфлікту?

Ігор Семиволос: Завжди є такі ризики. Однак, чи можемо ми повторити досвід Придністров'я? Певно, ні. У нас ситуація дещо інша. Війна ще не закінчилася. Ми говоримо про перемир'я, у сенсі того, що зараз на всьому фронті не відбувається війна великої інтенсивності — повномасштабна війна з використанням усіх засобів. Ідеться про війну низької інтенсивності — декілька точок, де, власне, точаться бойові дії плюс діяльність диверсійно-розвідувальних груп і партизан. Маємо констатувати, що росіянам не вдалося в результаті удару, який вони завдали Україні наприкінці серпня, досягти поставлених цілей, а саме — взяти під контроль Донбас і реально загрожувати Півдню та Харкову. Реально вони не змогли цього зробити. На сьогодні досягнутий результат кри-

тично не достатній для того, аби змусити Україну капітулювати. А значить, війна затягуватиметься. А в будь-якому затягуванні війни виграє той, хто буде економічно потужніший і матиме більше ресурсу.

«З.С.»: Однозначно можна сказати, чим більше країна, тим більше ресурсу — і людського, і енергетичного, і військово-технічного, і фінансового...

Ігор Семиволос: З одного боку так, але слід розуміти, що Росія сповідує певні стандарти авторитарних, а не демократичних країн. У авторитарній країні мешканці делегують свободу і свої права авторитарному правителю в обмін на власну безпеку і добробут. Такі умови їхнього договору. Якщо правитель не надає гарантовані ним безпеку і добробут, мешканці можуть зажадати переглянути умови контракту зі своїм авторитарним правителем. Ситуація, яка розгортається сьогодні, свідчить про те, що Путін може виявляти себе як ефективний політик лише тоді, коли застосовує агресивні технології, не обмежені у застосуванні на тлі аморфної громадської думки. Тому кроки, спрямовані на реальне мирне врегулювання конфлікту, російською сторо-

ною підміняються виключно пафосною риторикою, оскільки в нинішніх умовах РФ не здана нав'язати Україні вигідний для себе сценарій.

Інше важливе запитання — кого Сполучені Штати оберуть Президентом у 2016 році? Чи не стане українське питання однією з ключових, базових проблем на наступних президентських виборах у США? Теоретично Америка може більш активно вступити у війну на підтримку України, що призведе до серйозної зміни загальної ситуації. Тут є пряма аналогія з Першою світовою війною. Тоді Америка теж аж до 1917 р. курила бамбук, а потім вступила у війну і розбила німців.

«З.С.»: Тобто цей дощ надовго, надовго цей дощ...

Ігор Семиволос: Як мінімум до 2017-2018 років. Це очевидно. Тобто щонайшвидше до переобрання Путіна у 2017 році.

«З.С.»: Чому Путіна, може, Медведева?

Ігор Семиволос: А от тут буде цікаво — які розклади будуть у Росії на 2017 рік? Чи захоче Російська Федерація припинити війну? Якщо вона прагнучиме миру і політичний клас багатиме закінчення

війни, Путін не матиме шансів на перемогу в президентських перегонах. Ось тоді й розпочнуться російсько-українські перемовини.

А що стосується нинішнього року, все залежатиме від того, чи виконуватиме Росія мінські домовленості. Якщо вона не відведе свої війська і не виконає умови цих домовленостей, триватимуть бойові дії. За великим рахунком, із кожним морозним днем вони даватимуться все важче і важче. Думаю, календарна і справжня зима автоматично загальмує військову активність. Економічна ситуація на Донбасі, особливо у його старопромисловому районі, буде погіршуватися (треба розуміти, що старопромисловий район — це не весь Донбас, а лише його частина). Але так чи інакше складно спрогнозувати, як переживе нинішню зиму цей регіон. Ми не знаємо, як вплинуть санкції, введені США і країнами Євросоюзу щодо Росії, а також світове падіння цін на нафту на загальну ситуацію. Уже зараз бачимо, що рубль невпинно знецінюється, що викликає занепокоєння не тільки у пересічних громадян РФ, а й у фінансистів. При цьому відмінність української ситуації від російської полягає ще й у тому, що Київ чесно каже громадянам — ми знаходимося у стані війни, нам треба затягнути паски, може бути ще гірше. Ми розуміємо, затягуємо і віримо у краще. Кремлю, що не перебуває у стані війни, не ховає своїх загиблих, не відгородився від усього світу продуктовою та іншими завісами, дуже складно пояснити своїм громадянам їхні негаразди.

Тобто психологічно ми більш готові до якихось фінансових втрат, втрат комфорту заради високої мети та збереження суверенітету держави. Заради чого втрачатимуть звичні зручності, звичні продукти харчування, грошові заощадження, послуги міжнародного банківського сервісу росіяни? Вони досі не можуть визнати, що у нас воюють тисячі їхніх співвітчизників, таємно вивозять і анонімно ховають загиблих. Ця війна є не просто непопулярною. Вона є прихованою, вона вважається такою, про яку не варто говорити. Це дуже схоже на Афганістан. Особливо початок афганської війни. Тоді (ще до перебування) людей ховали і про це мовчали. Ходили лише чутки, а по телевізору показували, як бійці там квіточки саджають. Це — стиль Кремля. За великим рахунком, він накопичує всередині людей велику хвилю невдоволення. Таке невдоволення вже накопичилося в осередках донбаських біженців, які тимчасово перебувають на території Росії. На їхнє утримання не вистачає ресурсів. А коли не вистачає ресурсів — починаються сварки. А чим більше не вистачатиме ресурсів — військово-технічних, сільськогосподарських, енергетичних, фінансових, людських, зрештою — моральних, тим швидше розпочнеться колапс Росії. З такою політикою, яку нині проводить РФ, її стабілізаційний фонд, за оцінками експертів, закінчиться доволі швидко — приблизно за півтора року.

«З.С.»: Тобто, ваш прогноз є песимістичним для України на ближчі роки?

Ігор Семиволос: Він не є

песимістичним. Люди ніколи не роблять нічого просто так. Реформи, які ми змушені зробити, будуть зроблені. Отже, ми отримаємо якісно новий сектор безпеки нашої держави. Ми створимо дієву армію, надійні спецслужби, відповідальну поліцію, чесну судову систему й ефективну економіку. Без цього ми просто всі загнемося. Це питання виживання української нації.

Наступне — це започаткування нових інститутів взаєморозуміння та взаємоповаги в середині політичної еліти України. Тобто вироблення консенсусу нової якості.

Я мрію побачити тривалу політичну гру. Я бажаю політичним елітам України виробити і тримати у своїх головах довгу політичну гру, яка апіорі не дозволяє досягти дуже швидкого результату. Ідеться про домовленості всередині політичного класу про правила гри, які не порушуються протягом тривалого часу. І чим непоршнішими є ці правила, чим надійнішими і сталішими є інститути, які ми створюємо, тим краще буде для всіх нас.

«З.С.»: А чи є сенс у дотриманні правил? Міжнародні відносини протягом багатьох десятиріч базувалися на загально-визнаних умовах, які одноосібно якогось дня 2014 року порушила Російська Федерація. Моє запитання — про правила, про гру і про порушників. Яким повинен бути новий світоустрій?

Ігор Семиволос: Я відповім словами Бжезінського — новий світовий порядок будуватиметься за рахунок Росії, на руїнах Росії та коштом Росії. Я

думаю, що це так і буде. Інших варіантів просто немає. Новий світоустрій настане не зараз — за деякий час. Однак нам треба сьогодні говорити про ті інститути, які ми створюватимемо всередині України. Адже від цього залежатиме підтримка, яку надаватиме Україні світове співтовариство. Зрозуміло, кардинальні зміни не відбудуться завтра. Люди, схожі на равликів, — як власну домівку вони тягнуть на собі і за собою свою ідентичність. Тільки зі зміною поколінь зміниться тягар поклажі за спиною. Однак існує раціональний вибір. Люди раціонально обирають свою поведінку — діяти так чи інакше. Але здебільшого, як це не дивно, раціональний вибір людини базується на її стереотипних уявленнях. Тобто, здебільшого громадянська позиція людини, яка виявляється в соціумі, ґрунтується на прагненні копіювати поведінку інших особистостей, визнаних громадою в якості моральних авторитетів. Взірцями для піонерів доби радянської епохи були Павлик Морозов, Зоя Космодем'янська... На початку 90-х їхнє місце зайняли рекетири, псевдобанкіри та інші сумнівні бізнесмени. Наскільки сьогодні змінилися смаки суспільства? Кого нині українська громада готова підвести на п'єдестал? Від того, хто стане нашим новим героєм, багато що залежить. Суспільство тягнеться до своїх ним же обраних героїв. Воно хоче бути подібним до них. Стара істина: які герої — такі й ми.

*Інтерв'ю записала
Ольга Таукач*

Масштабний міжнародний позитивний нетворкінг – шлях до успіху України

(до питання суспільного вибору забезпечення безпеки і територіальної цілісності України)

Олександр ЦВЕТКОВ,
доктор історичних наук,
викладач Дипломатичної
академії України при МЗС

Оперативний аналіз і сам перебіг подій, пов'язаних з анексією Криму Російською Федерацією і розв'язанням нею воєнних дій на території Донбасу, наразі з усією очевидністю свідчать, що нинішня криза у сфері безпеки і територіальної цілісності Української держави не могла не відбутися. А раз так — її мали б передбачити відповідні державні інституції (у разі їх суверенного підпорядкування та комунікаційної відкритості до суспільства) і врахувати ймовірні сценарії розвитку та наслідки.

Ідеться однак не про їхню відповідальність перед народом і не про геостратегічні прорахун-

ки на світовій шахівниці, де вже прогнозувалося, що Росія не зможе змиритися з порушенням певної «червоної лінії», якою вона чи її лідери окреслили для себе підконтрольну зону так званого близького зарубіжжя, а про право на свободу вибору людей жити, за вдалих визначенням Б. Гаврилишина, у більш «ефективному суспільстві». Революція гідності в Україні саме і зробила такий вибір, продемонструвавши бажання більшості українців — на національному майдані — обрати європейський вектор розвитку, а не нав'язуване силою «спокуси» відновлення колишньої імперії.

Очевидно й те, що Росія, яка протягом своєї історії дотримувалася принципів «виступати проти всіх» і, при нагоді, «приростати новими землями», наразі не зупиниться на вже зробленому і, попри міжнародні санкції, буде продовжувати готувати і зміцнювати свою «п'яту колону», усіма силами противитися вибору Україною незалежного курсу, націленого на європейське майбутнє.

Наслідки таких дій, на жаль, рельєфно виявляють латентні проблеми внутрішньополітичного характеру, зокрема дві

біди у сферах управління і забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності України.

Перша проявилася не тільки в невідповідності, а й у роздробленості політичних сил країни візаві агресору. Витоки цієї біди сягають глибин національної історії, коли з часів Переяславської ради внутрішні суперечності часто-густо намагалися вирішувати через вплив і залучення зовнішньої сили. Не стала винятком і новітня історія. Як наслідок, агресор і в наші дні знаходить сприятливе підґрунтя для розпалювання військового конфлікту і переведення його у довготривалий процес.

Друга біда полягає в тому, що навіть після надихаючих масштабних громадських протестів проти антидемократичних кроків в управлінні державою зберігається практика прийняття доленосних для розвитку країни рішень у непрозорий кулуарний спосіб обмеженим колом офіційних чинників чи депутатів. На жаль, ця практика не виходить за рамки суто оперативних дій, хоча й вони вимагають супровідних узагальнених пояснень, в ув'язці з політичною відповідальністю. Без цього — втрачається суспільний запал до боротьби, знижується

довіра до влади, з'являються відірваності між загальними сподіваннями і офіційною інформацією, різним баченням громадськості та політичної еліти черговості реалізації базових напрямів і пріоритетів національного розвитку країни.

Негативний ефект таких внутрішніх факторів лише посилюється внаслідок дій російської сторони, яка проводить постійний підривний інформаційний наступ в українському просторі та паралельно — цільові зовнішні кампанії та переговори по всіх можливих (насамперед дипломатичних) каналах, аби мінімізувати ефект уже прийнятих світовим товариством санкцій і відтермінувати прийняття нових. При цьому максимально використовуються важелі торгово-економічного характеру, зокрема, у рамках залежності партнерів від обсягів і перспектив постачання енергоносіїв, сировинних продуктів тощо — для досягнення розбіжностей у підходах до проблеми і позиціях окремих держав щодо доцільності подальшого введення чи поглиблення санкцій. За аналогією термінології, прийнятої в ділових комунікаціях, такі дії визначають як підтримання негативного нетворкінгу.

Відповідно перед українською стороною, як необхідність для збереження незалежності та територіальної цілісності країни, постає завдання досягти більшої внутрішньої єдності та політичної консолідації з метою зміцнення державного управління в умовах воєнних дій, забезпечення підйому та поширення волонтерського руху, отримання сталої підтримки від світової спільноти.

Такі дії, особливо надання міжнародної допомоги, є абсолютно необхідними в ситуації, коли країна та її оборонний потенціал значно поступаються потенціалові агресора. Тобто внутрішня консолідація повинна посилюватися цільовими ініціативними кроками зарубіжних партнерів, за організацію і підживлення яких необхідно вести постійну боротьбу і не тільки на офіційному рівні. Важливо долучати до цієї діяльності всі можливі, вклю-

чаючи громадські та експертні, канали, досягаючи зростаючої міжнародної публічної підтримки нашої країни. Найкращими прикладами таких спільних зусиль є результати дипломатичного забезпечення прийняття Резолюції ГА ООН 68/262 про підтримку територіальної цілісності України у «міжнародно визнаних кордонах», вдалі човникові візити керівників держави до столиць впливових країн, на міжнародні форуми та «марші миру» і виступи за мир, що проходять у різних куточках світу.

Саме це створює міжнародний позитивний нетворкінг — добродійне ініціативне провадження заходів держав та їх об'єднань на підтримку сторони, яка зазнала агресії, та власне й своїх національних інтересів, і досягнення спільних цілей колективної відповідальності та безпеки (активно проводиться лідерами країн Балтії,

Польщі, Швеції, Норвегії, а також РБ ООН, НАТО). Міжнародна мережа таких заходів, включаючи публічні демонстрації підтримки на зовнішньополітичній арені тощо, загалом спрямовується щонайперше на припинення воєнних дій і створення умов для переговорного процесу; встановлення перепон і блокування каналів можливої ескалації агресії та, зрештою, прийняття рішення щодо забезпечення колективної безпеки. Саме такі результати позитивного нетворкінгу разом із санкціями від країн ЄС, США, Канади, Японії, Австралії, Швейцарії та інших наразі відбуваються у відповідь на хиткий рівень дотримання режиму припинення вогню і в цілому непступливість позицій РФ щодо України. Важливим завданням для останньої є підтримання, за аналогією з відомим давньоримським висловом Катона Старшого стосовно

Карфагена, постійного тиску в міжнародній мережі, аби зупинити агресора і продемонструвати ефективність правового порядку світу.

Вбачається, що синергія внесків офіційних чинників та інституцій і представників політичних, науково-експертних і громадських національних кіл України, які протистоять агресивним діям Росії, у поєднанні з зусиллями міжнародної спільноти, спрямованими на подолання цього конфлікту та забезпечення безпеки в регіоні заходами міжнародного позитивного нетворкінгу, може стати тією моделлю масштабних спільних дій, яка не тільки допоможе спинити агресію, а й створить прецедент у забезпеченні європейської безпеки XXI століття.

У цьому сенсі й наслідки порушення норм міжнародного права, якими, безумовно, є застосування агресивних воєнних дій чи сприяння їм з боку однієї держави щодо іншої, можуть лімітуватися завдяки застосуванню інструментарію позитивного нетворкінгу — своєрідних додаткових «заборонних знаків» на дорожній карті з реалізації вже випробуваних методів з арсеналу міжнародних організацій системи колективної безпеки. Очевидно також, що для досягнення цього необхідним стає справдження всіх наполегливих зусиль на національному рівні разом з активним залученням різних міжнародних інститутів і механізмів із локалізації та врегулювання військового конфлікту на території України.

Трансформація архітектури безпеки та стратегічний вибір для України

На початку жовтня в рамках ювілейних заходів до 70-річчя Інституту міжнародних відносин відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних відносин (Світове співтовариство: глобальні та регіональні виклики)». Під час заходу викладачі ІМВ, урядовці, експерти, дипломати говорили про події, що суттєво змінили геополітику та геоекономіку сучасного світу, порушили питання ефективності національної безпеки кожної країни, а також системи безпеки регіонального та глобального рівнів. Однією з головних тем зустрічі стала трансформація архітектури безпеки у світі та стратегічний вибір для України.

Революційні події на Майдані в лютому цього року, анексія Криму, «гібридна» війна на Донбасі поставили Україну перед вибором стратегії зовнішньої політики та національної безпеки, і вибір цей слід зробити в найбільш стислі терміни та з максимальною далекоглядністю, оскільки його наслідки безпосередньо впливатимуть на безпеку країни, темпи та напрям її трансформації. Група українських дослідників та експертів за підтримки Німецького фонду Маршалла (США) здійснила

аналіз системи безпеки в Україні щодо її придатності до новоутворених реалій. Результати дослідження представив учасникам дискусії Микола Капітоненко, кандидат політичних наук, доцент Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка. Він зазначив, що нині Україні пропонується кілька альтернатив моделей безпеки, які експерти зводять до чотирьох основних. Перша – членство України в НАТО. Це найбільш ефективний і популярний шлях, що потребує серйозної та складної роботи. З одного боку, НАТО здатен захистити Україну від прямих загроз її цілісності, з іншого боку – НАТО є довгостроковою перспективою, а захист Україні потрібен сьогодні і зараз.

Крім того, курс на членство в Альянсі створює додаткові ризики дестабілізації з боку Росії, однак надає додаткові переваги під час будь-яких переговорів. На переконання експерта, складність цього вибору є ще й у тому, що зараз не існує єдиної позиції держав-членів НАТО щодо України, а також у необхідності подолати розрив між роллю споживача безпеки і генератора ризиків, яку нині виконує Україна, і роллю держави, яка здатна на значний внесок у систему колективної безпеки. Вирішення цих питань потребує часу, якого наша країна не має. Проте це зовсім не означає, що питання членства України в НАТО не повинно стояти на порядку денному. Навпаки, дії

Росії, на думку науковця, значно посилили роль традиційних механізмів стримування агресора, кращим із яких на сьогодні є Північно-Атлантичний альянс. Тут Україні може стати близьким досвід Швеції, яка розвиває відносини з Альянсом без юридичного оформлення зобов'язань.

Друга модель – «фінляндизація» української зовнішньої політики, що передбачає відмову України від членства в НАТО в обмін на свободу членства в європейській інтеграції. Плюси такого рішення в тому, що воно може бути компромісним, тобто таким, яке мінімально задовольнить інтереси всіх. Мінуси в тому, що а) для Росії «фінляндизація» буде означати відмову

України і від євроінтеграції також; б) після того, що відбулося, усім будуть потрібні додаткові гарантії, які така модель не зможе надати. По суті, Україна вже намагалася проводити схожу стратегію, відмовившись від курсу на НАТО і націлившись у бік ЄС. Однак без потрібного супроводу, в тому числі у вигляді внутрішніх реформ, таке рішення не принесе жодних результатів. Крім того, на відміну від Фінляндії, російські ідеологи розглядають Україну як частину «Русского мира», навколо якого й формується стратегія РФ на пострадянському просторі. Тому досвід фінляндсько-російських відносин не може бути прийнятним для нашої країни в довгостроковій перспективі. Як зазначив доповідач, у рамках такої стратегії Україна змушена буде піти на ряд поступок Росії, у тому числі в принципово важливих питаннях статусу Криму і серйозних обмежень власної зовнішньої політики. Парадоксально, але своїми діями Москва підірвала реальність такої моделі, яка за інших умов могла б повністю відповідати інтересам Росії в Україні.

Третя модель безпеки передбачає побудову стратегічного партнерства України з США з розвитком субрегіонального співробітництва. Взявши до уваги досвід Ізраїлю, Україна може спробувати одночасно різко посилити власні оборонні можливості і сформувати стратегічний альянс із США. Елементами такої стратегії виступають фактична мілітаризація економіки та, до певної міри, всього суспільного життя, дове-

дження ефективності спецслужб до високого рівня, оптимізація та прискорення процесу прийняття рішень, а також готовність суспільства жити в умовах «облогової фортеці». З точки зору теорії, двосторонні коаліції ефективніші від багатосторонніх у тому разі, коли сторони не надто стурбовані розподілом так званих відносних переваг співробітництва. Тобто, коли держави не бояться в результаті такої співпраці отримати менше, ніж партнер, і не вважають, що цю різницю партнер використає проти них у майбутньому. Однак, з іншого боку, будь-яке стратегічне партнерство вимагає наявності загальних довгострокових інтересів і готовності сторін їх обстоювати. У цьому й полягає основне питання перспектив перетворення України на ключового союзника США поза НАТО. Микола Капітоненко нагадав, що на сьогодні Східна Європа перебуває не так високо в списку пріоритетів США, як Близький Схід. Довгострокова підтримка України як союзника вимагатиме від Вашингтона значних витрат і створить серйозні ризики. Усвідомлення цього факту допоможе не тільки зрозуміти мотиви відмови озброювати Україну, а й оцінити масштаб складнощів, які стоять на шляху реалізації такої стратегії безпеки.

Щодо субрегіонального співробітництва, то воно також знайоме Україні з власного досвіду. Керуючись класичними рецептами теорії стримування, можна було б зайнятися формуванням коаліції малих і середніх держав по периметру російських кордонів. Передумови для

цього створені самою Москвою: агресивна політика породжує недовіру і страх. Але, як вважає доповідач, успішно реалізувати таку стратегію непросто. По-перше, з Молдовою та Грузією, державами, об'єднаними спільними загрозами з боку Росії, в Україні не дуже великий ступінь взаємозалежності: на кожне з них припадає менше 1% української зовнішньої торгівлі. По-друге, ці держави вірогідніше зроблять ставку на системи колективної безпеки, ніж на співпрацю в субрегіональному форматі. І, по-третє, високий ступінь залежності від Росії вочевидь зробить усю систему неефективною.

І четверта модель — збереження позаблокового статусу і фактичне продовження традиційної зовнішньополітичної стратегії — залишається цілком реальною перспективою, попри всі сьогоднішні «плоди» такого курсу. У короткостроковому плані цей курс навіть здатний дещо зменшити гостроту загроз безпеки, що виходять від Росії, оскільки запустить класичний механізм умиротворення. Однак у перспективі безпека, суверенітет і територіальна цілісність України опиняться під загрозою. Позаблоковий статус особливо небезпечний у нових геополітичних умовах. Прямо використавши військову силу й анексувавши частину території сусідньої держави, Росія зробила перебування в «сірій зоні безпеки» ще більш ризикованим і, найімовірніше, неприйнятним. Експерт зазначив, що позаблоковість може відносно успішно працювати, будучи підкріпленою нор-

мативними, фінансовими й організаційними можливостями держави, у конкурентних міжнародних системах, орієнтованих на досягнення абсолютних переваг, де ймовірність військової агресії низька. Нічого схожого навколо сьогоднішньої України не спостерігається. Тож останній доведеться підпорядковувати власну зовнішню політику і політику у сфері безпеки одній із цих запропонованих моделей.

Володимир Огризко, экс-міністр закордонних справ України у своєму виступі зауважив, що ми довгий час жили в полоні ілюзій, зокрема у сфері безпеки не тільки української, а й міжнародної. Він зазначив, що будь-яка ефективна міжнародна система безпеки базується на певних принципах. Відкинувши правильні, але маловажливі деталі, він виділяє три головні: спільні цінності, взаємна довіра та спільні дії тих суб'єктів, які таку систему утворюють. У світі не було справжньої, стабільної та ефективної системи безпеки. СРСР, а пізніше Росія, говорили про існуючу систему безпеки досить відверто: в її основі були взаємний страх, взаємна недовіра та лише окремі спільні дії, як вимушена відповідь на небезпеку для обох антагоністичних її складових (загроза взаємного ядерного знищення, наркотики, тероризм, пірати тощо). Про взаємну любов узагалі не йшлося — лише про примусове співіснування. Тому стає очевидно, що її розпад є закономірним процесом.

Український дипломат висловив припущення, що на уламках цієї недіючої

системи безпеки почнуть створюватися регіональні безпекові системи. Безумовно, прообраз ефективної системи безпеки все-таки існує. І це — НАТО. Чому лише прообраз? Тому що нині НАТО, на жаль, не повною мірою відповідає образу: надто забюрократизований, нерішучий і боязкий. Страх перед відповідальністю стає викликом. І не лише для окремих політиків чи навіть країн. На жаль, він охоплює й такі структури, як Альянс. Водночас, НАТО найближче стоїть до того оптимального поєднання цінностей, взаємної довіри та спільності дій. Дипломат також додає, що поряд із безпековою системою, яку умовно можна буде назвати північноатлантичною, утворяться також щонайменше дві: російська, тобто, Росія з кількома своїми сателітами, та азійська, яку утворюють Китай і його союзники. Решта країн чи цілі групи країн ситуативно тяжітимуть до однієї з них. Експерти не виключає, що між новими центрами сили йтиме доволі жорстка конкурентна боротьба за розширення своїх сфер впливу. Перспективи російського центру сили є, на його думку, доволі песимістичними й у близькій історичній перспективі його буде поділено між двома іншими. Хоча на якомусь етапі це може спричинити навіть локальний гарячий конфлікт. Відповідальність інших двох центрів сили полягатиме в тому, щоб не дати перерости йому у світовий. Таким чином, північноатлантична система безпеки охопить Північну Америку, всю Європу,

європейську частину Росії, Японію, Південну Корею, Австралію та Нову Зеландію. Тобто вона не матиме чітко вираженої географічної конфігурації як дотепер. Так само навряд чи можна буде говорити про географічну компактність азійської системи, особливо беручи до уваги проникнення Китаю на африканський континент. За таких обставин організації глобальної та регіональної безпеки, насамперед ООН та ОБСЄ в їхньому теперішньому вигляді, підуть у небуття. Їхнє місце займуть цивілізаційно орієнтовані безпекові структури, а співробітництво за фаховими напрямками продовжиться у спеціалізованих міжнародних інституціях на зразок, наприклад, модернізованих ФАО, МАГАТЕ, ЮНІДО тощо.

Що стосується України та її місця в системі міжнародної безпеки, то Володимир Огризко вважає, що з чотирьох запропонованих моделей безпеки ми повинні обрати ту, яка зробить Україну інтегральною частиною північноатлантичного простору та його системи безпеки. Однак на нинішньому етапі нам треба готуватися до важкого періоду боротьби за своє право бути членом Північноатлантичного альянсу.

Олександр Литвиненко, заступник Секретаря Ради національної безпеки та оборони України, у продовження дискусії зазначив, що, говорячи про вибір зовнішньополітичної стратегії України та національної безпеки, перш за все, потрібно нагадати, що 28 серпня цього року Президент України Петро Порошенко підписав Указ «Про

невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» та «визначити пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності у 2014 та наступних роках подальший розвиток відносин стратегічного партнерства України з США, ЄС та НАТО». І це вже певний крок у напрямі визначеності курсу зовнішньої політики України. З іншого боку, на думку посадовця, у сьогоднішніх реаліях неоголошеної війни, яку веде Росія проти України, неможливо опрацювати і прийняти стратегію на багато років уперед. Так, її треба мати і розуміти, куди ми йдемо. Однак ситуація настільки швидкоплинна, що ця стратегія мусить бути розрахована на перехідний період, на 2-3 роки. Наступний важливий момент, на переконання чиновника, — це необхідність найбільш чіткого усвідомлення, що процеси, які розпочалися, не є раптовими. Курс стосовно України та країн СНД був у загальних рисах визначений ще у вересні 1995 р., коли Президент Росії Борис Єльцин підписав указ про «Стратегічний курс Росії з державами-учасницями СНД». Коли зараз багато говорять про «гібридну війну» як про щось дуже дивне і нове, то це вже тільки додаток до тих засобів тиску, які сформовані РФ протягом попередніх років і які не змогли забезпечити реалізацію цілей політики, визначеної в 1995 році. За браком ідеологічних, політичних, інформаційних засобів, Росія використала військові інструменти впливу. Олександр Литви-

ненко впевнений: щоб протистояти цим викликам, Україні необхідна дуже глибока революція не лише у сфері зовнішньої політики, а насамперед у свідомості української політичної еліти та урядовців. Ми повинні зрозуміти, що власне зараз постає завдання формування держави, а не продовження існування Української Радянської Соціалістичної Республіки у федеративному варіанті.

Ганна Шелест, провідний науковий співробітник Регіональної філії Національного інституту стратегічних досліджень у м. Одеса зазначила, що в контексті пошуку вибору моделі безпеки для України слід визначитися, про яку саме безпеку йдеться. Якщо про військово-політичну, то на першому місці, безумовно, стоїть питання членства України в НАТО. Але з іншого боку, не слід забувати, що на сьогодні особливо гостро стоїть проблема енергетичної безпеки нашої країни. Коли в червні цього року Росія припинила постачання газу в Україну, то всі зрозуміли, що ситуація в енергетичній сфері стає повноцінною зброєю. Енергетична система країни виявилася неготовою до гнучких і швидких реакцій у відповідь на загрози геополітичного та економічного характеру. НАТО, як наголосила доповідач, не зможе гарантувати Україні енергетичну безпеку. На її думку, слід шукати додаткові ринки постачання енергоресурсів, наприклад з Азербайджану, Туркменістану, які зможуть нам гарантувати зниження енергетичної залежності від РФ. Тому, на перекон-

нання Ганни Шелест, зараз варто говорити про багаторівневу стратегію зовнішньої політики України. Можна сказати, що вступ України в Північноатлантичний альянс є першим рівнем. Але це відбудеться не сьогодні і не завтра. Другий рівень – двостороння співпраця України. Державним керманічам не варто забувати про країни-сусіди, які готові нам допомагати: Польща, Чехія, Румунія. Це не обов'язково повинна бути військова допомога. Спільна робота по конкретних напрямках – це також шлях до гарантії безпеки. З Естонією, наприклад, Україна може співпрацювати у сфері кібербезпеки, що дуже актуально для нас. Національна безпека країни, на переконання доповідача, не повинна будуватися лише на антиросійських настроях, інакше ми прогавимо інші загрози, які стоять перед Українською державою.

Олександр Цветков, доктор історичних наук, український дипломат, аналізуючи представлені варіанти забезпечення безпеки України, зазначив, що в сучасних геополітичних умовах не можна говорити про позаблоковий статус країни. Приклади

негативних наслідків позаблоковості в історії чимало. Наприклад, показовою є історія створення та проголошення маріонеткової Фінляндської Демократичної Республіки в ході радянсько-фінської війни 1939-1940 років. Позаблоковість самої України не захистила її від агресора, який є ще й гарантом її безпеки в рамках Будапештського меморандуму. Країна виявилася не готовою обороняти сама себе, програвши квазінейтральною назовні і практично відокремленою від надійної регіональної системи захисту та оборони. Натомість у її інформаційний простір стали масово вкидатися ідеї та претензії «повернення національної території», проголошення «самостійних республік» у масштабах міст чи регіонів, реалізації персональних мрій щодо «відновлення імперії» тощо. Подібні ідеї можуть з'являтися в головах як своїх, так і чужинних можновладців, відповідати тим чи іншим групам людей та їхнім сподіванням, моментам часу, прямим завданням підривних інформаційних кампаній і кібератак. Однак вони не можуть заперечувати використання фактора сили і, відповідно, пору-

шення діючої системи міжнародного права та порядку.

Науковець також зазначив, що в історичній ретроспективі агресивні дії Росії проти найближчих сусідів (включно з періодом існування Радянського Союзу, серед яких – події у Чехословаччині в 1968 р., війна в Афганістані у 1979-1989 рр., війна з Грузією 2008 р., сепаратистський референдум і наступна анексія Криму, формування підконтрольних маріонеткових режимів «ДНР» і «ЛНР» на південному сході України зараз) можуть вважатися певним шаблоном для використання в її зовнішній діяльності. При цьому перебіг подій і анексія Криму визначалися як «акти національного самовизначення», а агресивні дії на Донбасі як вияв протестів проти державного управління в Україні, а не порушення її територіальної цілісності та загрози національній незалежності. Як офіційне прикриття таких дій в усіх редакціях Стратегії зовнішньої політики Росії та виступах її керманічів наголошується на абсолютному приматі її національних інтересів як одного з центрів сучасного світу, всебічному захисті співвітчизників, які проживають за кордоном, обстоюванні російських підходів до захисту прав людини. Росія на всіх «фронтах» заявляє про послідовну прихильність усталеним нормам міжнародного права, проводить активні переговори з метою мінімізації наслідків міжнародних санкцій. При цьому максимально використовуються важелі торгово-економічного характеру, зокрема, в рам-

ках залежності партнерів від обсягів і перспектив постачання енергоносіїв.

Зважаючи на це, на думку Олександра Цветкова, Україні не тільки потрібно визначитися з моделями безпеки, а й активізувати співпрацю із зовнішнім світом. Публічна демонстрація світовим співтовариством підтримки України на зовнішньополітичній арені, спрямована на припинення воєнних дій і створення умов для переговорного процесу, допоможе встановленню перепон і блокуванню каналів можливої ескаляції конфлікту й ухваленню спільного рішення щодо застосування заходів колективної безпеки. Оперативно здійснені звернення України по дипломатичних каналах до світової спільноти, регіональних і універсальних інституцій безпеки (ООН, ЄС, ОБСЄ) також сприяли зниженню рівня воєнного протистояння і паралельно допомогли в пошукові варіантів для проведення компромісного переговорного процесу. Очевидно, що подальші наполегливі зусилля політичних, науково-експертних і громадських національних сил разом з активним залученням різних міжнародних інститутів і механізмів стануть тими новими допоміжними чинниками, які зможуть зупинити агресію Росії, а також додадуть нових фрагментів всій архітектурі європейської безпеки XXI століття.

Певні сумніви щодо висловлених думок про систему міжнародних відносин, систему регіональної та колективної безпеки висловив Віктор Константинов, кандидат політич-

них наук, доцент Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка. Він зазначив, що, розглядаючи вступ України до НАТО як одну з моделей безпеки країни та стратегічне партнерство зі США, необхідно зважити не декілька моментів. По-перше протягом 20 років НАТО був військовим союзом, не маючи певного військового супротивника, і це призвело до певної ерозії цього інституту. По-друге, зараз нам потрібно говорити не про стратегічне партнерство, а саме про союзницький договір України зі США. На сьогодні перспектива вступу України в НАТО та співпраця зі Сполученими Штатами можливі лише за тих умов, якщо Захід визнає Росію супротивником, якщо НАТО визнає Росію супротивником і стане військовим союзом, спрямованим не лише на стримування агресії з боку РФ, а й припинення її експансіоністської політики. Зараз не постає питання, чи хоче НАТО прийняти Україну. Нашу країну приймуть до колективної системи безпеки Альянсу, якщо він визнає Росію військовим супротивником.

Що стосується «фінляндизації» зовнішньої політики України, то науковець вважає її класичною формою більш глибокого нейтралітету. Тобто це нейтралітет, який передбачає ще й певні зобов'язання щодо внутрішнього політичного устрою. Саме так було з Фінляндією, яка взяла зобов'язання не приєднуватися до західних безпекових структур, а також певним чином організувати політичну систему всередині держави, зокрема щодо ролі кому-

ністичних партій. Тому такий варіант є неприйнятним для України.

Щодо політики і дій Росії, то стає очевидно, що захоплення територій на пострадянському просторі не є кінцевою метою РФ. Це пошук засобів подолання нестачі ресурсів, з якою Росія зіткнулася в останньому десятилітті. Зрозуміло, що мета РФ більшою мірою лежить у площині збереження великодержавницького статусу, для чого їй потрібні ці ресурси. З одного боку, вона відчуває себе більш-менш захищеною, оскільки у неї є ядерна зброя. З іншого боку, через нестачу ресурсів Росія втрачає свою роль наддержави, тому їй потребує подальшої експансії.

Він також зазначає, що зараз, попри всі «за» і «проти», слід говорити про дві моделі безпеки, які гіпотетично можуть бути прийняті як стратегія зовнішньої політики України – це або вступ до НАТО, або нейтралітет держави.

Аналізуючи тезу про субрегіональне співробітництво України у сфері безпеки, Віктор Константинов упевнений, що на сьогодні така система регіональної безпеки не спроможна консолідувати зусилля та ресурси, здатні протистояти загрозам, у цьому разі з боку РФ. Тому говорити про створення реальної системи військової безпеки з державами-сусідами Україна не може.

Цю думку колеги підтримав доктор політичних наук, професор Володимир Головченко. Він висловив здивування щодо ймовірності, приміром, Польщі, Румунії,

Турецької Республіки, які є повноправними учасниками Північноатлантичного альянсу, здійснювати якусь власну проукраїнську політику без згоди цього інституту і, тим більше, створювати окремі безпекові системи. Щодо Азербайджану, то, як вважає дослідник, ця країна дійсно могла б реально допомогти Україні в диверсифікації постачання енергоресурсів і тим самим гарантувати її енергетичну безпеку. Однак протягом усього періоду існування незалежної України, її функціонування на міждержавному рівні, майже тривалого стратегічного партнерства між Азербайджаном і Україною, таку можливість не було реалізовано. На думку експерта, це залежить не лише від небажання офіційного Баку принести в жертву його зв'язки з Росією стратегічному партнерству з нашою державою. Це є політична неспроможність українського керівництва забезпечити енергетичну безпеку України. Володимир Головченко також переконаний у тому, що реально гарантувати безпеку України може статус союзника США за межами блоку НАТО. Проте, цей шанс

набуде конкретних обрисів тільки в разі перемоги республіканців на президентських виборах у 2016 р. в Сполучених Штатах Америки. Оскільки весь попередній досвід американської зовнішньої політики на пострадянському напрямі, а зараз і на українському, протягом XX - початку XXI ст. засвідчує, що демократи завжди наполягали на порозумінні з Росією та перезавантаженні відносин США та РФ.

Підсумовуючи роботу конференції, учасники зазначили, що зараз для України настав той кризовий момент її історії, який вимагає ясності цілей, вибору засобів і критеріїв оцінки успіхів і невдач. Кожна із запропонованих моделей безпеки пов'язана з певними ризиками та значними зусиллями, як з боку можновладців, так і суспільства загалом. Україна повинна зробити правильний вибір, який дасть змогу максимально розкрити її сильні сторони й мінімізувати нинішні слабкості, який стане гарантом її безпеки вже в найближчому майбутньому.

*Інформація «З.С.»
За матеріалами
конференції*

Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму: міжнародно-правові та геополітичні аспекти

Сергій ГАКМАН,
кандидат історичних наук,
доцент, член координаційної
ради Східноєвропейської
регіональної мережі
Глобального партнерства з
попередження збройних
конфліктів

Частина 1

Сучасний конфлікт між Росією та Україною щодо Криму є одним із найбільш складних і водночас найбільш дискусійних подій останнього часу, який досить важко визначити в класичних термінах історичної, політичної науки та теорії міжнародних відносин. Цей конфлікт відбувається на тлі прощання України з радянським минулим, її боротьби за реальну незалежність і в контексті геополітичного протистояння США та Росії.

Проблема Криму в українсько-російських відносинах є досить новою для дослідників, адже минуло лише кілька місяців після драматичних подій, і тому ми ще не можемо посилається на

фундаментальні дослідження в цьому напрямі, проте є багато спроб актуального аналізу окремих аспектів цієї проблеми українськими та зарубіжними науковцями.

Якщо проаналізувати дії Російської Федерації щодо України, особливо щодо південно-східних областей України та Криму, виходячи з точки зору міжнародних і двосторонніх безпекових норм, спостерігаємо наявність активної неправомірної діяльності з боку РФ.

Перш за все, Росія порушила Будапештський меморандум і Тресторонню заяву від 14 січня 1994 р. (1), якими вона разом із США та Великою Британією ставала гарантом незалежності та цілісності України, яка відмовилася від ядерної зброї.

Зазначимо, що після краху Радянського Союзу наприкінці 1991 р. Україна мала на своїй території третій за величиною у світі ядерний арсенал. Відмовляючись від ядерної зброї, українська сторона порушила перед Вашингтоном питання про гарантії безпеки. США запевнили офіційний Київ у тому, що як тільки Україна перестане бути ядерною державою, вона отримає «негативну гарантію безпеки». Це означало, що Сполучені Штати не будуть застосо-

Summary

In the article the author enumerates violation of base documents of international law and bilateral Russian-Ukrainian agreements, which were carried out by Russian Federation in relation to Ukraine, emphasizes the violations carried out by Russian soldiery in the first days of their encroachment to Crimea.

In relation to Ukraine Russia violated not only Budapest Memorandum, under which, next to the USA and Great Britain, it pledged to guarantee safety, territorial integrity and inviolability of borders of Ukraine, which gave up a nuclear weapon, but also a number of principles of international law.

In the article some possible motivations of the Russian invasion of Ukraine are also analysed, their external and internal political, economic and strategic aspects.

Keywords: Crimea, Ukraine, Russian Black Sea Fleet, international law, territorial integrity, inviolability of borders.

увати проти неї ядерну зброю так само, як і проти будь-якої неядерної держави, яка є учасником Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), за умови, що ця держава не нападе на Сполучені Штати або їхнього союзника в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю. Пізніше Вашингтон вирішив додати інші гарантії, які він уже надав країнам-підписантам Заключного Акта Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі, що де-факто не були новими зобов'язаннями. Ці гарантії включали в себе зобов'язання щодо дотримання незалежності, суверенітету та існуючих кордонів України, відмови від використання погроз або застосування сили, а також відмови від економічного примусу. Паралельно американці провели переговори з російською та британською сторонами, оскільки у Вашингтоні вважали важливим, щоб Росія також надала Києву гарантії

безпеки. Логіка ж включення у справу британців була пов'язана з тим фактом, що Велика Британія, так само, як США і Росія, була державою-депозитарієм для ДНЯЗ. Зазначимо при цьому, що американські дипломати намагалися зафіксувати гарантії в документі, який не мав би обов'язкової юридичної сили, слідкуючи за тим, щоб сформульовані зобов'язання мали виключно політичний характер. Тодішній Міністр закордонних справ України Б.Тарасюк пропонував укласти договір із гарантіями безпеки, проте американські офіційні особи жорстко заперечували таку ідею договору, а також постійно використовували термін «запевнення» замість терміна «гарантії» (2).

Варто підкреслити, що збереження ядерної зброї могло б, з одного боку, впливати позитивно на вагомість України у світовій політиці, а з іншого – перетворити Київ на ядерну країну-ізгоя, не кажучи вже про те, що

вартість підтримки ядерної зброї є дуже високою і на той час була б абсолютно неприйнятною для молодій Українській державі. Ураховуючи те, що термін служби багатьох носіїв і боеголовок добігав свого кінця, ядерний арсенал ставав обтяжливим активом. До того ж, попри напружені політичні відносини між Києвом і Москвою, тоді ще ніхто не міг передбачити ризик великого військового конфлікту. Однак відмова від третього за величиною у світі ядерного арсеналу мала б спричинити отримання Україною, поза всяким сумнівом, більш надійних гарантій від світових лідерів.

У 2014 р. Кремль завдав суттєвого удару основам міжнародного права порушивши низку його принципів, а також конвенції та двосторонні українсько-російські угоди. Зокрема РФ порушила:

- принцип незастосування сили та погрози застосування сили. На сьогодні – це загально-визнаний принцип міжнародного права, закріплений у п. 4 ст. 2 Статуту ООН. Загальні положення цього принципу відповідно до положень Декларації про загальні принципи міжнародного права від 1970 р. передбачають таке: «Кожна держава повинна утримуватись у міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності інших держав, так і будь-яким іншим чином, який несумісний з цілями ООН» (3);

- принцип невтручання у внутрішні справи держави. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до п. 7, ст. Статуту ООН встановлюють, що жодна держава або група держав не має права втручатись прямо або опосередковано у внутрішні справи, що входять до компетенції іншої держави. Жодна держава не може застосовувати будь-які акти військового, політичного або іншого примусу, з метою підпорядкування собі будь-якої іншої держави. Забороняється організація або заохочення підривної, терористичної діяльності, яка спрямована на насильницьку зміну устрою іншої держави (3);

- принцип територіальної цілісності держав, закріплений в заключному акті НБСЄ від 1975 року. Відповідно до положень цього акта держави-учасниці повинні поважа-

ти територіальну цілісність кожної з держав-учасниць (4);

- принцип непорушності державних кордонів, закріплений в заключному акті НБСЄ від 1975 року. Відповідно до його положень держави-учасниці розглядають кордони одне одного як непорушні. Вони повинні утримуватись від будь-яких посягань, що спрямовані на захоплення частини або всієї території кожної держави-учасниці (4);

- принцип добросовісного виконання міжнародно-правових зобов'язань. Згідно з п. 2 ст. 2 Статуту ООН усі члени Організації добросовісно виконують взяті на себе зобов'язання (5). Також відповідно до Віденської Конвенції про право міжнародних договорів від 1969 р. будь-який чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен ними добросовісно виконуватись (6).

Кремль порушив також

Конвенцію щодо визначення агресії. Зазначимо, що в основу Лондонської Конвенції від 3 липня 1933 р. (7) у визначення агресії було покладене радянське формулювання. На міжнародній конференції з питань скорочення озброєння, яка відбувалася в першій половині 1933 р., делегації СРСР та Бельгії виступили з пропозиціями щодо визначення агресора. Слід зазначити, що війна як засіб міжнародної політики була засуджена ще пактом Бріана-Келлога. Однак до початку конференції не існувало загальноприйнятого визначення агресії. 6 лютого 1933 р. радянська делегація внесла пропозицію під назвою «Проект декларації відносно визначення агресора» (8). У проекті містилися у першій частині – визначення основних агресивних дій, у другій – перелік обставин, що не можуть служити виправданням для держав, винних у діях, які визначені у пер-

шій частині. Тобто у радянському визначенні вказувалося на те, що означає агресія та хто повинен вважатися агресором. Воно охоплювало найбільш часті причини конфліктів і спорів між державами. Навіть тодішній міністр Закордонних справ Румунії Н. Тітулеску, який, за його ж твердженням, з керівником московського зовнішньополітичного відомства «до цього моменту були непримиренними ворогами», піднявся і заявив: «Румунія підтримує визначення агресора таким, як його пропонує пан Литвинов» (9). Ураховуючи те, що пропозиція М. Литвинова була більш детальною, саме вона була поставлена на обговорення Комітетом Безпеки. Виступаючи 19 березня на засіданні Комітету, Н. Тітулеску заявив: «Радянська пропозиція є єдиною цінною роботою конференції». Проект резолюції, а точніше, доповідь від імені цього комітету була представлена у Женеві 24 травня 1933 р. грецьким дипломатом Н. Політісом. Саме цю доповідь (Raport Politis) у тій її частині, що стосувалася визначення агресора, представники радянського зовнішньополітичного відомства поклали в основу формулювань багатосторонніх пактів про ненапад (10). Цікавим у контексті радянсько-румунських відносин, на наш погляд, є те, що завдяки позитивній активності румунського дипломата Н. Тітулеску, його конструктивній позиції у підтримці тексту визначення агресії, сформульованого М. Лит-

виновим, деякі юристи, дипломати, журналісти та політичні діячі того часу називали визначення, яке увійшло у Raport Politis, «формулою Литвинова-Тітулеску».

Створена вже після Другої світової війни Організація Об'єднаних Націй Резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1974 р. прийняла нове, більш повне визначення агресії (беручи до уваги той факт, що Російська Федерація стала правонаступницею СРСР, вона зобов'язана виконувати всі підписані Радянським Союзом міжнародні конвенції та угоди). Зокрема, відповідно до Конвенції «Агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй (...)» (11). У документі (ст. 3) міститься неповний перелік дій, які кваліфікуються як агресія, незалежно від оголошення війни. Серед них:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

д) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;

е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

ф) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

г) засилення державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або його значну участь у них.

Ми спостерігаємо здійснення Росією по відношенню до України переважної більшості дій, які Конвенцією визначено як агресія.

Стосовно українського півострова Російська Федерація порушила також низку українсько-російських двосторонніх угод. Спробуємо розкрити сутність порушених статей відповідних угод і відновити хронологію російських порушень у перші дні вторгнення, починаючи з 21 лютого 2014 р. Більшість цих дій були здійснені військовими частинами Чорноморського флоту РФ.

Так, розглянемо Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. (статті 3 і 6). Зокрема, у статті 3 зазначається: «Високі Договірні Сторони будують відносини на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою, включаючи економічні та інші способи тиску, невтручання у внутрішні справи...». У статті 6: «Кожна з Високих Договірних Сторін утримується від участі або підтримання дій, спрямованих проти іншої Сторони, і зобов'язується не укладати з третіми країнами будь-яких договорів, спрямованих проти іншої Сторони. Жодна зі Сторін не допустить, щоб її територія була використана на шкоду безпеці іншої Сторони» (12). (Усі ключові українські військові об'єкти в Криму були заблоковані озброєними особами та бойовою військовою технікою Росії. На території України – всупереч виявленій волі України – відбувалося військове розгортання сил та засобів Збройних сил РФ із залученням як військових формувань ЧФ РФ, тимчасово дислокованих на території України, та військових частин, які дислокувалися на території РФ з масовим використанням літаків військово-транспортної авіації. 28 лютого на аеродромі Гвардійське, порушуючи державний кордон України, здійснили посадку та розвантаження 4 російські вій-

ськово-транспортні літаки ІЛ-76МД. 1 березня також з порушенням державного кордону України увійшли у порт м. Севастополь великі десантні російські кораблі Балтійського флоту «Калінінград», «Мінськ» і великий десантний корабель Північного флоту «Горняк». 3 березня державний кордон України був порушений 9-ма літаками Збройних сил РФ ІЛ-76МД.

Була грубо порушена Угода між Україною і Російською Федерацією «Про статус та умови перебування Чорноморського Флоту Російської Федерації на території України», підписаний 21 квітня 2010 р. у Харкові (13). Зокрема:

– пункт 1 статті 6: «Військові формування здійснюють свою діяльність у місцях дислокації відповідно до законодавства РФ, поважають суверенітет України, додержуються її законодавства та не допускають втручання у внутрішні справи України» (27 лютого з боку Качинського шосе до воріт в'їзду на територію, де розташоване приміщення зали зустрічі офіційних делегацій цивільного аеропорту, що поруч військового аеродрому Бельбек, прибули озброєні невідомі особи у військовій формі без знаків розпізнавання (близько 300 осіб, 17 автомобілів типу «Урал», 2 БТРи). Було встановлено, що їхньою метою є взяття під контроль виїзду з аеропорту Бельбек та недопущення вищих посадових осіб України до Криму. Зазначена група розосередилася по периметру паркану цивільного аеро-

порту, було розгорнуто радіостанцію на базі БТРа, перекрито злітно-посадкову смугу та руліжну доріжку трьома автомобілями «Урал», розгорнуто позицію станкового кулемета. Керівництво бригади тактичної авіації попереджено, що в разі зльоту літака з чергової ланки буде відкрито вогонь на ураження);

– пункт 2 статті 9: «Сторони співробітничать в галузі забезпечення безпеки польотів літальних апаратів військових формувань. Порядок і форми такого співробітництва визначаються окремими угодами (28 лютого здійснили посадку 10 вертольотів у районі аеродрому Кача ЧФ РФ і аеродрому «Гвардійське», які незаконно перетнули державний кордон України та уникли прикордонного контролю);

– пункт 1 статті 12: «Службові транспортні засоби Чорноморського флоту Російської Федерації повинні мати реєстраційний номер і чіткий знак. Використання для службових транспортних засобів номерних знаків України не допускається» (27 лютого

колона з 14-и автомобілів «Урал» без номерних знаків та 2-х БТР-80, які перевозили до 400 військовослужбовців, виїхала з території 7-го навчального загону ЧФ РФ у напрямку виїзду з м. Севастополь. У районі дорожньої розв'язки м. Севастополь – Сапун-Гора – м. Інкерман колона розділилася: 6 автомобілів Урал продовжили рух у напрямі м. Інкерман, інші автомобілі та 2 БТР – в напрямку району Сапун-Гори. З 7-го навчального загону ЧФ РФ близько 150 осіб на 4-х автомобілях «КАМАЗ» без номерних знаків виїхали у напрямку с. Новофедорівка;

– пункт 5 статті 15: «Пересування, пов'язані з діяльністю військових формувань поза місцями їхньої дислокації, здійснюються після узгодження з компетентними органами України» (21-22 лютого на території АРК та у м. Севастополь мали місце активні пересування великої кількості бойової броньованої техніки (понад 30 бронетранспортерів) військових формувань ЧФ РФ, які не узгоджувалася з ком-

петентними органами України. 16 одиниць БТР-80 810-ї окремої бригади морської піхоти ЧФ РФ (м. Севастополь) здійснили виїзди у напрямку населених пунктів Кача та Гвардійське та у межах м. Севастополь.

Серед порушених російським керівництвом документів є й Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом РФ «Про використання силами та засобами Чорноморського флоту Російської Федерації повітряного простору України та повітряного простору над акваторією Чорного моря, де відповідальність за безпеку польотів та організацію обслуговування повітряного руху покладена на Україну» від 16 липня 1999 року (14). Зокрема, у них передбачалося:

– у статті 2: «Навчання та перевірки сил, що перебувають на чергуванні, протиповітряної оборони ЧФ, пов'язані з використанням повітряного простору, що знаходиться під відповідальністю України, проводяться без закриття аеропортів України за узгодженням з Генеральним штабом Збройних сил України та відповідно до режиму і умов, встановлених Українським центром планування використання повітряного простору України та регулювання повітряного руху Украероцентром».

– у статті 3: «Забезпечення безпеки польотів у повітряному просторі, що знаходиться під відповідальністю України, здійснюється шляхом взаємодії між органами, відповідальними за організацію обслуговування повітря-

ного руху України та командними пунктами (пунктами управління) ЧФ» (28 лютого на аеродромі «Гвардійське» (АРК), порушивши державний кордон України, здійснили посадку та розвантаження 4 літаки ІЛ-76МД ЗС РФ, які прибули з аеродромів базування у Пскові та Таганрозі (Росія). Здійснили посадку ще 10 літаків ІЛ-76МД з території РФ. На посадку пішли також 10 вертольотів у районі аеродрому Кача ЗС РФ і аеродрому «Гвардійське», які незаконно перетнули державний кордон України та уникли прикордонного контролю).

Спочатку російське керівництво стверджувало, що в Криму російських військ немає, а згодом воно було вимушене зізнатися, що приєднання півострова до Російської Федерації було здійснене за їх участі. Більше того, деякі учасники цих подій отримали відповідні нагороди. Якщо вірити публікації щодо медалі «За повернення Криму», на ній чітко вказані терміни проведення операції: 20.02.2014 - 18.03.2014. Це ставить під сумнів також правдивість слів Президента РФ В. Путіна про те, що Росія не готувалася до приєднання

Криму і прийняла відповідне рішення лише після отримання даних про настрій місцевих жителів (після повалення «легітимного» Президента України В. Януковича» 22 лютого).

Завершення в наступному номері «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Трехстороннее заявление Президентом России, США и Украины (Вместе с "Приложением к Трехстороннему заявлению...") (Принято в г. Москве 14.01.1994) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawmix.ru/abrolaw/12281>
2. «Заверения» США по Будапештскому меморандуму и Трехстороннее заявление от 14 января 1994 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/users/debut/post319835360/>
3. Carta Națiunilor Unite // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale / Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. – București: Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997. – P. 52.
4. Actul final de la Helsinki al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. – Vol. 1a. – P. 131.

5. Carta Națiunilor Unite. – P. 52.

6. Международные отношения и внешняя политика СССР (Сборник документов) (1871-1957гг.). – М.: Изд-во ВПП при ЦК КПСС, 1957. – С. 93-94.

7. Convenția de la Londra de definire a agresiunii // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. – Vol. 1a. – P. 35-39.

8. Известия. – 1933. – 8 февраля.

9. Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994. – București: Tempus România, 1994. – P. 260.

10. Boldur A. Istoria Basarabiei. – București: Ed. Victor Frunză, 1992. – P. 517.

11. Конвенция «Определение агрессии» (Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 года) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml#a1

12. Договор про дружбу, спів-

робітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006

13. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359

14. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про використання силами та засобами Чорноморського флоту Російської Федерації повітряного простору України та повітряного простору над акваторією Чорного моря, де відповідно до міжнародних угод відповідальність за безпеку польотів та організацію обслуговування повітряного руху покладена на Україну // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_254.

АННОТАЦІЯ

В статті автор перераховує порушення базових документів міжнародного права і двосторонніх російсько-українських угод Російської Федерації в отношении України, а також порушення російських воєнних в перші дні їх вторгнення в Крим.

Относно України Росія порушила не тільки Будапештський меморандум, в якому вона, поряд з США і Великобританією, зобов'язалася гарантувати безпеку, територіальну цілісність і нерушимість границь України, яка взаємно відмовилася від ядерного озброєння, але й цілий ряд принципів міжнародного права.

В статті також проаналізовані деякі можливі мотивації російського вторгнення в Україну, їх зовнішні та внутрішні політичні, економічні та стратегічні аспекти.

Ключові слова: Крим, Україна, Російський Чорноморський флот, міжнародне право, територіальна цілісність, нерушимість границь.

АННОТАЦІЯ

У статті автор перераховує порушення базових документів міжнародного права і двосторонніх російсько-українських угод, які здійснила Російська Федерація по відношенню до України, а також порушення, здійснені російськими військовими в перші дні їх вторгнення в Крим.

Стосовно України Росія порушила не тільки Будапештський меморандум, в якому вона, поряд із США та Великою Британією, зобов'язалася гарантувати безпеку, територіальну цілісність і нерушимість кордонів України, що відмовилася від ядерної зброї, а й низку принципів міжнародного права.

У статті також проаналізовано деякі можливі мотивації російського вторгнення в Україну, їх зовнішні та внутрішні політичні, економічні та стратегічні аспекти.

Ключові слова: Крим, Україна, Російський Чорноморський флот, міжнародне право, територіальна цілісність, нерушимість кордонів.

Україна - Японія:

відносини глобального партнерства в умовах випробувань

Микола КУЛІНІЧ,
ректор Дипломатичної
академії України при МЗС,
Надзвичайний і Повноважний
Посол України

Події, пов'язані з анексією РФ Криму та військовою агресією на сході України, мають вплив не лише на систему європейської безпеки, а й на глобальний розвиток ситуації у світі. У свою чергу світовий безпековий баланс неможливо забезпечити без участі країн «Великої сімки», зокрема, провідних держав ЄС, США та Японії.

Однією з могутніх країн, яка посідає третю сходинку за розвитком економіки, є Японія. Новітні українсько-японські дипломатичні зв'язки тривають уже понад 20 років і були започатковані 26 січня 1992 року. Ця взаємодія розвивається по висхідній щодо всіх аспектів взаємин, включаючи поглиблення політичного діалогу, розвиток економічної та ефективної гуманітарної співпраці.

У рамках налагодженого двостороннього політич-

ного українсько-японського діалогу відбулося три візити до Японії президентів нашої держави (22-25 березня 1995 р., 19-24 липня 2005 р., 18-21 січня 2011 р.), один візит глави українського Уряду до Японії (25-26 березня 2009 р.), а також 8 взаємних візитів на рівні міністрів закордонних справ України і Японії. Останній візит в Україну Міністра закордонних справ Японії Ф. Кісіді відбувся 17 липня 2014 року. Окрім того, за цей час між обома країнами підписано та діє 42 угоди, на розгляді сторін перебувають ще два документи.

Важливою віхою в процесі поглиблення двосторонньої політичної співпраці є діяльність Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ, що діє відповідно до Меморандуму щодо діяльності Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ від 1 липня 2006 року. У рамках такої взаємодії відбулося три засідання, останнє з яких пройшло в м. Київ 24-26 серпня 2013 року.

Новий рівень українсько-японських відносин було закріплено Спільною заявою щодо українсько-японського глобального партнерства, яку було підписано під час офіційного візиту Президента України до Японії 19 січня 2011

року. Зазначений унікальний документ закріпив структуру взаємовідносин та визначив їх основні напрями глобального характеру, зокрема проблеми екологічної, продовольчої, ядерної безпеки та інших викликів.

Слід відзначити активні спільні зусилля у сфері екологічної безпеки, зокрема щодо імплементації Кіотського протоколу. Україна стала першим партнером Японії в Європі в цьому напрямі. Між урядами України та Японії 18 березня 2009 року було укладено Угоду про придбання одиниць встановленої кількості за схемою зелених інвестицій між Національним агентством екологічних інвестицій України та японською Організацією розвитку нових видів енергії та промислових технологій (НЕДО).

Ця угода започаткувала динамічний процес надання так званих зелених інвестицій Японії у сферу збереження довкілля України. Результатом такої співпраці стало послідовне надання у 2014 р. Японією 1,1 млрд. дол. пільгової позики на 40 років із десятирічним пільговим періодом під 0,1% річних для КМДА під проєкт реконструкції Київської станції аерації «Бортницька» з метою запобігання можливості техногенної катастрофи в районі столиці України.

Не менш важливою для Японії є продовольча безпека. У цій сфері одним із найголовніших завдань є забезпечення гарантування імпорту продовольства, який для цієї країни становить 60%. Зазначене призвело до необхідності пошуку шляхів диверсифікації постачання продовольства в умовах глобаль-

Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе в ході зустрічі з Головою Української держави Петром Порошенком підтвердив надання Японією додаткових обсягів допомоги Україні для відбудови Донбасу під час проведення в Мілані саміту лідерів держав Європейського Союзу та Азії (ASEM) 16-17 жовтня 2014 року

Питання отримання кредиту від Уряду Японії за програмою Офіційної допомоги розвитку на реалізацію проекту «Реконструкція споруд очистки стічних каналізаційних вод і будівництво технологічної лінії по обробці та утилізації осадів Бортницької станції аерації» – одне з пріоритетних завдань влади, яке полягає у вирішенні проблеми якості води та модернізації Бортницької станції аерації. Цьому була присвячена вїздна нарада з питань залучення коштів під державні гарантії для реалізації проекту комплексної реконструкції Бортницької станції аерації в Києві, під час якої мер Києва Віталій Кличко подякував уряду Японії в особі посла цієї держави Сакати Тоїчі, додавши, що ми не з чуток знаємо про японські технології як одні з найпередовіших у світі, а японську якість – як одну з найнадійніших.

Використовуючи ці контакти, технології й обладнання, яке буде надане, українські фахівці зможуть відновити ефективну роботу зношеного майже на 100% устаткування на Бортницькій станції аерації. Як відомо, уряд Японії заявив про намір виділити 1 млрд. дол. на реалізацію проекту реконструкції Бортницької станції при умові надання кредиту на 40 років під 0,1% річних

ної продовольчої конкуренції. Україна на сьогодні щорічно постачає до Японії зерна в обсязі 330 млн. дол., що становить 72% усього українського експорту до цієї країни. Розвиткові взаємної торгівлі сприяє Координаційна рада з економічного співробітництва з Японією при Мінекономрозвитку України та Комітету з ділового співробітництва з Україною Японської федерації бізнесу «Кейданрен». Останнє 5-те засідання Координаційної ради було проведено 1 жовтня 2014 року в Києві.

У цьому сенсі Україна розглядається Японією як країна, що має оптимальний експортний потенціал. Остання готова до інвестування в агропромисловий сектор української економіки. Станом на 1 квітня 2014 р. прямі іноземні інвестиції з Японії в Україні становили 179,6 млн. дол., з них 36,8% були інвестовані в переробну промисловість нашої країни.

Ядерній безпеці у вза-

минах між Україною та Японією також відводиться важливе місце, адже обидві держави зазнали катастроф на атомних електростанціях.

Ці обставини зумовили об'єктивну необхідність у напрямі подолання наслідків. Базовим документом, що продемонстрував спільні зусилля України в галузі забезпечення ядерної безпеки, стала Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях, що набула чинності 30 травня 2012 року. У рамках цієї угоди був заснований і діє Українсько-японський комітет з питань співробітництва у сфері покращення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях. Перше засідання було проведено в липні 2012 р. в Токіо, а друге – 17 липня 2013 р. в Києві.

Окрім того, Урядом Япо-

нії було виділено 3 млн. дол. загальної суми Національному науковому центру радіаційної медицини, Національному університету біоресурсів і природокористування України, а також 5 обласним лікарням у Житомирі, Луцьку, Києві, Рівному та Чернігові як гранту непроектного типу на закупівлю спеціального обладнання для медичних закладів і дослідних установ України, які роблять внесок у подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

В умовах військового конфлікту, спричиненого агресією РФ щодо України, допомога Японії стала важливим фактором підтримки незалежності України та її обороноздатності в умовах кризи.

Японія до безпосередньої прямої фінансової та матеріальної допомоги, яка надається Україні на пільговій або безоплатній основі, додатково приєдналася до санкцій проти РФ, прийнятих ЄС, а також запровадила власні.

Так 18 березня 2014 р. Японією призупинено переговори з РФ щодо спрощення процедури видачі віз, укладання інвестиційних угод, а також угод щодо мирного використання космосу та запобігання небезпечній військовій діяльності, а 29 квітня 2014 р. тимчасово припинено видачу віз для в'їзду на територію Японії 23 громадянам РФ, у тому числі державним службовцям.

Японія 28 липня 2014 р. оголосила про додаткові санкції проти Росії: замороження активів 40 осіб та 2 компаній, розташованих у Криму; призупинення фінансової допомоги РФ у рамках програми ЄБРР; обмеження імпорту продукції походженням із Криму; запобігання видачі віз на в'їзд до Японії 31 особі, включаючи двох російських високопосадовців, які відповідають за питання Криму.

Офіційний Токіо 24 вересня 2014 р. оголосив про додаткові санкції, що стосуються посилення

У Дипломатичній академії України 26 вересня 2014 р. відбулася робоча зустріч ректора Миколи Кулініча з японською делегацією у складі президента Японського інституту політичних досліджень професора Рея Шіраторі та представників Японського агентства міжнародного співробітництва (JICA). У ході зустрічі сторони обговорили можливі напрями взаємовигідного співробітництва між Дипломатичною академією України та Японським інститутом політичних досліджень, зокрема, у сфері організації та проведення спільних заходів навчально-освітнього і наукового характеру. Важливим питанням, що обговорювалось під час зустрічі, було також спільне проведення, за фінансової підтримки Японського агентства міжнародного співробітництва, навчальних програм для українських службовців у сферах подолання корупції та реформування економіки. Гостя було ознайомлено зі структурою та діяльністю академії, а також із концепцією започаткованого проекту англomовної магістерської програми в рамках спільного освітнього проекту Дипломатичної академії України та Офісу зв'язку НАТО в Україні

обмеження на експорт японської зброї до Росії та заборони обігу цінних паперів п'яти російських банків – «Сбербанка», «ВТБ-Банка», «Внеш-економбанка», «Газпром-банка», «Россельхозбанка».

Важливою складовою японської підтримки України стало оголошення в розпал ситуації в Криму 24 березня 2014 р. Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе про виділення фінансової допомоги Україні в розмірі 1,5 млрд. доларів Японією 25 квітня 2014 р. було оголошено про виділення 800 тис. євро для підтримки процесів демократизації в Україні через ОБСЄ та РЄ, 6 січня 2014 р. – ще близько 225 тис. дол. на гуманітарні цілі, а у вересні 2014 р. – ще 300 тис. дол. на потреби тимчасово переміщених осіб.

До того ж, 16-17 жовтня 2014 р. під час проведення в Мілані Саміту лідерів держав Європейського Союзу та Азії (ASEM) Прем'єр-міністр Японії в ході зустрічі з Головою Української держави П. Порошенком підтвердив надання Японією додаткових обсягів допомоги Україні для відбудови Донбасу.

Загалом упродовж 2014 р. Уряд Японії надав Україні значну фінансову, технічну, гуманітарну та іншу допомогу. Зокрема було фінансовано Державний бюджет України обсягом у 98 млн. дол. міждержавною пільговою позицією під 0,95% річних строком на 20 років з 6-річним пільговим періодом відповідно до підписаної 17 липня 2014 р. «Кредитної угоди про Позику на політику розвитку на здійснен-

ня економічних реформ» у співфінансуванні зі Світовим банком у рамках системного проекту Світового банку Перша позика на політику розвитку, який спрямований на підтримку запроваджених стратегічних та інституційних реформ Уряду України; відкриття Японським агентством страхування експорту (NEXI) страхової кредитної лінії обсягом 300 млн. дол. на 2014-2015 рр. з метою забезпечення експорту до України матеріалів, товарів і робіт для стабілізації ситуації та відновлення регіонів; 120 тис. швейцарських франків було надано Організації Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (IFRC) на забезпечення тимчасового помешкання біженцям (переміщеним особам); 140 тис. дол. надано Дитячому фонду ООН (UNICEF) для забезпечення водопостачання та гігієнічними засобами біженців (переміщених осіб); 500 тис. євро

було надано ОБСЄ на підтримку місії спостерігачів від ОБСЄ в Україні; 300 тис. євро надано Раді Європи з метою забезпечення прозорих і демократичних президентських виборів в Україні у травні 2014 р.; 150 тис. дол. надано Міжнародному комітету Червоного Хреста на оздоровлення та побутові потреби біженцям (переміщеним особам); 150 тис. дол. було надано Верховному Комісарові ООН у справах біженців на закупівлю непродовольчих товарів біженцям (переміщеним особам).

Нарощування обсягів співпраці та диверсифікації її напрямів між Україною та Японією є важливим внеском наших країн у регіональну та глобальну безпеку, зокрема допомога Україні Японією в подованні наслідків глобальної економічної кризи, підтримка незалежності України, відновлення та посилення її економічного потенціалу.

Під час минулорічного візиту науковців Університету Токіо (Японія): професора Акіра Івасакі (Akira IWASAKI), професора Шінічі Наказука (Shinichi NAKASUKA), старшого експерта Сейжі Яшімото (Seiji YOSHIMOTO) та доктора Йошіхіда Аїанагі (Yoshihide AOYANAGI), — було обговорено плани спільного проекту «Аналіз супутникових даних для моніторингу територій, що перебувають під впливом аварій на АЕС «Фукусіма-1» та ЧАЕС». У рамках візиту японських науковців до ЦАКДЗ ІГН НАН України в бібліотеці Інституту геологічних наук НАН України відбувся українсько-японський науково-практичний семінар. На фото: робочий момент засідання Спільного українсько-японського комітету з питань співробітництва у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях

Сучасна міграційна політика Франції та Великої Британії

УДК 94: 327.3

Ірина СЛЬОТА,
Дипломатична академія
України при МЗС

Зміни в геополітичному просторі нівелюють фактичні кордони, і проблема міграції, яка досі входила до компетенції внутрішньої політики держави, більше не є такою. Через вплив глобалізації негаразди в міграційній сфері торкаються питання визначення національної та європейської ідентичності.

Вирішення проблем, пов'язаних з інтеграцією іммігрантів, залишається злостоденним. Питання не повністю розроблене. Рівень взаємодії іммігрантів з місцевим населенням досі викликає негативні оцінки експертів. Більшість європейських країн не в змозі побороти ксенофобію, а спроби нав'язати толерантне ставлення до іноземців є малоуспішними.

Історія взаємовідносин Великої Британії з іммігрантами де в чому схожа з історією Франції. Обидві країни багаті колосальним імперським досвідом. Свого часу Велика Британія мала у своїй залежності країни

Африки (Єгипет, Уганда, Кенія та інші), Азії (Катар, Бахрейн, Оман, Непал, Британська Індія, Цейлон та інші), Північної Америки (Канада, Бермудські острови, Тринадад та Тобаго, Австралії та Океанії (Австралія, Фіджі, Нова Зеландія та інші), Латинської Америки (Ямайка, Віргінські острови, Антигуа і Барбуда та інші).

У свою чергу географічне розташування французьких колоній теж багате різноманітністю. Так, Франція мала колонії в Африці (Алжир, Марокко, Туніс, Камерун та багато інших), Азії (Сирія, Індокитай, Ліван та інші), Північній та Південній Америках (Канада, Гваделупа, Мартініка, Гвіана та інші).

Однак варто зазначити, що попри суттєву різницю в колоніальній і постколоніальній політиках обох країн, сьогоденні проблеми багато в чому схожі. Труднощі, спричинені складними відносинами між метрополіями та колоніями в минулому, недолуга сучасна міграційна політика французького та британського урядів, економічна та соціальна кризи – ось лише деякі аспекти, які розбурхують суспільство.

Вивчення законодавчих змін, запроваджених протягом останніх 10 років, допоможе виявити головні недоліки системи, дасть змогу вдосконалити міграційну реформу шляхом внесення коректив,

Summary

Migration policy of the 5th French Republic has a lot of common features with the migration policy of Great Britain. Both countries are still influenced by their colonial heritage. The basic principles, types and tools of immigration policy have been studied. The mechanisms and means aimed to integrate immigrants and their descendants into the cultural, social and political space have been analyzed.

Keywords: immigration, migration policy, national identity, multiculturalism, France, Great Britain.

які сприятимуть покращенню ситуації, що склалася, та дадуть можливість уникнути серйозніших наслідків у майбутньому.

Міграція – це двосторонній процес. Нові винаходи людства, розвиток транспортної інфраструктури, здешевлення польотів, масове впровадження високих технологій зробили міграційний процес простішим і не таким витратним (за часом, фінансовими та іншими ресурсами). Зміни в геополітичному просторі неодноразово спонукали все нових і нових мігрантів до подорожей. Сучасних іммігрантів можна умовно поділити на дві групи: іммігранти з країн членів-ЄС та іммігранти з-за меж ЄС. Останніх можна поділити на тих, хто походить із країн колоній і тих, хто не є представником колишніх протекторатів.

Серед основних принципів важливим залишається визначення пріоритетів міграційної політики, вивчення потреб акторів і сторін, що беруть участь у процесі міграції, створення необхідних умов (бажаних або тих, що відповідають нормам сучасного демократичного суспільства), неприпус-

тимість порушення прав і свобод людини та громадянина (відповідно до міжнародних конвенцій), стимулювання інтеграції іммігрантів та їхніх нащадків.

Попри проголошення незалежності з боку колоній та офіційне визнання їхнього нового статусу метрополіями, зв'язок між першими та другими і до сьогодні залишається потужним. Протягом тривалого часу метрополії заохочували іммігрантів, однак економічна криза змусила дещо змінити ставлення до іноземців і, у першу чергу, до дешевої низькокваліфікованої робочої сили. Маючи лише поверхове уявлення щодо міграційної політики цих двох країн, важко сказати, чий досвід є більш вдалим, а політика у сфері інтеграції іммігрантів більш успішною.

На початку ХХІ ст., як і протягом усього ХХ ст., Франція розглядалась іммігрантами як одна з найбажаніших країн. Розквіт промисловості, успіхи у фінансовому секторі, високий статус на міжнародній політичній арені, широкий спектр можливостей і райдужні перспективи для різних сфер суспільного життя (у т.ч. культури та мистецтва), а

головне — реальна можливість вільно, без обмежень і прив'язок до усталених норм проявляти сутність та нове бачення стали одним із визначальних факторів для розвитку французького суспільства в цілому.

Водночас, демократичні цінності та ідеали рівності, які є символами французької державності, на практиці виявляються спалюваними через реалізацію політики «подвійних стандартів» відносно іммігрантів. Усе частіше французьке суспільство постає в образі цинічної моделі демократії. Гострі соціальні катаклізми, від яких потерпає країна, спровоковані низкою причин, утім через недолуге законодавство та відсутність рівних умов найболючіше це відчувають іммігранти.

Безумовно, є помилковим твердження про те, що імміграційна політика повинна бути жорсткішою та забороняти в'їзд будь-кого. Як і в повоєнний період, європейські країни мають потребу в робочій силі. Демографічна криза спровокувала високу залежність внутрішнього ринку від зовнішніх чинників. У свою чергу, розширення ЄС вивело проблему міграції на новий рівень.

Аналіз французької міграційної політики періоду 2000-2010 рр. показав, що уряд неодноразово намагався вирішити проблему іммігрантів, у тому числі через зміни законодавства та шляхом інтеграції останніх до суспільства. Одним із найголовніших лобістів упровадження оновленого пакету міграційної політики по праву вважається Н. Саркозі. За час його

політичної кар'єри було прийнято низку досить жорстких та обмежуючих законів і поправок до нормативних актів, головною метою яких стало покращення загального суспільного клімату. Саркозі було притаманне бажання вирішити проблему міграції швидко та максимально безболісно для французького суспільства (висилка ромської громади у 2010 р.). На відміну від свого попередника Ж. Ширака, Н. Саркозі неодноразово робив спробу вирішити питання з нелегальною імміграцією та розробляв усе нові й нові норми. Як наслідок, відсоток іноземців, які змушені були повернутися на батьківщину, зріс у рази.

Інтеграція — це процес адаптації іммігрантів до суспільного, політичного та економічного життя суспільства. Зважаючи на багатовекторність напрямів вивчення цього процесу, слід виділити три моделі інтеграції: асиміляція, сегрегація та мультикультуралізм. Відповідно до своїх потреб кожна країна-отримувач обирає собі найбільш прийнятну політику інтеграції та, залежно від обраного курсу, іммігранти мають різні права та, відповідно, обов'язки. Життя для іммігранта майже завжди важке. З одного боку, він може стикатися з проблемами економічного характеру, з іншого — визначення соціального статусу не завжди відповідає баченню як самого іноземця, так і суспільства в цілому.

Найбільш популярним у ХХІ ст. до 2010 р. залишався мультикультуралізм, який практикувався у Великій Британії, Фран-

ції, Німеччині та низці інших демократичних країн.

Високий рівень життя, соціальна захищеність і доволі ліберальна політика стосовно певних категорій іммігрантів — ось лише деякі критерії популярності цієї політики серед прихильників, переважно іммігрантів. Однак погіршення фінансової ситуації внаслідок економічної кризи 2000-х років загострило відносини між корінним населенням та іммігрантами. Як показують опитування, британці доволі вороже ставляться до вихідців з інших країн, звинувачуючи їх у зростанні безробіття, погіршенні криміногенної обстановки та соціальному напруженні [1].

Політика мультикультуралізму неодноразово піддавалася критиці. Так, у жовтні 2010 р. А. Меркель визнала недолугість запровадженої Німеччиною міграційної політики, зазначивши, що ті, хто бажає стати частиною німецького суспільства, зобов'язані дотримуватися законів приймаючої країни, поважати усталені традиції та розмовляти державною мовою [2].

Зважаючи на різнома-

нітні проблеми, спровоковані поведінкою іммігрантів, цілком логічно постає питання доцільності залучення іноземців до вирішення внутрішніх проблем, пов'язаних із відсутністю робочої сили у зв'язку зі старінням нації.

У свою чергу, Велика Британія визнала поразку політики мультикультуралізму в лютому 2011 року. Вустами Д. Кемерона було покладено початок критичним зауваженням з боку британського уряду щодо безуспішної інтеграції представників ісламської культури. Так, у своєму виступі на міжнародній конференції з питань проблем безпеки Д. Кемерон наголосив на необхідності дати можливість іммігрантам інтегруватися в приймаюче суспільство більш глибоко, переважно в культурному аспекті [3].

Останнім, хто наважився визнати крах застосування «політики вінегрету» серед європейських урядовців, був Президент Франції Н. Саркозі. У своєму інтерв'ю від 11 лютого 2011 р. він зазначив: «Ми дуже переймалися ідентичністю особи, яку приймали, та

недостатньою мірою цікавилися країною її походження».

Якщо порівнювати міграційну політику Франції та Великої Британії в контексті внутрішніх подій цих країн, то дещо дивним є те, що лише у 2011 р. було озвучено певні проблеми в цій сфері, адже ще з 2005 р. іммігранти та нащадки іммігрантів, які так і не спромоглися інтегруватися до норм суспільства, становили загрозу національній безпеці, створюючи проблемні квартали.

Велика Британія стикнулася зі схожими проблемами в серпні 2011 року. Сценарій соціальних вибухів майже повністю був ідентичний французькому. Ті ж великі погроми, маніфестації, розбурхані корінні жителі, незадоволені іммігранти. Численні маніфестації та погроми було зафіксовано переважно у великих містах — Лондон, Манчестер, Бірмінгем, Ліверпуль, Брістоль, особливо в тих районах, де проживають переважно представники національних меншин, іммігранти з країн Азії та Африки. Серед основних причин — високий показ-

ник безробіття, жорсткий контроль з боку правоохоронних органів і спеціальних організацій (з метою дотримання законів і нормативних актів), зростаюча дискримінація та завуальоване зверхнє ставлення до вихідців з іммігрантського середовища майже в усіх сферах.

Політика мультикультуралізму передбачає рівність прав і свобод, толерантне ставлення до представників інших культур, національних і релігійних меншин. Багатонаціональна політика є однією з моделей інтеграції іммігрантів та на відміну від сегрегації й асиміляції декларує боротьбу з такими явищами, як дискримінація та ксенофобія, є спрямованою на посилення ідеї національної ідентичності за рахунок толерантного ставлення до різноманітностей культур і національностей, представники яких проживають в одному соціумі.

Відсутність чіткої політики, яка достатньою мірою регулювала б запровадження певних норм і робила зрозумілим правила гри іммігрантів у соціумі, провокує все нові й нові проблеми, не говоря-

чи про загострення старих. Попри багаторазові спроби уряду поліпшити ситуацію, у тому числі шляхом прийняття нових законодавчих пакетів, проблема адаптації іммігрантів залишається актуальною, а необхідність будь-яким способом сприяти подальшій натуралізації нащадків іммігрантів не зникає. Варто зазначити, що в разі краху соціальної інтеграції, необхідно спробувати інші напрями — культурний, політичний та/або економічний.

Важливим є дотримання прагматичного балансу, а також спроби курсувати між дозволеними моральними нормами традиційного суспільства, що дозволяє відхилення від класичного поняття про певну культуру та дає можливість максимально толерантно вводити нові догми, розбавляючи установлені доктрини свіжими ідеями. Однак, попри потребу в повноцінному залученні іммігрантів та їхніх нащадків до суспільства, збереження національної ідентичності приймаючого суспільства повинно в будь-якому разі залишатися привіле-

йованим і беззаперечним. Вирішення проблем імміграційної сфери допоможе зняти напруження та дещо поліпшить загальну ситуацію в суспільстві. Безумовно, останнім часом відчутним є певний прогрес. Урядовці починають розуміти, що проблемами іммігрантів — це не лише проблеми самих іммігрантів, адже нестабільність у певних соціальних колах впливає на загальну ситуацію в країні, ставлячи під загрозу процеси становлення демократичного суспільства як такого.

Список використаних джерел:

1. Britain's problem with immigration. — Режим доступу: <http://minority-thought.com/politics/2011/09/britains-problem-with-immigration>
2. L'échec du multiculturalisme en France et en Europe. — Режим доступу: <http://www.nonali.be/dans-le-monde/france/le-echec-du-multiculturalisme-en-france-et-en-europe/>.
3. David Cameron attack multiculturalism coalition. — Режим доступу: <http://www.theguardian.com/politics/2011/feb/05/david-cameron-attack-multiculturalism-coalition>.

АННОТАЦІЯ

Міграційна політика П'ятої Французької Республіки характеризується схожістю з міграційною політикою Великої Британії. В обох країнах до сих пор відчувається вплив їхнього колоніального минулого.

Изучены основные принципы, виды и инструменты миграционной политики. Проанализированы механизмы и средства, направленные на интеграцию иммигрантов и их потомков в культурную, социальную и политическую среду.

Ключевые слова: иммиграция, миграционная политика, национальная идентичность, мультикультурализм, Франция, Великобритания.

АНОТАЦІЯ

Міграційна політика П'ятої Французької Республіки має чимало спільних рис із міграційною політикою Великої Британії. В обох країнах досі відчувається вплив їхньої колоніальної спадщини.

Вивчено основні принципи, види та інструменти міграційної політики. Проаналізовано механізми та засоби, спрямовані на інтеграцію іммігрантів та їхніх нащадків у культурний, соціальний і політичний простір.

Ключові слова: імміграція, міграційна політика, національна ідентичність, мультикультуралізм, Франція, Велика Британія.

Право на комунікацію в глобалізованому світі

УДК 94: 316.77: 316.32

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,
доктор політичних наук,
професор, головний науковий
співробітник відділу
глобальних і цивілізаційних
досліджень ДУ «Інститут
світової історії НАН України»

У світі існує чимало прикладів, коли ідеї великого суспільного значення не одразу закріплюються на рівні міжнародного законодавства, оскільки зазнають опору з боку впливових урядових сил і великого бізнесу. Але з часом вони не тільки не зникають з порядку денного світового співтовариства, а й набувають нових обертів, виходять за межі компетенції урядів і міжнародних урядових організацій, стають тими дороговказами, навколо яких об'єднуються громадські сили (неурядові організації національного та міжнародного рівнів, профспілки, учені, всесвітні релігійні організації, жіночі та екологічні рухи тощо), яких із повним правом можна назвати глобальним громадянським суспільством. Як відзначав Юрген Габермас 1996 р., між державою та суспіль-

ством лежить публічна сфера, «мережа для обговорення інформації» (англ. відповідник – **communicating information** – примітка і виділення автора статті О.З.) та точок зору» [1]. Не менш промовистим визначенням публічної сфери та ролі в ній обговорень і дискусій членів громадянського суспільства є дефініція Мануеля Кастельса: «Публічна сфера – суттєвий компонент соціально-політичної організації, тому це простір, де люди збираються разом як громадяни та виражають ясно й чітко свої автономні погляди, для того, щоб вплинути на політичні інститути та суспільство» [2]. Тобто, коли йдеться про діяльність громадян у публічній сфері, насамперед мається на увазі, що вони там дискутують, обмінюються своїми думками, ведуть бесіди, тобто здійснюють право людини на комунікацію.

У випадку, який ми розглянемо у діахронічному зрізі, — це фундаментальне й універсальне за своєю суттю питання: право на комунікацію. Воно ще не є офіційно прийнятим на міжнародному рівні і не увійшло до міжнародних документів, що стосуються прав людини. Але протягом понад чотирьох століть воно «ширяє в інтелектуальному «просторі» та громадській сфері. Магнетична сила цієї концепції з часом тільки зростає та набуває нових прихильників і в академічних

Summary

Abstract: The article analyzes the historical development of the right to communicate debates. Its almost four-decade evolution from intergovernmental platforms to broader international arenas where civil society came into action to promote communication rights was investigated. The role of traditional (states, international organizations, such as UN, UNESCO) and new (transnational corporations, trade-unions, non-governmental organizations, civil society etc.) actors has been detected. The events of two rounds of World Summit on Information Society (2003, 2005) and WSIS+10 (2013) have been observed. **Keywords:** Right to Communicate, Communication Rights, Human Rights, New World Information and Communication Order (NWICO), World Summits on Information Society (WSIS, WSIS+10).

колах, і у глобальному громадянському суспільстві.

Цю нову концепцію – право на комунікацію – ввів у міжнародний обіг французький учений Жан д'Арсі, який протягом 1960-70-х рр. обіймав посаду директора радіо і візуальних служб у департаменті ООН з громадської інформації. У своїй статті 1969 р. в журналі Європейської телерадіомовної спілки «EBU Review», що була присвячена функціонуванню супутникового зв'язку та праву на комунікацію, він не тільки проаналізував використання цих нових супутникових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для передачі програм телерадіомовлення, а й відзначив, що правила, які існують щодо комунікаційних процесів, більше сконцентровані саме на процесі, аніж на контенті комунікації. Використання супутникового зв'язку наводило його на думку про майбутню інтерактивну, партисипативну (участь, у якій можуть брати всі охочі) комунікацію, що потребувало визнання права для кожного на участь у комунікації. А це, природно, вимагало розроблення певної

політики в цій галузі, створення відповідних законів. Підбиваючи підсумки свого аналізу, д'Арсі робить такі висновки: «Час настав, коли Універсальна декларація прав людини (UDHR) повинна буде містити в собі ширше право, ніж право людини на інформацію, яке вперше було зафіксовано 21 рік по тому в Статті 19. Це право людини на комунікацію. Це та точка зору, з якої майбутній розвиток комунікацій буде розглядатися так, щоб бути зрозумілим в усій його повноті» [3, р. 18]. Мотиваційна сила, яка рухала наукову і громадську думку Жана д'Арсі, на наш погляд, була такою: Стаття 19 UDHR не адекватно відображає комунікацію, у ній не йдеться про комунікацію як інтерактивний процес. Стаття 19 сконцентрована на односпрямованому процесі пошуку, отримання та поширення інформації та ідей. Вона розглядає комунікацію як «передачу повідомлень» тільки в один бік, без зворотного зв'язку.

Те, що мав на увазі Жан д'Арсі, з часом дуже чітко і наочно роз'яснив видатний учений і мислитель, колишній голова Міжнародної асоціації медіа та

комунікаційних досліджень (IAMCR) (з 1990 по 1992 рр.) професор Сіз Гемелінк¹ (Нідерланди),

¹ Мені випало щастя особисто познайомитися з професором Сізом Гемелінком під час міжнародної наукової конференції «Новий політичний порядок у Південно-Східній Азії та стратегічні проблеми масової комунікації» (Сеул, Республіка Корея, квітень 1992 р.), де я виступала з доповіддю, після якої він запропонував мені вступити до Міжнародної асоціації медіа та комунікаційних досліджень (IAMCR), зазначивши, що особисто мене рекомендуватиме (як на той час голова Асоціації). Взагалі, вважаю, що ця конференція мала для мене доленосне значення як для науковця у сфері комунікації, хоча до того вже мала наукове відрядження до Великобританії й отримала нагоду особисто познайомитися з видатними вченими у цій сфері – Джеймсом Керраном (Лондонський університет), Філіпом Шлезінгером (Стерлінгський університет), Джоном Вестергаардом (Шефільдський університет) та іншими британськими науковцями. Саме у Сеулі, окрім них, зібралася наукова еліта цієї галузі з усього світу, праці яких до

який з-поміж інших учених міжнародного масштабу, таких, як К. Норденстренг, Р. Мансел, Ф. Лі, М. Рабой, С. Падовані, М. Трайбер та інші, протягом багатьох років займається розробленням теорії та практики права на кому-

того лише читала: Хамід Моулана та Ден Шіллер (США), Каарле Норденстренг (Фінляндія), провідні вчені з Японії, Австралії та Кореї. Все це розширило мої наукові горизонти, дало змогу почути й побачити, як під час гострих дискусій народжуються нові сміливі думки й гіпотези, особисто взяти у цьому участь і ще більше проіннятися демократичним духом, який панував на цій конференції. Заслухавши мій науковий звіт про роботу конференції, вчена рада Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України постановила опублікувати його у Віснику Академії наук України як важливий для розвитку нових галузей української науки, що й було мною виконано («Новий політичний порядок у Південно-Східній Азії та стратегічні проблеми масової комунікації» / Ольга Зернецька // Вісник Академії наук України, 1992. - № 11. - С. 101-103).

нікацію. Важливим також є те, що він уміє подавати складні речі доволі просто. За цією простотою стоїть велика інтелектуальна праця та намагання донести свої ідеї до кожного слухача і читача, від академічних кіл до учасників низових неурядових організацій (серед яких можуть бути і є, скажімо, й корінні народи Еквадору та Колумбії). Гемелінк відзначає, що «людські істоти взаємодіють один з одним у міради способів. Як і для тварин, ці інтерактивні процеси є життєво важливими. Людські істоти – на відміну від інших істот – розвинули спеціальне знаряддя для цих інтеракцій: мову. Імовірно, що близько 50 тис. років тому виникла символічна взаємодія (інтеракція) чи комунікація за допомогою мови. Використання мови – головне для того типу комунікації, який ми називаємо «розмова», «бесіда» (англ.: conversation)» [4]. Звертаючись у своїй лекції до англомовних слухачів, професор відзначає, що

йому дуже шкода, що в популярному та академічному дискурсі слово «комунікація» використовується саме в цьому значенні. Тим самим ігнорується його оригінальне тлумачення – створення громади, общини, спільноти (англ. – community; в укр. мові є відповідний прикметник «комунальний», наприклад, «комунальна власність» – Примітка – О.З.). Ігнорування цього первинного (оригінального) смислу призвело до різних патернів (моделей, способів) інформаційного розповсюдження. В усіх суспільствах ми бачимо різні патерни для трафіку передачі інформації.

Голландські вчені Дж. Л. Бодервік і В. ван Каан запропонували такі їх чотири типи:

1. Поширення месиджів (повідомлень). Самі автори називали цей процес «зверненням» (від англ. Allocution). У церковному вокабулярі є відповідний термін «алокучія», що означає звернення Папи до колегії кардиналів. – (Примітка – О.З.).

2. Консультація щодо інформації (як у бібліотеках чи Вебі).

3. Реєстрація даних (для громадських і приватних цілей).

4. Обмін інформацією між людьми: модальність «розмови», «бесіди» [5].

Як бачимо, сучасні міжнародні стандарти прав людини охоплюють в основному розповсюдження інформації, консультацію щодо інформації та реєстрацію інформації. Практично всі положення прав людини, що стосуються комунікації, трактують її як «передачу месиджів». Це застаріла інтер-

претація комунікації, яка стала доволі поширеною з тих часів, як С. Шеннон та В. Вівер у 1949 р. представили математичну модель комунікації, що описувала комунікацію як **лінійний процес, що спрямований в один бік** (Виділення — О.З.) [6]. Як відзначає Гемелінк, «це дуже обмежена й великою мірою облудлива концепція комунікації, яка ігнорує те, що за суттю комунікація означає процес, у якому люди поділяють (цінності, ідеали, радість, відчай тощо), роблять спільним чи створюють спільноту. Комунікація використовується для поширення повідомлень (як-от у разі масової комунікації), для консультації в інформаційних ресурсах (пошук у бібліотеках чи Всесвітньому Павутинні), для реєстрації інформації (як це робиться у базах даних), і для розмов, у яких люди беруть участь. В «Універсальній декларації прав людини» [7] є тільки положення про захист конфіденційності, які — хоча й незначною мірою — належать до четвертого патерну: комунікації як способу розмови» [4].

До роз'яснення комунікації як способу розмови Гемелінк неодноразово повертається у своїх наукових публікаціях, лекціях і виступах протягом 2002-2013 років.² Очевидно, що для нього ця властивість комунікації є наріжним каменем, на якому вибудовується і теорія, і повсякденна практика права на комунікацію. Він підкреслює, що ключові компо-

² Іноді Гемелінк робить це у співстворстві зі своїми молодшими колегами, як-от Дж. Гоффманн, яка також викладає в Університеті Амстердаму (Нідерланди).

Ольга Зернецька та Голова Міжнародної асоціації медіа- та комунікаційних досліджень, професор Сіз Гемелінк (Нідерланди)

ненти права людини на комунікацію можуть бути прояснені через ситуації, коли особистість позбавлена такого права. Прикладом може слугувати така ситуація, коли в осередках, де живуть мігранти, у них недостатнє знання мови тієї країни, куди вони приїхали. У цих емігрантських громадах люди повинні мати необхідні мовні навички, аби розмовляти з корінними мешканцями країни, мову яких часто-густо вони взагалі не знають або володіють нею досить слабо.

«Як усі інші права людини, право на комунікацію має позитивні та негативні виміри. Негативні включають відсутність перешкод разом із здійсненням свободи бути залученим до громадського або приватного діалогу. Позитивні дарують уповноваження людям виконувати це право. Бесіда — це вимогливе мистецтво, яке необхідно вивчати. У багатьох суспільствах люди не мають ані часу, ані терпін-

ня для діалогічної комунікації (спілкування). Діалоги не мають короткострокових певних результатів. Це вступає у конфлікт із модерними, орієнтованими на досягнення, суспільствами. Більш того, масмедіа нічим особливим не можуть допомогти, аби навчити людей мистецтву діалогу. Значна частина їхнього контенту — це безкінечне говоріння, яке не насичене важливими смислами, промови, нерідко сповнені ненависті, рекламні оголошення, саунд байти або полемічні дебати. Потреби для сповненого смислу діалогу починаються із необхідності у внутрішньому діалозі. Мається на увазі, що всі учасники піддають сумніву свої судження та припущення.

Критичне дослідження наших власних припущень здебільшого є головним викликом, оскільки ми часто буваємо необізнаними щодо своїх персональ-

них припущень. Припущення — наші ментальні карти, за якими ми маємо тенденцію некритично слідувати. Ми всі маємо різні та часто конфліктуючі думки і припущення, надто, коли належимо до різних культур. Так само важко втриматися від висловлення свого судження, оскільки ми дуже прив'язані до наших думок та припущень і віддаємо перевагу їм, а не невизначеностям. Діалог також потребує здатності слухати і бути мовчазним. Учитися слухати дуже важко в суспільствах, які все більше підпадають під вплив візуальних культур, оскільки слухання потребує культури, що зосереджена на вусі (тобто на слуховому сприйнятті — (Примітка — О.З.). Масмедіа пропонують talk shows (тут — англ. talk shows (шоу, які потребу-

ють вміння слухати — Примітка — О.З.). Діалог може відбуватися тільки тоді, коли поважається тиша. Ці правила майже нездійсненні в модерних суспільствах, де базікання, здається, ніколи не зупиниться і де кожна порожнеча повинна бути запоповнена ним» [8].

Слід також наголосити, що вміння вести діалог повинно вивчатись у школі. Величезну роль у набутті дітьми та підлітками навичок мистецтва діалогу відіграє сім'я, коли в рамках загальної культури поведінки та спілкування малята навчаються не перебивати дорослих, їм прищеплюється вміння слухати висловлення інших, відповідати на запитання та ставити їх самим. Та ж практика повинна прищеплюватися у вищих навчальних закладах. Величезну роль у цьому могло б і повинно було б відігравати радіо і телебачення. На жаль, аналіз україномовних, російськомовних та англійськомовних політичних, розважальних та ріеліті-шоу свідчить, що більшість із них — це, у кращому разі, дебати (мета яких не дослухатися до думки опонента, а перемогти його у словесному двобої); а в гіршому разі — нескінченне перебування одне одного, підвищення голосу (хто кого перекидав — той і виграв), прямі образи словесні чи невербальні (зневажливі або презирливі вирази обличчя, некоректні жести та рухи тіла), учасники часто-густо переходять до фізичних дій, (як-от обливання співучасника водою або соком), бійки (навіть у парламентах) тощо. Ця агресія, замість людського спілку-

вання, забруднює глобальний комунікаційний простір, принижує гідність кожного з глядачів багатомільярдної аудиторії нашої планети. Недарма на початку 1990-х рр. зароджується рух, який розглядає медіа як культурне середовище людства³.

Повертаючись до історії поширення концепції права людини на комунікацію, треба зазначити, що вона на першому етапі пов'язана з діяльністю ЮНЕСКО кінця 1960-х — початку 1990-х років, де в контексті «Нового політичного порядку» визріло поняття «новий міжнародний інформаційний і комунікаційний порядок» (скорочено — НМІКП, як його стали називати в ООН та ЮНЕСКО). Це поняття увійшло до політичного обігу. Незабаром й інтелектуали стали вживати його в наукових дослідженнях як концептуальне поняття у вивченні міжнародної комунікації.

Таким чином, рух за новий міжнародний інформаційний і комунікаційний порядок сформувався і набрав ваги в умовах зацікавленої підтримки двох міжурядових угруповань: Руху неприєднання та ЮНЕСКО. У його рамках розглядалася й концепція права людини на комунікацію. Несприятливий клімат «холодної війни», надмірна політизація поняття НМІКП Сполученими Штатами Америки та Великою Британією, які на знак протесту вийшли з ЮНЕСКО (відповідно у 1984 р., та 1995 р.) і тим самим підірвали

³ Докладніше про виникнення цього руху, його цілі та завдання — у моїй монографії «Глобальний розвиток систем і міжнародні відносини» (с. 276-278).

фінансове становище цієї міжнародної організації, відповідним чином позначилося й на долі концепції права на комунікацію. На цій фазі не будемо зупинятися детально, оскільки вона докладно проаналізована в низці праць [9 – 11]⁴.

Варто зазначити, що розроблення цієї концепції й винесення її на порядок денний міжнародних конференцій тривали протягом 80-90-х років минулого століття, один із заходів відбувся навіть в Україні. Проблемі права на комунікацію був присвячений регіональний симпозиум ЮНЕСКО, який проходив у Києві (вересень 1993 р.) і в роботі якого, крім представників СНД (з Білорусі, Росії, України), активну участь брали вчені та експерти з Великої Британії (Ольга Лінне), Канади (Марк Рабой) та інші. Дискусія, що виникла під час симпозиуму, мала багато в чому освітній характер для науковців і представників медіа СНД. Для багатьох із них, як міг пересвідчитися автор цієї статті під час симпозиуму, виступаючи у дискусіях та спілкуючись із учасниками, сама проблема «право на комунікацію» в перші роки незалежності, практично в початковий період перебування освоення таких понять, як «свобода слова», «право на висловлювання», «свобода інформації», — була і новою, і не зовсім зрозумілою.

Не можна стверджувати, що концепція «право на комунікацію» «заволоділа

⁴ Прикметно, що перше фундаментальне дослідження в Україні, присвячене виключно концепції права на комунікацію, було опубліковане нами саме у журналі «Віче» 2000 р. [11].

розумом мас» і нині. Тим більш потрібною була акція ЮНЕСКО для розвитку демократичної комунікації в нашій країні. На жаль, у подальші роки дискусії на цю тему під егідою ЮНЕСКО не проводилися.

Слід наголосити, що, безумовно, головною подією, яка визначила діяльність ООН у сфері інформації та комунікації на початку XXI ст., було ініціювання проведення двох раундів Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні з питань інформаційного суспільства (WSIS) (Женева, 2003 р. — Туніс, 2005 р.). Аналізуючи її значення в контексті ролі ООН у глобальному управлінні, необхідно відзначити, що це був перший світовий саміт найвищого рівня, який поставив на порядок денний питання інформаційно-комунікаційної політики та управління. На ньому вперше в комплексі розглядався розвиток диджитальних технологій, обговорювалися їхні соціальні, політичні, економічні та культурні впливи. На саміті було порушено питання щодо ІКТ у контексті проблематики сталого розвитку. Наголошувалося, що подолання диджитальної прірви у країнах, що розвиваються, та найменш розвинутих, — є одним із магистральних шляхів.

Крім держав і міжнародних організацій, дієвими акторами у глобальному управлінні комунікацією є приватний сектор (уособлений ТНК) і громадянське суспільство (представлене численними низовими, національними та міжнародними неурядовими організаціями, асоціаціями вчених і професіо-

налів). Щоправда, за своєю силою та владними можливостями ці гравці перебувають у різних вагових категоріях.

Важливо відзначити, що вперше з часу заснування ООН, для участі в цьому форумі на саміті була створена формальна структура громадянського суспільства – фундація «Бюро громадянського суспільства», яка являє собою прецедент у міжнародних відносинах. У рамках участі громадянського суспільства у WSIS набула широкого розвитку діяльність, пов'язана з відновленням уваги до концепції права на комунікацію. Великою мірою це сталося тому, що в цей період розквітлі глобальні інтерактивні технології та відбулася небачена експансія соціальних мереж. Їхній розвиток тепер просто волав (порівняно з часом д'Арсі) щодо зсуву від превалюючої дистрибутивної парадигми до інтерактивної парадигми. Цей зсув вимагав форм захисту прав людини для існуючої реальності: комунікації як розмови. У цьому дусі була підготовлена «Універсальна декларація права на комунікацію» різними громадськими організаціями, які згуртувалися навколо цієї ідеї, створивши «Кампанію за комунікаційні права людини в інформаційному суспільстві» (CRIS). Є науковці, які вважають її автором саме Гемелінка, хоча сам він у своїх виступах на підготовчих етапах WSIS ніде спеціально не вказує на власне авторство. На наш погляд, цей унікальний документ вбирає у себе цілий спектр прав людини, які їй конче необхідні для вільного обміну думками, як основи демократичного

життя в умовах глобалізованого XXI століття.

Оскільки авторів цієї статті не відомі прецеденти публікації його українською мовою, то подається власний переклад. Тож, «Універсальна декларація права на комунікацію» містить у собі:

Інформаційні права:

- право на свободу думки, совісті та релігії;
- право на те, щоб мати власну думку;
- право на висловлення думок без втручання публічних або приватних сторін;
- право людей бути належно поінформованими про справи публічної ваги;
- право доступу до інформації щодо справ публічної ваги (які утримуються в публічних чи приватних джерелах);
- право доступу до громадських засобів для розповсюдження інформації, ідей та думок.

Культурні права:

- право підтримувати та зберігати культурне розмаїття;
- право на вільну участь у культурному житті громади;
- право на здійснення культурних традицій;
- право насолоджуватися мистецтвами та перевагами наукового прогресу та його прикладним використанням;
- право на збереження національної та міжнародної культурної власності та спадщини;
- право на мистецьку, літературну та наукову творчість і незалежність;
- право на свою мову, як у приватному житті, так і громадському;
- право меншин і тубільних народів на освіту та заснування своїх медіа.

Ольга Зернецька та професор Каарле Норденстренг (Фінляндія)

Заступницькі права:

- право людей бути захищеними від втручання в їхню прайвесі різноманітних медіа масової комунікації чи громадських або приватних агенцій, втягнутих у збирання даних;
- право на захист людських приватних комунікацій (розмов) від втручання в них громадських або приватних сторін;
- право на повагу стандартного належного процесу у формах публічних бесід;
- право на захист проти форми розмов, які є дискримінаційними відповідно до раси, кольору шкіри, мови, релігії або соціального походження;
- право на захист проти оманливої або перекрученої інформації;
- право на захист проти

систематичної та навмисної пропаганди переконання, що індивідуальності і/або соціальні групи заслуговують на те, аби бути проігнорованими;

- право на захист професійної незалежності службовців громадських або приватних комунікаційних агенцій проти втручання їхніх власників і менеджерів цих інституцій.

Колективні права:

- право доступу до публічних розмов для громад;
- право на розвиток комунікаційних інфраструктур для забезпечення адекватних ресурсів для того, аби поділяти знання та навички, рівність економічних можливостей і виправлення нерівностей;
- право на визнання, що

ресурси знань часто є спільним благом, яке належить колективу;

- право на захист таких ресурсів від їх приватного придбання індустріями знань.

Партисипаційні права (права на участь):

- право на вироблення навичок, щоб брати участь у громадських бесідах;

- право на участь людей у виробленні громадських рішень щодо забезпечення інформацією, виробництвом культури або виробництвом і використанням знань;

- право участі людей у виробленні громадських рішень щодо вибору, розвитку та застосування комунікаційної технології [14].

Навколо «Універсальної декларації права на комунікацію» протягом двох раундів WSIS точилися гострі дискусії та дебати. Сили учасників громадянського суспільства були надто нерівними і розпорошеними порівняно з іншими впливовими акторами, особливо з представниками інтересів комерційних медіа. Декларація не була прийнята WSIS. Але боротьба за право на комунікацію на цьому саміті дала друге життя цій концепції, привернула увагу нового покоління науковців у галузі комунікації, об'єднала навколо ідеї права на комунікацію багато неурядових організацій, для яких декларація стала програмою дій на майбутнє. Історичний урок цього – це дійсно об'єднання демократично мислячих учених і громадянського суспільства.

Попри питання, які не вдалося вирішити на двох раундах Світової зустрічі найвищого рівня з інфор-

маційного суспільства (WSIS, 2003 р., 2005 р.), її значення важко переоцінити. Вона поставила проблеми інформаційної та комунікаційної геополітики на світовий щабель, ввела завдання глобального управління комунікацією до порядку денного світового співтовариства; змінила уявлення про глобальне управління комунікацією і сам модус цього управління, оскільки вперше в історії міжнародних відносин до вироблення інформаційно-комунікаційної політики мали відношення нові актори. Це посприяло перерозподілу владних відносин у цій сфері, дало змогу прогнозувати ймовірність виникнення нової моделі управління комунікацією, у якій роль громадянського суспільства дедалі зростатиме.

Оптимістичні прогнози, які мали учасники перших двох раундів WSIS, багато в чому не виправдали їхніх сподівань. Це показав наступний раунд WSIS+10 під назвою «Бачення викликів: WSIS після 2015», який відбувся в штаб-квартирі Міжнародної телекомунікаційної спілки (ITU) у травні 2013 року. У підготовчих документах WSIS+10 йшлося про право на інформацію, розвиток якого передбачав право на комунікацію. У фінальному документі всі права були доведені до загальнолюдських, які прописані в Універсальній декларації прав людини (ООН).

Водночас, можна зробити висновки, що сучасна геополітика комунікації залишається одним із центральних питань для світового співтовариства початку XXI століття. Про це

свідчить те, що тричі за перше десятиліття WSIS збирається і продовжуватиме це робити надалі.

Список використаних джерел:

1. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* / J. Habermas. – Cambridge, MA: MIT Press, 1996.
2. Castells M. *The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks and Global Governance* / M. Castells // *Annals, AAPSS*, 616, March 2008. P. 78.
3. D'Arcy J. *Direct Broadcast Satellite and the Right to Communicate* / J. D'Arcy // *EBU Review*, 1969. – Vol. 118. – PP. 14 – 18.
4. Hamelink C.J. *The 2003 Graham Spry Memorial Lecture: Towards a Human Right to Communicate?* / C.J. Hamelink // *Human Right Canadian Journal of Communication*, 2004 Vol. 29. – No 2. – P. 1.
5. Boderwijk J.L. & Van Kaan B. *Allocutie*. / J.L. Boderwijk & B. Van Kaan - Baarn; Bosch & Keuning, 1982.
6. Shannon C. & Weaver W. *The Mathematical Theory of Communication* / C. Shannon & W. Weaver. – Urbana: Cambridge University Press, 1949.

7. *United Nations. Universal Declaration on Human Rights. 1949* // Mode of Access: <http://www.un.org/Overview/rights.html>

8. Hamelink C.J. *Human Rights Implication on WSIS* / C.J. Hamelink // *Revue Quebecoise de droit international*, 2005. – No 18. – P.37.

9. Зернецька О.В. *Нові підходи ООН в галузі масової комунікації* / О.В. Зернецька / *ООН у системі міжнародних відносин: історичний досвід і перспективи*. – К.: Либідь, 1995. – С. 94 – 109.

10. Зернецька О.В. *Інформація: вільний обмін чи взаємна залежність? Концепції ООН у галузі інформації та комунікації* / О.В. Зернецька // *Політика і час*. – 1995. – № 6. – С. 50 – 55.

11. Зернецька О.В. *Глобальний розвиток систем і міжнародні відносини: Монографія* / Зернецька О.В. / - К.: Освіта, 1999. – С. 238 – 306.

12. Білорус О., Зернецька О. *Право на комунікацію: концепція глобальної комунікації* / О.Білорус, О.Зернецька // *Вісн.*, 2000. – № 2. – С. 115 – 137.

13. Mueller V.L. *Democratizing Global Communication?* / V.L. Mueller // *International Journal of Communication*, 2007. – No 1. – P. 295 – 296.

АННОТАЦІЯ

В статті аналізується історичне розв'язання дебатов про право на комунікацію. Исследуются почти сорокалетняя эволюция, начиная с межправительственных платформ до более широких международных арен, где активизируется гражданское общество, провозглашая коммуникационные права. Рассматривается роль традиционных (государств, международных государственных организаций, таких как ООН, ЮНЕСКО) и новых (транснациональные корпорации, профсоюзы, неправительственные организации, гражданское общество) акторов. Подан обзор событий двух раундов Всемирного саммита по информационному обществу (2003 г., 2005 г.) и WSIS+10 (2013 г.).

Ключевые слова: право на коммуникацию, коммуникационные права, права человека, Новый мировой информационный и коммуникационный порядок (NWICO), Всемирные саммиты по информационному обществу (WSIS, WSIS+10).

АНОТАЦІЯ

В статті аналізується історичний розвиток дебатів щодо права на комунікацію. Досліджується їх майже сорокарічна еволюція, починаючи з міжурядових платформ до більш широких міжнародних арен, де громадянське суспільство активізується, проголошуючи комунікаційні права. Розглядається роль традиційних (держави, міжнародні урядові організації, такі як ООН, ЮНЕСКО) та нових (транснаціональні корпорації, профспілки, неурядові організації, громадянське суспільство та ін.) акторів. Здійснюється огляд подій двох раундів Світової зустрічі з інформаційного суспільства (2003 р., 2005 р.) та WSIS+10 (2013 р.).

Ключові слова: право на комунікацію, комунікаційні права, права людини, Новий світовий інформаційний і комунікаційний порядок (NWICO), Всесвітні саміти з інформаційного суспільства (WSIS, WSIS+10).

Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав

УДК 94: 330.341.1

Олександр ВАСИЛЬЄВ,
доктор технічних наук,
головний науковий
співробітник ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН
України»

Вступ

Трансформація сучасних країн спрямована на побудову соціальної ринкової економіки на базі використання досягнень науково-технічного прогресу. Тільки при безумовному дотриманні пріоритетності соціальних завдань реформ, можна сподіватися на створення потужних стимулів економічного зростання, технічного переозброєння виробництва і підвищення його ефективності. Активізація соціального потенціалу реформ і соціальна відповідальність держави повинні слугувати найважливішими аргументами при здійсненні інституціональних перетворень, виборі форм гнучкого поєднання ринкових механізмів, інструментів державного регулювання економіки та сучасних інститутів громадянського суспільства [1-3].

Проблемні питання модернізації сучасних країн

У цьому плані заслуговують на увагу концептуальні підходи стосовно того, що ринкова економіка – не самоціль, а засіб. Тому основним завданням модернізації є пошук шляхів мінімізації поточних економічних і соціальних витрат. У процесі реформ необхідно враховувати принцип двоступеневості щодо споживання важливих для людини і суспільства життєвих благ. Ідеться, у першу чергу, про освіту, охорону здоров'я, послуги комунального сектору. Практично в усіх розвинених країнах світу такі блага надаються до певного рівня безкоштовно або за низькими фіксованими цінами.

Модернізація всіх країн враховує сучасні тенденції щодо структури витрат державного бюджету в розвинених країнах. Згідно з розподілом функцій держави на традиційні (оборона і правопорядок) та сучасні (розвиток інтелектуально-людського потенціалу) можна побачити, що сьогодні у світі через державні бюджети витрачається в середньому на сучасні функції 17,8% ВВП, а на традиційні – тільки 5,3%. Співвідношення між цими статтями витрат становить – 3,4:1. У розвинених країнах ці показники становлять 25% та 3,9% (співвідношення – 6,4:1); у країнах з перехідною економікою – 22,1%

Summary
Social-political transformation of modern countries is directed to increasing of economic growth rate, branch structure improvement, decreasing of population income differentiation, improving of state management effectiveness and is based on the results of the scientific-engineering progress, on developing of production, scientific and technical potential, increasing of human capital, on ensuring extensive social support of reforms.
Keywords: science, economics, economy, modernization, structure.

та 3,8% (співвідношення – 5,8:1) [4].

Модернізація сучасних країн орієнтується на процеси трансформації власності в ході еволюційного розвитку економіки, оскільки конструкції традиційного інституту приватної власності набувають усе більш рудиментарного характеру. Міжнародний досвід свідчить про реальні тенденції відокремлення власності від управління, розподіл комплексу прав власності на окремі складові, що комбінуються в різних конфігураціях між учасниками господарського процесу. Зокрема, треба враховувати еволюцію функцій управління підприємством. У ході суспільного поділу праці виробнича функція управління все більше доповнюється функцією стратегічного розвитку підприємства. Цьому завданню повинна бути підпорядкована інвестиційна та інноваційна політика, яка забезпечує поступовий процес відокремлення підприємницьких функцій від власності. Структурна та організаційна перебудова національного господарства повинна враховувати необхідність створення умов для цього процесу [5; 6].

У ході реалізації перехо-

ду на ефективні ринкові форми розподілу доходів, береться до уваги необхідність поступового підвищення реального добробуту населення та зменшення диференціації різних верств громадян за рівнем доходів відповідно до показників у найбільш розвинених країнах ЄС. Там різниця між доходами 10% найбагатших людей і 10% найбідніших становить приблизно шість разів. Згідно із соціологічними дослідженнями значне перевищення цієї різниці вкрай небезпечно для будь-якої країни. Це породжує зневіру до урядових структур, фінансових інституцій, пригнічує активність у підприємницькій діяльності. Збільшення диференціації населення удвічі зменшує середньорічний темп ВВП на 18-22% [4; 5].

При трансформації країн змінюється структура розподілу доходів, поступово зменшується частка витрат заробітної плати на купівлю продовольства та інші першочергові платежі. Дохід робітника в провідних країнах ЄС розподіляється приблизно в таких пропорціях: податки – 25%, оплата житла – 35%, відрахування в недержавні пенсійні фонди – близько 5%, купівля товарів та оплата послуг – 35%.

Передбачається поступове наближення частки оплати праці в нових країнах ЄС до параметрів найбільш розвинених країн (60-70%) [6; 7].

Інша проблема модернізації, пов'язана з підвищенням рівня доходів населення, безпосередньо торкається економічних умов відтворення. Головне значення тут мають фактори, що сприяють відновленню основного виробничого капіталу промисловості. Це означає забезпечення прискореного зростання цін на основний капітал відносно підвищення реальної заробітної плати. У середньостроковій перспективі в бюджеті цей показник стимулюється збільшенням державних фінансових ресурсів на охорону здоров'я, освіти, розвиток інфраструктури, організацію споживчого кредиту, кредитування будівництва житла тощо.

Перерозподіл сукупного персонального доходу за рахунок прогресивного оподаткування та трансфертів найбільш ефективним вер-
ствам населення дає змогу

зменшити соціальне напруження в суспільстві, збільшити попит на внутрішньому ринку. Розумне поєднання податкового навантаження з системою пільг і виплат є потужним важелем підйому економіки, подолання безробіття, зниження рівня інфляції та дефіциту бюджету, сприяє позитивній соціально-політичній трансформації суспільства.

Важливим фактором модернізації країн є впровадження ефективної системи управління державною власністю. Складовими цієї системи може бути конституційне закріплення значної частини ресурсів у формі колективного надбання суспільства; відкритий конкурентно-ринковий режим господарської експлуатації національної власності, який забезпечує необхідний рівень її доходності; національний дивіденд, тобто частина підприємницького доходу та вся рента від комерційної експлуатації національного майна, яка привласнюється суспільством у якості основного

джерела фонду соціальних гарантій.

Частина національної власності – природні ресурси, підприємства енергетики, транспорту, зв'язку, видобувних галузей, інша власність, що залишається у держави після приватизації та здатна приносити дохід, повинна бути відкрита для комерційного використання тими ринковими суб'єктами, які зможуть забезпечити її найбільший економічний ефект. Основною правовою формою такого відкритого доступу, як правило, є оренда, тобто розвинений ринок прав користування і здобування доходів із майна, права управління ним. Головною формою виявлення найбільш ефективних користувачів національного майна може бути відкритий аукціон відповідних майнових прав [5; 6].

Отримані кошти є частиною господарського доходу від національного майна, яка фактично в рівних частках належить усім громадянам і є національним дивідендом. Національний дивіденд, – як фінансовий ресурс та об'єкт управління його отриманням і витратою, – повинен бути чітко відділений від системи податків та інших елементів прибуткової частини бюджету. Фонди національного дивіденду можуть стати головною економічною ланкою системи соціальних гарантій.

Міжнародний досвід свідчить – модернізація базується на ефективному функціонуванні інституту власності, основою якого є свобода перерозподілу майнових прав між різними суб'єктами господарської власності. Кожен

суб'єкт господарювання повинен бути наділений чітко визначеними правами і мати можливість вільно передавати їх будь-якій особі (фізичній або юридичній). Необхідно юридично закріпити право кожного на володіння землею.

Проблема присвоєння ренти суспільством, а через нього всіма членами суспільства із суто економічної, зокрема, бюджетної, перетворюється на проблему конституційного розвитку суспільства та держави. Її вирішення може стати тією силою, яка об'єднає народ, підвищить його добробут і створить умови для конкурентоздатності держави.

Здійснення модернізації потребує розроблення наукомісткої продукції. Головним джерелом існування та розвитку національного науково-технічного потенціалу доцільно залишити бюджетне фінансування поряд зі створенням умов для надходження іноземних інвестицій та просуванням сучасних конкурентоспроможних технологій на світовий ринок. Останнім часом більшість розвинених країн світу витрачає на проведення наукових досліджень від 2% до 3% ВВП. Модернізація повинна сприяти заснуванню державної системи розвитку інноваційної діяльності, елементи якої беруть активну участь у міжнародному технологічному обміні. Механізми державного регулювання призначені забезпечувати розвиток і поширення технологічних інновацій, займати ключове місце в чинниках економічного та політичного впливу. Успішна модернізація потребує створення

дієвого механізму швидко-го впровадження новітніх технологій на базі сучасної інноваційної інфраструктури, забезпечення зростання науково-технічного потенціалу та наукомісткого виробництва [6; 7].

Світова практика підтверджує, що в економіці розвинених країн значна увага приділяється розвитку та поглибленню інноваційних процесів. У довгостроковому плані модернізаційні реформи повинні бути спрямовані на нарощування наукомістких галузей економіки, розвиток інформаційних і біотехнологій, промислової та транспортної інфраструктури, а також енергетики, створення бази для розвитку сільського господарства та супутніх виробництв, розвиток підприємництва.

Успішний економічний і соціальний поступ країни вимагає ефективного використання вітчизняної науки і техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем суспільства. Модернізація країн повинна спиратися на прогресивну науково-технічну політику, що охоплює не лише реконструкцію, модернізацію та розширення інфраструктури, а й встановлення тісних зв'язків між промисловістю та науково-дослідними установами. Головні зусилля держави повинні бути зосереджені на підтримці та зміцненні взаємодії між науково-дослідними установами та користувачами їхньої продукції. Зусилля мають концентруватися на тих науково-технологічних напрямках, де вони зумовлять комерційні здобутки. Це, у свою чергу, дасть змогу прискорити

економічне зростання країни та отримати позитивні результати в соціальному плані [6; 7].

Також у процесі модернізації необхідно приділяти увагу подальшій лібералізації, відкритості та транспарентності економіки країни в умовах світової глобалізації, вдосконалюючи конкурентоспроможність вітчизняного виробництва відповідно до вимог світового ринку.

Модернізація, спрямована на інноваційний розвиток економіки країни, потребує подальших реформ у галузі підготовки спеціалістів. Слід зазначити, що на розвиток освіти впливають у динаміці три основні складові цивілізації: науково-технічна (наука — техніка — виробництво), соціально-політична (держава) і культурна (релігія, філософія, мистецтво). Це вносить специфічні особливості в освітянську діяльність і потребує розроблення відповідних підходів.

Аналіз витрат на науку у розвинених країнах світу

Обсяг внутрішніх витрат на дослідження та розробки (ВВ на ДР) є основним показником при міжнародних зіставленнях науково-технічного та інноваційного розвитку країн. Збільшення цього показника протягом останнього десятиріччя обумовлене зростанням конкуренції, вимогами науково-технічного прогресу, гостротою екологічних викликів.

Порівнюючи дані ВВ на ДР у відсотках до валового внутрішнього продукту (ВВП), можна зробити висновок, що за цим показником домінують невеликі

країни. Це підтверджує висновок про відносно більш високий рівень їхньої активності у сфері розвитку науки. Це пояснюється як перенесенням у найбільш динамічні держави значної частки інноваційних технологій із розвинених країн, так і тим, що ці країни форсують розвиток національних інноваційних систем. Там, де існують потужні науково-виробничі комплекси (США, Німеччина, Франція), на науку витрачається у відносних показниках суттєво менше. Серед крупних гравців на полі науково-технічного прогресу слід звернути увагу на Японію. У своєму прагненні до процвітання нації за рахунок динамічного розвитку науки і техніки ця країна випереджає конкурентів за наукомісткістю ВВП. Останнім часом у Японії частка витрат на ДР у ВВП дорівнювала близько 3,39%, у той же час у США — 2,77%, Німеччині — 2,88%, Франції — 2,24%, Великій Британії — 1,77% [4].

У більшості країн частка витрат на науку у ВВП збільшується, що свідчить про зростання масштабів наукової та інноваційної

діяльності відносно інших напрямів. Лідерами тут є країни, які прагнуть зміцнити свій науково-технічний потенціал: Ізраїль, Південна Корея, Фінляндія, Японія, Швеція, Данія.

На сьогодні у світі утворилася трійка лідерів: США, Китай, Японія, — чия частка перевищує половину у світовому обсязі витрат на науку. США є на найближчу перспективу недосяжним лідером. У цьому плані вони випереджають найближчі Китай та Японію у 2,0 та 2,8 раза відповідно. Внутрішні витрати на дослідження та розробки у США сягають за 15 млрд. дол., що дорівнює приблизно 40% витрат усіх країн ОЕСР [4].

Для країн ОЕСР середній рівень наукомісткості ВВП на сьогодні становить близько 2,37%. За експертними оцінками, найближчими роками відбуватиметься подальше зростання цього показника. У США та Японії його рівень перевищить 4,5%, у більшості країн ЄС може досягти 3,5%. Підвищення рівня фінансування дослідницьких робіт у розвинених країнах досягнуто, головним чином, за

рахунок підприємницького сектору, витрати якого суттєво перевищували витрати держави, що свідчить про позитивну трансформацію структури суспільства в цих країнах.

Наприклад, основною статтею державних витрат у США було і залишається забезпечення обороноздатності держави. Другим за значенням пріоритетом є наукові дослідження, пов'язані із забезпеченням здоров'я американських громадян. У Росії, скажімо, найбільша частка витрат стабільно припадає на технічні науки, а не на дослідження, пов'язані зі здоров'ям та життєдіяльністю людини [6].

Згідно з експертними оцінками, тенденція розширення участі держави в нарощуванні науково-технічного потенціалу розвинених країн збережеться надалі. Особливо будуть зростати державні асигнування на найбільш передові напрями розвитку науки і технологій, які мають винятково економічне та соціально-політичне значення. Така тенденція обумовлена зростанням відповідальності держави за зміцнення наукового потенціалу як основи конкурентоспроможності в сучасному світі та вирішення багатьох економічних і соціальних завдань. Держава вимушена брати на себе частку витрат на дослідження та розробки, таким чином зменшуючи ризики приватного бізнесу та направляючи його кошти в найбільш пріоритетні сфери.

Заходи, які реалізуються останнім часом для виходу світової економіки з кризи, також базуються на збільшенні державних витрат на науку [6; 7].

Аналіз основних тенденцій фінансування світової науки показує, що в першу чергу, це – зростання витрат на НДДКР як в абсолютному, так і відносному вираженні; активізація зусиль держав у фінансуванні фундаментальних досліджень; зміцнення позицій державного сектору наукових досліджень; збільшення асигнувань у природничу сферу науки; концентрація ресурсів на напрямках, які спроможні забезпечити стійке і довготермінове економічне зростання; примноження пайового фінансування проектів НДДКР, що реалізуються на базі державно-приватного партнерства; глобалізація ринків кінцевих користувачів отриманих результатів досліджень.

Висновки

1. У розвинених країнах світу ставляться до науки та інновацій як до найважливіших факторів розвитку економіки на рівні з банківською системою та податковою службою. Фундаментальні наукові дослідження є базою для найновіших прикладних розробок, які після ринкової апробації перетворюються в «золоті» інновації для промисловості, стають основою нових виробництв, що дають надприбуток і поповнюють державний бюджет. Науково-технічна та промислова політика спрямована на забезпечення високої результативності наукових досліджень, державно-приватне партнерство в інноваційній сфері, стимулювання державою зацікавленості бізнесу в організації нових високотехнологічних виробництв, а не

в торгівлі сировиною.

2. Модернізація в сучасних країнах є головним пріоритетом державної політики, що націлена на забезпечення нової якості економічного зростання, досягнення реальної дієвості ринкових інструментів макроекономічної збалансованості, сприяння розвитку реального сектору економіки, розширення зовнішніх зв'язків, удосконалення інноваційно-інвестиційного процесу.

3. Перспективна модернізація України вимагає ефективного використання вітчизняної науки і техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем суспільства. Державі потрібно здійснити низку заходів щодо суттєвої активізації науково-технічної політики, спрямованої на безпосереднє сприяння переходу національного господарства України на інноваційний шлях розвитку на базі моделі, що відповідає принципам сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. *Інноваційна стратегія українських реформ* / А. Гальчинський, В. Гець, А. Кінах, В. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
2. *Інституційні засади іннова-*

ційної економіки: міжнародний досвід та вітчизняна практика: Монографія / За заг. ред. В.С.Новицького. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 200 с.

3. *Инновационное направление современных международных отношений* / А.В.Бирюков, Е.С.Зиновьева, А.В.Крутских и др. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 295 с.

4. Миндели Л., Остаюк С. *Сопоставление динамики затрат зарубежных стран и России на развитие науки* / Леван Миндели, Сергей Остаюк // *Общество и экономика*. – 2013. – № 11-12. – С. 30-53.

5. *Гальчинський А. Лібералізм і уроки для України* / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.

6. Васильєв О.А. *Роль національної науки і високих технологій в економізації зовнішньої політики України* / О.А.Васильєв. – *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Україна у світових та регіональних інтеграційних процесах: проблеми визначення стратегій»*, 6 червня 2007 року, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України. – К.: 2007. – С. 246-263.

7. Васильєв О. *Роль вітчизняної науки та високих технологій у входженні України до європейського інтеграційного простору* / О.А.Васильєв // *Вісн. Журнал Верховної Ради України*, 2009. – № 16.- С. 14-16.

АННОТАЦІЯ

Социально-политическая трансформация современных стран направлена на повышение темпов экономического роста, улучшение отраслевой структуры, уменьшение дифференциации доходов населения, повышение эффективности государственного управления и базируется на результатах научно-технического прогресса, развитии производственного и научно-исследовательского потенциала, повышении роли человеческого капитала, обеспечении широкой социальной поддержки реформ.

Ключевые слова: наука, економіка, господарство, модернізація, структура.

АНОТАЦІЯ

Соціально-політична трансформація сучасних країн спрямована на підвищення темпів економічного зростання, поліпшення галузевої структури, зменшення диференціації доходів населення, підвищення ефективності державного управління та базується на результатах науково-технічного прогресу, розвитку виробничого та науково-дослідницького потенціалу, підвищенні ролі людського капіталу, забезпеченні широкої соціальної підтримки реформ.

Ключові слова: наука, економіка, господарство, модернізація, структура.

Україна – Іран: шляхи оптимізації співпраці на сучасному етапі

УДК 94:327

Ольга ВАСИЛЬЧЕНКО,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

Сьогодні як ніколи чітким є розуміння того, що Україна має значну потребу в переоцінці своєї зовнішньої політики в низці сегментів. Адже жодна держава, яка прагне бути конкурентоспроможною на міжнародній арені, не здатна існувати без підтримки дієвого та ефективного взаємозв'язку з різноплановими акторами. Саме тому забезпечення національних інтересів та безпеки України, зокрема шляхом розбудови широкого та плідного регіонального і міжрегіонального співробітництва, може бути досягнуте в тому числі активізацією співпраці з Ісламською Республікою Іран (ІРІ). Це передбачає здійснення концептуального та практичного перегляду двосторонніх відносин між нашими державами, які протягом 23-х років заклали надійну базу для свого подальшого розвитку.

Власне, першочерговим позитивним показником у контексті українсько-іранських зносин став їх відносно динамічний старт. Так ІРІ визнала незалежність України 25 грудня 1991 року. Відправною точкою розвитку співробітництва незалежної України з ІРІ можна вважати перший офіційний візит до України Міністра закордонних справ Ірану А. Веляті у 1992 р. та підписання в рамках цього візиту Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Ісламською Республікою Іран 22 січня 1992 р. [1]. З часу юридичного оформлення відносин між сторонами підтримується політичний діалог, свідченням чого є обмін офіційними візитами різного рівня. Однак у цьому контексті найбільш показовим негативним аспектом є відсутність системності та регулярності двосторонніх кроків. Зокрема, на найвищому рівні історія контактів цих держав налічує лише два візити з доволі великим часовим проміжком. Так, Президент України відвідав ІРІ тільки 25-26 квітня 1992 р., а його іранський колега здійснив

Summary
General context of Ukraine-Iran bilateral relations in historical retrospective and modern period is described. Gains and losses of relations, as well as initial opportunities of the parties are defined. The outline is provided for up to date possible modalities of cooperation between Ukraine and Iran in a range of directions.
Keywords: Iran, Ukraine, foreign policy, bilateral relations, political planning.

візит до Києва лише через 10 років, 15-16 жовтня 2002 р. Схожа ситуація склалася й на рівні урядових контактів.

Окремо варто згадати місце ІРІ серед торговельно-економічних партнерів України – її частка в загальному обсязі української зовнішньої торгівлі за підсумками 2013 р. перевищила 0,6%. У 2013 р. Іран посів 22-е місце серед країн світу за обсягами українського експорту. Так, у 2013 р. з об'єктивних причин (насамперед, впливу міжнародних санкцій) відбулося скорочення українсько-іранського товарообігу [2]. Тож на сьогодні можна говорити про стан торгово-економічного співробітництва, який не задовольняє потенційні можливості обох держав. Перш за все, попри збільшення українського імпорту значно знизився рівень товарообігу, а також експорту до ІРІ, свідченням чого стало найменше сальдо за останні чотири роки (див. табл.) [2].

Таким чином, торговельно-економічне співробітництво між державами здійснюється в режимі так званого низького старту. Однак це не виключає наявності співпраці між ними в таких секторах промисловості, як літакобудування, машинобудування, металургія, а також у сфері транспорту, що може бути використано в подальшому.

Щодо перспектив розвитку двосторонніх відносин варто зазначити, що Україна та ІРІ активізували діалог із поглиблення аграрних відносин, що, у свою чергу, можна вважати конструктивним кроком. Відповідно, з цієї метою працює Міжурядова українсько-іранська спільна комісія з питань економічного та торговельного співробітництва. Експерти згаданої комісії вважають, що Іран є доволі перспективним ринком для України, яка може нарощувати постачання зернових – кукурудзи, пшениці, ячменю. Цей перелік пропону-

Динаміка українсько-іранської торгівлі товарами в 2009-2013 рр.*

млн. дол. США

Рік	2009	2010	2011	2012	2013
Товарообіг	789,013	1 080,656	1 174,038	1 237,033	877,541
Експорт	755,820	1 030,745	1 127,514	1 169,812	793,924
Імпорт	33,193	49,911	46,524	67,221	83,617
Сальдо	+722,627	+980,834	+1 080,990	+1 102,591	+710,307

* - за даними Держкомстату України

ється розширити за рахунок таких статей, як масло, сухе молоко, соняшникова олія тощо [3].

На думку українського дослідника В. Шведа, уже відбувається перехід на новий рівень співпраці між Україною та Ісламською Республікою Іран у сфері газопостачання. Зокрема, від вивчення можливостей транспортування територією України іранського газу до Європи до початку опрацювання перших кроків реалізації такого проєкту. Його важливість, на думку науковця, важко переоцінити як для України та Ірану, так і для всієї Європи. Науковець у дослідженні «Близько-східна політика України у контексті сучасного геополітичного протистояння на Близькому Сході» переконливо доводить, що наша країна може стати однією з ключових ланок нової глобальної енергосистеми, яка об'єднає Європу з Каспійським регіоном. Останнє ж, у свою чергу, закладе базові передумови формування нової геополітичної конфігурації по лінії Європа – Близький та Середній Схід – США – Росія. Окрім того, Україна свого часу заявляла про готовність купувати іранський

газ обсягом 10-15 млрд м³ на рік, що може значною мірою зменшити монополію Російської Федерації на постачання енергоносіїв в Україну, тим самим уже змінюючи весь ландшафт національного та регіонального енергобалансу [4].

Окремої уваги потребує також аспект взаємодії України та Ісламської Республіки Іран у сфері ВТС, зокрема з урахуванням обставин військово-політичної ситуації на території першої. Так, Київ має численні шанси поставок військового обладнання до країн Близького Сходу, у тому числі за певних умов і до ІРІ, оскільки вийшла на 4-те місце у 2012 р. за показником експортних поставок військової техні-

ки й озброєнь [4]. Наприкінці квітня 2014 р. перший заступник Прем'єр-міністра України А. Ярема заявляв, що держава шукатиме зміни напрямку оборонного експорту, просуваючись далі на Схід, відповідно перепрофілюючи підприємства та розширюючи ринкову базу [6]. Вочевидь, до реалізації цих планів повинно активно долучитися Державне агентство «Укрспецекспорт», яке на сьогодні має майже 80 країн-партнерів. Саме з його допомогою можуть бути активізовані контакти з Тегераном.

Україна та Іран і раніше були зацікавлені в поглибленні та розширенні взаємодії у ВТС, прикладом чому можуть слугувати досягнення, яких було досягнуто під час візиту до України Президента ІРІ С.М. Хатамі у 2002 році. Зокрема, йшлося про створення спільного консорціуму для виробництва двигунів до літаків АН-140, у чому стратегічно зацікавлені обидві сторони [4]. Україна — з метою диверсифікації власних контактів і зняття залежності розвитку власних підприємств, таких як «Мотор-Січ» і «Южмаш» та інші, від російських замовлень,

оскільки їх ресурси можуть бути включені в цикл військово-технічної взаємодії з ІРІ. Остання, у свою чергу, об'єктивно зацікавлена в модернізації власних військових сил, урахуваючи загрозливу міжнародно-політичну ситуацію на Близькому Сході та з метою реалізації аспірацій до регіонального лідерства, проголошеного ще в доктрині національної безпеки. Таким чином, і у сфері ВТС ці держави мають спектр можливостей співпраці, достатній для її розширення.

Більше того, українсько-іранські відносини містять суттєву компоненту напрацювань у сфері культурно-гуманітарного співробітництва, зокрема освіти, музичного мистецтва, засобів масової інформації.

Тож подальший розвиток двосторонніх відносин потребує формування відповідного оптимального наративу для них. Під наративом розуміється цілісна система інформаційних повідомлень, об'єднана єдиним ідейним комплексом, які пояснюють, легітимізують і спрямовують поведінку акторів. Також, згідно з теорією «вікон Овертона», для будь-якого політичного рішення чи процесу необхідне конструювання належного «вікна можливостей», тобто певного суспільного ставлення до проблем і явищ, на тлі якого окремі явища будуть вважатися прийнятними. Для вибудови згаданого каналу можливостей саме й потрібен соціокультурний і політичний наратив. Щоб забезпечити його становлення та функціонування на державному рівні, потрібен поступовий і

багатосторонній підхід, спрямований, перш за все, на культурно-гуманітарну сферу. Так, фундамент для обміну відповідними інформаційними повідомленнями може бути закладений проведенням промислових і культурних виставок на території України та ІРІ.

Окрім того, можна буде використати чи не найбільш ліквідний, а головне — ефективний інструмент, наявний у обох сторін. Мається на увазі обмін студентами, створення спеціалізованих програм, надання стипендій і грантів на коротко- чи довготермінове навчання. Активну участь у цьому процесі можуть взяти Міністерство освіти і науки України, Дипломатична академія України при МЗС України, Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, низка інших ВНЗ країни, а з іншого боку — Міністерство науки та технологій ІРІ, Тегеранський університет тощо.

Із урахуванням зростання ролі ЗМІ та трансформаційного впливу, який вони справили на сучасні міжнародні відносини, роль медіа-інструментів у оптимізації українсько-іранських відносин важко переоцінити. Важливу роль повинні відіграти публікації статей у наукових і популярних виданнях обох держав, які висвітлювали б відносини між ними в ретро- та перспективі. Збільшення числа конструктивних повідомлень, що стосувалися б тією чи іншою мірою обох сторін, поглибить розуміння одне одного на різних соціальних рівнях. Консолідуючий ефект матимуть такі

інструменти, як тематичні книжки, присвячені культурі, історії, політиці, релігії України та Ісламської Республіки Іран, і, звичайно, міжнародні конференції, на яких регіональна та національна політика були б фахово проаналізовані експертами.

Інструментами в діалозі з Ісламською Республікою Іран на двосторонньому та багатосторонньому рівнях можуть слугувати сам міжнародний дискурс з питань іранської ядерної програми та української кризи, а також моделі міжрегіонального співробітництва тощо.

Тож, на думку автора, по-перше, необхідно виокремити принципи та ключові напрями співпраці з Іраном у рамках загальнодержавної концепції зовнішньої політики України. По-друге, ухвалити чітко визначене політичне рішення щодо активізації українсько-іранського діалогу та різнопланового економічного співробітництва. Підключити міжурядові комісії України з ІРІ, визначивши реальні економічні потреби та проблеми обох країн на двосторонньому експертному рівні. По-третє, потрібно забезпечити підготовку кадрів сходознавців, зокрема, іранознавців.

Отже, хоча відносини

між Україною та Ісламською Республікою Іран не позбавлені суперечностей і труднощів, сьогодні вони являють собою широке поле можливостей, якими необхідно скористатися задля досягнення нового етапу становлення зовнішньої політики нашої держави в час її трансформації, що, у свою чергу, сприятиме безпосередньому захистові та реалізації національних інтересів України, розвитку її соціально-економічної, політичної та культурної складової, зміцненню її зовнішньополітичного становища у світі.

Список використаних джерел:

1. Політичні відносини між Україною та Іраном [Електронний ресурс]. Посольство України в ІРІ. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://iran.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ir/diplomacy>

2. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Іраном [Електронний ресурс]. Посольство України в ІРІ. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://iran.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ir/trade>

3. Україна та Іран поглиблюють співпрацю в аграрному секторі. Прес-служба Міністерства аграрної політики України. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/11243>

4. Швед Д. Близькосхідна політика України у контексті сучасного геополітичного протистояння на Близькому Сході [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/013.htm

5. Гончаров А. Наступного року в Ірані пройдуть Дні України [Електронний ресурс] Інформаційне агентство «Українські Національні Новини». — від 5.08.2013 р. — Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1237697-nastupnogo-roku-v-irani-proydu-dni-ukrayini>

6. Архіпова О. Україна припиняє співробітництво з РФ у військово-промисловій сфері — В. Ярема [Електронний ресурс] Інформаційне агентство «Українські Національні Новини». — від 5.08.2013 р. — Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1326614-ukrayina-pripinyaye-spirovitnitstvo-z-rf-u-viyskovo-promisloviy-sferi-v-yarema>

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто загальний контекст відносин між Україною та ІРІ в історичній ретроспективі та у нинішній період. Визначено здобутки, прорахунки та вихідні можливості вказаних сторін з позиції національних інтересів України. Надано сучасні варіанти шляхів розвитку співпраці між Україною та ІРІ за визначенням спектру напрямів.

Ключові слова: Іран, Україна, зовнішня політика, двосторонні відносини, політичне планування.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен общий контекст отношений между Украиной и ИРИ в исторической ретроспективе и в нынешний период. Определены достижения, просчеты и исходные возможности указанных сторон с позиции национальных интересов Украины. Поданы современные варианты путей развития сотрудничества между Украиной и ИРИ по определенному спектру направлений.

Ключевые слова: Иран, Украина, внешняя политика, двухсторонние отношения, политическое планирование.

Літопис трагедії холмсько-підляських українців.

Продовження

Дев'ятого вересня 1944 р. було підписано «Угоду між урядом УРСР і ПКНВ про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР», яка вирішила долю сотень тисяч українців та поляків, змушених покинути прадідівські землі не з власної волі, не під тиском природних катаклізмів, не внаслідок міжетнічних чи релігійних конфліктів, а виключно через прагнення однієї людини, яка присвоїла собі функції Всевишнього і одним розчерком пера виносила вирoki цілим народам. Цього року виповнилося 70 літ цій сумній події, яка назавжди змінила етнічний ландшафт Холмщини, Підляшшя, Насяння, Лемківщини, Галичини та Волині. Народилося, сформувалося та зістарилось ціле покоління людей, розкиданих по всьому світові, яким рідна земля навіть не сниться, бо вони ніколи її не бачили, а тільки уявляли з розповідей батьків. Старе арабське прислів'я гласить «Якщо хочеш зрозуміти душу міста, йди на базар, а якщо його історію, то йди на кладовище». Сьогодні давні українські села та містечка у Польщі наповнені польським духом і тільки православні хрести на старих кладовищах ще деякий час будуть нагадувати про багатосотлітню українську минувшину цих земель. Проте, залишається ще колективна історична пам'ять, яка виявляється

Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915-1947). Дослідження. Спогади. Документи. Т.1. – Чернівці: Букрек, 2014. – 900 с. Іл.

міцнішою від каменя, уперто тримається на підсвідомому рівні, не дає зникнути цілому пластові української історії. Саме благородній справі збереження цієї пам'яті присвячено другий том колективної дослідницької праці Юрія Макара, Віталія Макара та Михайла Горного «Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915-1947)», яка вийшла в Чернівцях 2014 року. Якщо перший том автори присвятили виключно науковому аналізу історії польсько-українських взаємин на Холмщині, так званого біженства до Росії та депортації холмщаків до СРСР, то у другому томі зібрано матеріали, що відбивають обставини, у яких опинилися переселенці та які визначали їхню подальшу долю, одних уже в Україні, а інших на західних землях Польщі після акції «Вісла».

Другий том має цікаву структуру: перша частина «Дослідницькі роздуми», друга – «Спогади і світлини» і третя – «Документи». Загалом такий підхід дав можливість побачити складну драматичну історичну сторінку цілого народу крізь призму долі окремих людей, таких собі мікроісторій, які вміщують у собі цілий всесвіт переплетень суперечностей

особи і системи, ідейних, культурних, психологічних та фізичних випробувань, що випали на долю всієї української спільноти. Слід зауважити, що польські переселенці з українських земель, при всьому драматизмі депортації, опинилися у кращих умовах, ніж українські, оскільки вони рятувалися від сталінської «радянзації» з примусовою колективізацією та «культурною революцією», а українці, навпаки, потрапили в саме горнило цього плавиного казана.

Перший розділ «Переселенці у Польщі і в Україні» можна назвати своєрідною енциклопедією холмських українців – тут авторами зібрано інформацію про визначних діячів у галузі освіти, науки, мистецтва, охорони здоров'я, управління, спорту тощо. При цьому абсолютно слушно зауважується цікавий феномен – будучи одвічними хліборобами, переселенці все ж надавали перевагу містам і містечкам, намагаючись якнайшвидше не просто інтегруватися в нову для себе державно-політичну систему, а й максимально використати її, у першу чергу, для забезпечення своїм дітям високого освітнього рівня. Це певною мірою відрізняло їх від місцевих «автохтонних» українців, які залишалися прихильниками традицій-

ного консервативного землеробського способу життя і не вважали освіту надто корисною в господарстві. Автори пояснюють це певною закономірністю, коли народ, вирваний із корінням, намагається скористатися новими умовами, щоб «вибитися в люди». Однак, імовірно, вони були вимушені займати вивільнені поляками соціальні ніші в містах, місцеві ж українські селяни не вельми раділи з того, що треба ділитися землею з переселенцями, які поневолі ставали потенційними конкурентами, тому ставилися до них підозріло, а іноді навіть відверто вороже. Імовірно, що цей аспект адаптації холмських українців до нових реалій потребує ще глибокого наукового осмислення, тим більше, що зібраний матеріал дає підстави з оптимізмом очікувати нових досліджень.

Вартими уваги є дуже яскраві життєписи представників старшого покоління українських переселенців, які пройшли своєрідний патріотичний

вишкіл спротиву польській уніфікаційній політиці, були активними учасниками українського національного руху на Холмщині у міжвоєнний час, сприйняли переселення в Україну як надзвичайно позитивну справу, але зіткнувшись із радянською дійсністю, мусили або змиритися, або стати жертвою репресивної системи. Саме так склалася доля педагога, журналіста, письменника В. Островського, затаврованого як «український буржуазний націоналіст», педагога М. Ваврисевича, звинуваченого у причетності до КПЗУ, педагога П. Козлюка, який все життя присвятив освіті та музиці.

Найболючішою сторінкою переселенської драми можна вважати долі холмських православних священиків, які пройшли спочатку складний період утисків з боку Римо-католицької церкви у Речі Посполитій, але залишилися вірними справі збереження Української православної церкви, а опинившись в УРСР, зіткнулися з новим випробуванням: з одного боку – нав'язана владою співпраця з Московським патріархатом у справі ліквідації Греко-католицької церкви, з іншого – співпраця з прагматичною та безбожною радянською системою в цілому. Проте, душпастирська діяльність холмського духовенства стала важливим складником відродження Української держави.

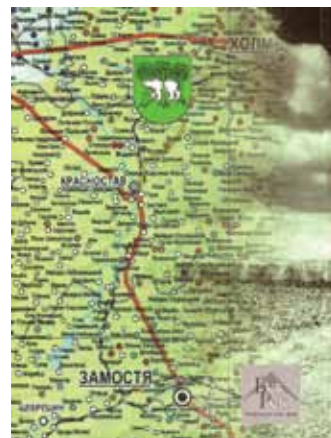
Значний інтерес становить ґрунтовний опис внеску холмців у розвиток різних галузей науки, при цьому кожен із науковців справді вартий окремої розвідки. Тут почесне місце займають: видатний дослідник у сфері фізико-хімічної механіки академік Володи-

мир Панасюк, член-кореспондент НАНУ Георгій Максимович та його син, багатолітній ректор Львівської політехніки та Львівського державного університету імені І. Франка, дослідник у сфері лінійних електричних кіл професор Микола Максимович, видатний учений-хімік, колишній ректор Волинського державного університету професор Іван Олексюк, видатний архітектор Ігор Сердюк, який деякий час був експертом ЮНЕСКО з питань архітектури, відомий своїми геологічними дослідженнями професор Іван Курас та багато інших славних імен, відомих широко в науковому світі. Окремо слід сказати про дослідників у сфері гуманітарних наук, які перебували під особливо пильним наглядом ідеологічних та силових структур радянської системи, тим не менше професори Микола Кравець, Юрій Макар, Олег Мазурок, Петро Костик та інші зробили значний внесок у розвиток історичних досліджень, створили потужні наукові школи, визнані світовим науковим співтовариством, професори Олександр Рисак і Микола Кіпець – знані вчені-філологи, дослідниця Галина Вишневська продовжує вивчати історію та культуру Холмщини тощо. Крім того, чимало визначних діячів холмського походження відзначають автори серед науковців у сфері медицини, біології, ветеринарії тощо. Але ще більше інформації вміщено про діячів культури та їх внесок у розвиток української освіти, театрального мистецтва (Н. Кондратюк), оперного співу (Ю. Мазурок), симфонічної музики

(Б. Которович), образотворчого мистецтва (Л. Хведчук), літератури (П. Мах) та багато інших.

Доволі значною є плеяда холмських українців серед управлінських кадрів різного рівня, виробничників не тільки в Україні, а й на теренах інших республік колишнього СРСР і сучасних держав пострадянського простору, що свідчить про високий рівень їхньої професійності та затребуваності. При цьому, як зауважують автори, вони залишалися українськими патріотами.

Другий розділ «Дилема українців Польщі у XX столітті» містить підбірку матеріалів, які проливають світло на надзвичайно складну проблему існування частини українського народу на своїй землі, але в умовах особливої політики II Речі Посполитої, яка створила таке національне, релігійне та й політичне середовище, що мало забезпечити повну денаціоналізацію місцевого населення. Його існування як окремого анклаву викликало занепокоєння урядових кіл: з одного боку, це автохтонні мешканці з давніми державницькими традиціями, з іншого – у 1918 р. Холмщина юридично увійшла до складу УНР, а отже, була потенційно небезпечною з точки зору активності національно-визвольних рухів. Отже, українці у Польщі опинилися у складній ситуації – або порозумітися з польським урядом і змиритися з повним поглинанням, або мобілізувати всі сили для обстоювання своєї самобутності. Вони вибрали другий складний і драматичний шлях боротьби. Однак це не завадило частині українців стати пліч-о-пліч із поляками під

час Другої світової війни, розділити долю з тими, хто опинився в німецьких і радянських таборах. Разом з тим, справедливо відзначено, що частина української інтелігенції скористалася встановленням німецького окупаційного режиму, щоб домогтися рівності з поляками в освітній сфері та повернути собі «втрачений обрис», відновлено знищену поляками Автокефальну православну церкву.

Торкаються автори й болючого питання військової колаборації українців з німецьким командуванням, відзначаючи практично аналогічну співпрацю польських військових організацій. Тут варто погодитися із зауваженнями щодо необхідності повного очищення цієї проблеми від міфів, спокійного та розважливого аналізу не тільки мотивів, а й обставин такої співпраці, оскільки, як показує навіть побіжний погляд, вони були майже у всіх ідентичними – скористатися німецькими можливостями для досягнення власних цілей. Ще одну важку проблему – польсько-українське протистояння – автори теж пропонують розглядати виключно з точки зору наукового аналізу, виходячи з історичних передумов, а не фіксуєючи подію в її засти-

глості. Для дослідження таких контраверсійних питань украї небезпечним може стати метод «комахи у бурштині», оскільки він не дає можливості винести уроки обом сторонам конфлікту, а збурюючи емоції, готує ґрунт для нового протистояння.

Окремо слід відзначити цінність підрозділу «Проблема статусу національної меншини». Депортація українців у 1944-1946 рр. та акція «Вісла» мали б допомогти новому польському урядові у вирішенні проблем національних меншин, яких офіційно вже не було. Однак, попри всі жорстокі реалії, в яких опинилися українці – відсутність мовного та релігійно-церковного середовища, власної мережі освітніх закладів, формування негативного стереотипу в польському суспільстві – усе це не зламало український дух, хоча все ж збереження власної totoжності впродовж тривалого часу було практично під питанням. Особливо складно було боротися за національні права, коли у 50-х роках ХХ ст. польський уряд розгорнув ідеологічний наступ на «зростаючий український націоналізм», а в 70-х роках навіть було змінено назви багатьох українських населених пунктів. Політика денационалізації зачепила всі сфери культурного життя українців, проте вона ж підштовхувала українську молодь до самоорганізації, навіть якщо це загрожувало переслідуваннями з боку влади. Ситуація почала змінюватися у 80-х роках, зокрема, завдяки діяльності «Солідарності», яка вирішила опертися на підтримку студентської молоді. А вже у 1989 р. українські громадські організації почали

налагоджувати свою діяльність.

Загальний процес демократизації виявився тим механізмом, який не тільки порятував українців у Польщі від повної денационалізації, а й порятував польське суспільство від своєрідного гуманітарного злочину в разі, якщо б українська спільнота зникла. Сучасна Польща намагається функціонувати як повноцінний демократичний державний організм, де кожен займає своє місце, але працює в повній злагодженості з потребами всього суспільства. Тут українці ще мають вирішити чимало проблем для збереження власної ідентичності та української культурної спадщини на теренах етнічного пограниччя, визнання відповідальності польського уряду за акцію «Вісла», зняття страхітливих стереотипів, відновлення власного церковного поля. Однак у цілому, автори доходять оптимістичного висновку – «козацькому роду нема переводу» – українська меншина в Польщі існує попри всі перепони. І однією з найважчих сьогодні є баласт минулого в людській свідомості.

Назва другої частини «Спогади і світлина» говорить сама за себе. Тут розміщено 64 записи спогадів тих переселенців з Холмщини і Південного Підляшшя, яких зачепила депортація. Ці матеріали мають особливу цінність, оскільки дають можливість подивитися на події «із середини». Іноді можна почути, що спогади настільки суб'єктивні, що відображають тільки маленький світ однієї людини. Але насправді ми бачимо, як із багатьох світів формується один, пронизаний болем і переживаннями,

однак усе ж він один, і правда виявляється теж одна, це підтверджують усі очевидці, хай і різними словами і різним досвідом.

Окрім суто історичної цінності спогадів про депортацію варто підкреслити ще й важливу роль їх для оздоровлення суспільства. Адже жахливий досвід попередніх поколінь нашої нації розповсюджується на всі наступні покоління. Це стало своєрідною психологічною травмою, яку люди передають у спадок. Багато негативних процесів в сучасному суспільстві пов'язано саме з небажанням визнати та усвідомити жахливий історичний досвід. Замовчування подій минулого спричиняє розрив між поколіннями, витіснення епізодів історії веде до колективної амнезії, що спричиняє повну апатію. Психологи стверджують, для того, щоб травма минулого перестала викривляти сучасність, необхідно зробити «роботу горя» – визнати власний драматичний досвід, прийняти його, як частину свого життя, частину життя сім'ї, суспільства. Опубліковані спогади – це «робота горя», яка повинна змушувати всіх думати про відповідальність за себе і свій народ.

Остання частина «Документи» побудована виключно на принципі відтворення документів, без будь-яких коментарів та аналізу. Автори віднайшли унікальні документи у фондах Бібліотеки і архівів Канади, Центрального військового архіву Польщі, Архіву Православної митрополії у Варшаві та Архіву родини Макарів. Тут кожен читач відчує, як сухою мовою офіціозу та справочиння вирішуються долі людей, громад, поколінь. Особливий

інтерес можуть становити унікальні слідчі документи щодо польсько-українського протистояння часів Другої світової війни, української національної боротьби, становища православної церкви на Холмщині. Крім того, тут розміщено відбитки з газетних і журнальних публікацій міжвоєнного часу, які стосуються облаштування українських земель у складі Польщі, становища українського населення.

Варто відзначити, що колективна праця Юрія Макара, Віталія Макара та Михайла Горного являє собою серйозний науковий доробок, який дає можливість отримати не тільки значний обсяг фактичної інформації про становище українців у Польщі, обставини їх депортації та умов адаптації в СРСР, а й об'єктивну неупереджену оцінку подій, явищам, людям. Зважаючи на те, скільки видатних вихідців із Холмщини згадується на сторінках книги, скільки надали свої спогади та світлина, можна говорити про особливий колективний пошанівок своїй батьківщині, яка збереглася в серцях. Ця книга пронизана любов'ю до отчої землі, але без надриву та емоційної надмірності.

Зважаючи на значний обсяг – 900 сторінок – слід зауважити надзвичайно зручний для користування довідковий апарат: перелік документів, іменний індекс, індекс місцевостей – усе це дає можливість легко віднайти потрібну інформацію. Для завершення технічних характеристик слід віддати належне гідному поліграфічному виконанню, що є особливо цінним зважаючи на обсяг книги.

Інф. «З.С.»

Хто не ризикує — той не дивує світ

(штрихи до політичного портрета Вінстона Черчілля)

УДК 94:321

Володимир ДЕНИСЕНКО,
доктор історичних наук

Частина 1

Цивілізаційна історія завжди розвивається бурхливо, а її творці — неординарні особистості. Особистість, як зазначає український академік Сергій Пирожков, «народжується і творить у лоні національної культури, але колективні утворення людського духу не існують окремо від живих людських індивідуальностей, вони живуть в них і реалізуються серед них... В емпіричному світі, а відповідно і в політиці, є тільки один суб'єкт — людина» [1].

Вінстон Черчілль мав чуття історичного плину, розумів механізми розвитку та занепаду держав, умів аналізувати складові політики різних країн та їхні приховані інтереси. Аристократ сер Вінстон Леонард Спенсер-Черчілль і водночас політик, який не нехтував чорно-

вою, рутинною роботою, вивчаючи й аналізуючи брутальні, а часом і безчесні політичні технології, був із тих, хто не боявся їх застосовувати в ім'я захисту англійських інтересів, часом не зовсім справедливих, не говорячи вже про їхню політичну коректність. Не приховуючи своїх глибоких антипатій і неприязні до марксистської ідеології, він усе ж був здатен розуміти трагічний стан значної частини людства, особливо в роки війни.

Політична діяльність одного з найвпливовіших політиків ХХ ст. Вінстона Черчілля припадає на короткий (з огляду історії), але дуже бурхливий і насичений досягненнями та подіями світового значення час. Півжиття він воював зі зброєю в руках, іншу половину — виступав із полум'яними промовами у британському парламенті. Однак завжди залишався яскравим політиком, домінантною особистістю, яка активно впроваджувала власні погляди і прагнення, вибудовуючи останні барикади захисту вже досить пристаркуватої, але ще впливової англійської імперії.

У літописі про витоки і початок Другої світової війни Черчілль показав себе не тільки як глибокий аналітик, а й як талановитий історик. Панорама

Summary

November 30, 2014 marks the 140th anniversary of the birth of the outstanding political figure of Sir Winston Churchill. The article is devoted to some aspects of his journalistic, political, literary career and passion for painting. These quotes from public speeches, correspondence and published works are extrapolated to the development of today's confrontation in Europe.

Keywords: Winston Churchill, World War II, Roosevelt, Stalin and British interests, political parties

подій, описаних ним, досить широка: від нерозсудливості переможців Першої світової війни до найбільших битв другого всесвітнього зіткнення. Автор висловлює свою думку і знаходить щось нове в тих історичних поворотах, про які написано безліч книг: війна в Іспанії, її падіння, мюнхенська змова, битва за Францію, операція «Морський лев», Молотов у Берліні, план «Барбаросса»... Це погляд на події не професійного історика, а людини, яка була серед особливо активних творців історії, впливаючи своєю особистістю на більшість із цих процесів. Не міг він бути осторонь історичних подій, бо все робив із відвагою, притаманною предкам — герцогам Мальборо. Черчілль не зупинявся ні перед чим, якщо ставив мету — мав її досягти. При цьому часом усе було на кону, але хто не ризикує — той не дивує світ. Так можна визначити його життєве кредо.

Звернімося до кар'єрної біографії нашого героя. У 1895 р. Вінстон закінчив елітний військовий навчальний заклад у зван-

ні лейтенанта. Його призначили до престижного четвертого гусарського полку. Того ж року розпочалася й журналістська кар'єра Черчілля. У п'ятимісячну відпустку молодий чоловік поїхав на Кубу, де іспанський маршал Кампо боровся з повстанням місцевого населення. Тут він уперше довідався, що таке справжня війна та справжній ризик, уперше закупив сигару й посмакував коньяк. І ризик, і сигари, і коньяк будуть відтепер супроводжувати його все життя...

Із Куби Черчілль привіз п'ять статей про війну, які були надруковані в газеті «Дейлі телеграф» і викликали жвавий інтерес у суспільстві. Потім зі своїм полком брав участь у придушенні заколотів в Індії, про що також писав репортажі. Пізніше — воював у Судані, уже як професійний військовий кореспондент.

Після закінчення суданської кампанії, у березні 1899 року, Черчілль вийшов у відставку. Однак того ж року вирушив на англо-бурську війну як журналіст «Морнінг

Вінстон Спенсер Черчілль, військовий кореспондент, у
Блумфонтейні, ПАР

Пост». Репортажі про те, як він воював, потрапив у полон і втік із табору для військовополонених, зробили Черчілля на батьківщині справжнім героєм.

Після повернення з Африки зробив другу спробу отримати депутатський мандат. Перебуваючи в центрі загальної уваги завдяки своїм пригодам у Південній Африці, Черчілль зумів спрямувати в потрібне русло свою популярність, отримавши місце в парламенті. Усі наступні 64 роки Черчілль буде депутатом, за винятком дворічної перерви на початку 1920-х років. Але і під час цієї вимушеної паузи все ж не був осторонь великої політики.

Згодом він зібрав свої військові кореспонденції та видав окремою книгою, яка вийшла накладом вісім із половиною тисяч примірників. Гонорар за книгу

становив 300 фунтів, що у двадцять разів перевищувало його тодішню місячну платню в армії. Черчілль привернув до себе увагу британців як перспективний публіцист. Свою роль у популярності книги і газетних публікацій відіграло й прізвище. Багато хто пам'ятав його батька — відомого політика.

До речі, закінчилася політична кар'єра лорда Рандолфа Черчілля (батька нашого героя) у 37-річному віці; у нього залишалися ще прихильники й ті, хто захоплювався ним, але його вплив на свою партію і уряд втратив силу. Через вісім років, у січні 1895 р., він помер, страждаючи від психічного захворювання, — людина, високообдарована в багатьох аспектах, особливо в ораторському мистецтві, непостійна у своїх захопленнях, ексцен-

трична, яка мала неймовірно розвинені почуття впевненості, зверхності та агресивності.

Попри те, що його відхід позначився на колишніх прихильниках по партії, вони швидко впоралися з почуттям втрати. Однак була людина, яка бачила у Рандолфі Черчіллі свого кумира, яка поклонялась йому і готова була присвятити життя відновленню його доброго імені та пам'яті. Цією людиною був син Вінстон, якому в рік смерті батька виповнилося двадцять [2].

Цікаво, що Черчілль першим використав у своєму виступі перед журналістами (12 лютого 1946 р.) неависний газетярській братії вираз — «по comments» (без коментарів). Він тривалий час займався журналістикою, припинивши писати регулярні статті лише в 1938 році.

Прагнення перемоги і влади завжди було виразною рисою Вінстона Черчілля як політика. Недарма його знаменитий знак — підняті вказівний і середній пальці, що утворюють літеру V, означали «victory» — «перемога». Цим знаком Черчілль часто вітав своїх прихильників, а в роки Другої світової війни закликав використовувати його як символ перемоги над Німеччиною.

У житті трапляються ситуації, від яких залежить майбутнє будь-якої людини. Так сталося, що Вінстона Черчілля, кинутого в табір військовополонених, свого часу врятував українець Юрій Покос (псевдонім — Юрій Будяк), який народився в 1879 р. в с. Красногірка Костянтиноградського повіту Полтав-

ської губернії. Він молодим офіцером російської армії добровольцем взяв участь в англо-бурській війні 1899-1901 рр. на боці бурів, де й перетнувся його шлях із полоненим англійським військовим журналістом Вінстоном Черчіллем. Згодом Юрій Покос і сам потрапив у полон до англійців, де його вже врятував Черчілль. Скориставшись пропозицією свого рятівника, поїхав із ним до Великобританії на навчання (за рахунок батьків Черчілля) в одному з англійських університетів, згодом Юрій Покос здійснив подорож до Сполучених Штатів Америки. Повернувшись на батьківщину, Юрій Якович перейшов на цивільну службу і займався літературною діяльністю. Написав історичні поеми: «Невольниця-українка», «Пан Базалей» і «Записки вчителя». Він є автором повістей, п'єс, оповідань, присвячених українцям та їхньому нелегкому життю. Належав до літературної організації «Плуг», писав вірші й оповідання для дітей. Помер Юрій Якович Покос 23 вересня 1943 р. в Києві. Зрозуміло, що в роки сталінського комуністичного тоталітаризму про своє знайомство з Черчіллем український письменник не згадував [3].

Попри аристократичне походження, від батьків Черчілль отримав невелику спадщину, і практично все життя йому бракувало коштів, щоб забезпечити собі комфортні умови, до яких звик із дитинства. Деякі з його історичних творів, перш за все «Історія англomовних народів», були написані саме з метою поліпшення фінансового становища.

Репутація Вінстона Черчілля не тільки як великого політика, а й знаного письменника склалася завдяки шеститомнику під назвою «Світова криза» (1923-1931), у якому він глибоко проаналізував наслідки Першої світової війни. Наступний шеститомник «Мемуари. Друга світова війна» (1948-1953), а також уже згадувана «Історія англomовних народів» у чотирьох томах (розпочата в 1930-х роках, завершена в 1958 р.) посіли одне з провідних місць у його літературному набутку. Ці книги є одними з найбільших праць з історії, які будь-коли публікували.

Перебуваючи після Другої світової війни поза урядом, Вінстон Черчілль пише багато статей, їздить країною та світом, виступає перед різними аудиторіями. Було очевидно, що у нього ще достатньо сил і здоров'я для перебування в активній політиці. Крім публічної діяльності, Черчілль займався малюванням і навіть організував кілька виставок своїх картин, які написав під псевдонімом Шарль Морен. Одну з картин він подарував президентові Рузвельту під час Тегеранської конференції (25 квітня 2008 р. цю картину було продано на аукціоні в Нью-Йорку за 420 тис. дол.). У 1948 р. експрем'єра обрали почесним членом Академії мистецтв. Також він займався сільським господарством і кінними перегонами, хоча й не дуже вдало — його коні ніколи не приходили першими [4].

У 1953 р. Вінстону Черчіллю за літературні твори та, перш за все, мемуари про Другу світову війну

було присуджено Нобелівську премію в галузі літератури за «високу майстерність творів історичного та біографічного характеру, а також за блискуче ораторське мистецтво, за допомогою якого він обстоював вищі людські цінності». Як зауважив у своїй промові член Шведської академії П.С. Сіверц, «Політичні та літературні досягнення Черчілля настільки великі, що його можна порівняти як із Цезарем, так і з Цицероном» [5]. Цікаво, що на розгляд Нобелівського комітету було представлено дві кандидатури — Вінстона Черчілля та Ернеста Хемінгуея. Хемінгуей отримав свою премію роком пізніше. Щоправда, деякі історики стверджують, що Черчілль хотів би отримати Нобелівську премію миру, однак це йому так і не вдалося [6].

Варто нагадати вислів відомого письменника Артура Конан Дойля: «Вінстон Черчілль володіє кращим стилем у прозі, ніж будь-хто із сучасників» [6, с. 178].

В авторській передмові до книги «Друга світова війна» Черчілль відверто констатує: «Майже всю свою одіозну роботу я виконував диктуючи секретарям меморандуми, директиви, особливі телеграми, пам'ятні записки, складені мною за той час, коли я був прем'єр-міністром, що налічують загалом понад мільйон слів... Я маю сумнів, що де-небудь чи коли-небудь існуватиме інший схожий літопис повсякчасного керівництва війною і державними справами. Я не називаю її історією: це завдання іншого покоління. Але я впевнено можу

Вінстон Черчілль (1941 рік)

стверджувати, що це внесок в історію, що матиме колись відгук у майбутньому» [5].

Три складові визначили та сформували його долю: журналістика, політика і, як не прикро, війна.

У 1907 р. Черчілль вперше став членом уряду як міністр торгівлі. Разом з Ллойд Джорджем, який став міністром фінансів, він активно займався соціальними реформами. Зокрема саме Черчіллю належить ініціатива зі створення бірж праці, які допомогли знизити показники безробіття. Два роки по тому він очолив міністерство внутрішніх справ. До того часу його друг Ллойд Джордж зауважив: «Черчілль не ліберал. Він не сприймає ліберальних поглядів». Але ця обставина не заважала Черчіллю залишатися в рядах ліберальної партії ще понад 10

років.

Черчілль, спостерігаючи за англо-німецькою торговельною конкуренцією і накопиченням військово-морської зброї, дійшов висновку, що війна між Англією та Німеччиною неминуха. Тому він домігся в 1911 р. посади військово-морського міністра, справедливо вважаючи, що головною силою Британської імперії у війні стане її флот. Черчіллю вдалося перевести флот із вугілля на нафту (головний вид палива). Це підвищило швидкість і дальність плавання кораблів. Черчілль також домігся оснащення дредноутів зброєю більш великого калібру. Із початком Першої світової війни він наполягав на тому, що головною метою союзників повинно стати оволодіння протоками до Чорного моря. Однак розпоча-

та з ініціативи Черчілля англо-французькими військами і флотом Дарданелльська операція закінчилася в 1915 р. невдачею. Черчіллю довелося залишити крісло військово-морського міністра. Він отримав символічну посаду міністра без портфеля, яка його, звичайно ж, не влаштовувала. Тому наприкінці 1915 р. він залишив урядову посаду і в чині майора відправився на фронт командувати батальйоном.

На початку 1920-х років Черчілля знову повернувся до лав консервативної партії. На виборах 1922 р. балотувався як незалежний депутат і програв. Дворічну перерву в політичній діяльності використав для занять живописом (тут він зовсім не був дилетантом, його експозиції кілька разів мали успіх у Парижі). Результати виборів 1924 р. були для Черчілля досить успішними. Він повернувся до парламенту, у 1924-1929 рр. був міністром фінансів, а зі складу кабінету вийшов через суттєві розбіжності з тогочасним прем'єр-міністром Болдуїном.

Нову перерву в політичній діяльності Черчілля

використовує не тільки для створення життєпису першого герцога Мальборо і багатотомної «Історії народів». Відставний міністр, який блискуче розумівся на європейських політичних тенденціях, робив усе, щоб привернути увагу британської та світової громадськості до подій у Німеччині, де до влади рвалася люмпенізована націонал-соціалістична партія. Після приходу Гітлера до влади, Черчілля небезпідставно вважав, що той не тільки поховає Версальську систему, а й спробує досягти світового панування.

Черчілля вимагав усебічного нарощування та якісного вдосконалення британської авіації, оскільки був упевнений, що результатом війни формуватиме саме війна в повітрі. Був рішучим противником політики «умиротворення» Німеччини, яку проводив його однопартієць прем'єр-міністр Невіл Чемберлен. На початку Другої світової війни він обійняв пост військово-морського міністра. Після початку німецького наступу у Франції Черчілля 10 травня 1940 р. був призначений прем'єр-міністром.

Після розгрому Франції політик не обіцяв своєму народові нічого, крім «поту, крові і сліз». Прем'єр заявив: «Ми підемо до кінця... І навіть якщо, хоча я ні хвилини в це не вірю, якщо наш острів або значна його частина будуть підкорені, наша імперія за морями, огорожена і захищена британським флотом, продовжить боротьбу доти, доки Новий Світ з усією своєю безмежною міццю не виступить на захист і порятунок Старого Світу». Він мобілізував усі сили нації на боротьбу з можливим німецьким вторгненням на Британські острови і категорично відкинув ідею миру з Німеччиною.

Зоряним часом Черчілля був час Другої світової війни. Він поєднував цілеспрямованість, рішучість, уміння змусити підлеглих працювати з повною віддачею та впертістю.

Вінстон Черчілля був тією людиною, якій вдалося провести Великобританію через Другу світову війну і досягти перемоги. При цьому війна з Німеччиною торкнулася Англії найменшою мірою. Німецьким військам так і не вдалося перетнути Ла-Манш, англійцям довелося пережити лише жахи гітлерівських бомбардувань і зазнати втрат під час морських боїв.

Велику роль у готовності англійців боротися з нацистською Німеччиною відігравали численні радіовиступи Черчілля, його чесні та відверті звернення до нації. Уже в першому виступі він сказав: «Ми повинні захистити наш острів за будь-яких умов, будемо битися на наших берегах і пляжах, на наших аеродромах, на полях і

вулицях міст. Ми будемо битися на пагорбах і ніколи не здаватися». Прем'єр-міністр закликав співвітчизників: «Цілоком присвячимо себе виконанню наших безпосередніх обов'язків і триматимемося так, щоб і через тисячу років існування Британської Співдружності люди змогли сказати, що кращий час був саме тепер!»

Виступаючи 13 травня 1940 р., він наголосив: «Палата громад вітає утворення уряду, який уособлює єдине і непохитне рішення нації вести війну з Німеччиною до переможного кінця.

Нам випало суворе випробування. Перед нами багато довгих місяців боротьби і страждань. Ви мене запитаете, який же наш політичний курс? Я відповім: вести війну на морі, суші і в повітрі, з усією міццю й силою, яку дає нам Бог; вести війну проти жажливої тиранії, яка перевершує будь-який людський злочин. Ось наш курс. Ви запитаете, яка наша мета? Я можу відповісти одним словом: перемога, перемога будь-якою ціною, перемога, попри весь жах, перемога, яким би довгим і важким не був шлях; бо без перемоги не буде життя. Це важливо усвідомити: якщо не виживе Британська імперія, то не виживе все те, за що ми боролися, не виживе ніщо з того, за що людство бореться протягом багатьох століть. Але я беруся за це завдання з енергією і надією. Упевнений, що нашої справі не судилося зазнати невдачі. І в цей момент відчуваю себе вправі наполягати на загальній підтримці, і закликаю: «Ідемо вперед єдиною силою!».

Черчілля та його донька Мері на військово-польових навчаннях у 1944 році

Ці слова ніби перекликаються із сьогоденням, коли Україна впритул зіткнулася з агресивними намірами теперішнього Президента РФ В. Путіна.

Битва за Британію була найбільшою в історії людства військово-повітряною операцією. Відповідно до планованого вторгнення Німеччини на острів німецька авіація атакувала підрозділи англійської берегової оборони, радарні станції та морські порти. Основний напрям ударів 24 серпня 1940 р. було перенесено в глиб країни: німці намагалися знищити британські ВВС, розбомбивши аеродроми й авіазаводи, а також знищивши значну частину літаків у ангарах. Коли цей план не спрацював, німці перейшли до нічних бомбардувань Лондона. Зрештою їм довелося припинити повітряні атаки через величезні втрати: за весь час битви за Британію — із серпня по жовтень 1940 р. — німецька армія втратила майже 3 тис. літаків, натомість британські ВПС — менше тисячі.

Значну роль в успішній британській обороні відіграло використання радарів для виявлення літаків ворога. Це була перша військова невдача Гітлера, і, здобувши перемогу в битві за Британію, англійці усунули небезпеку німецького вторгнення на острів.

Одним із багатьох факторів, що спричинили поразку Німеччини у Другій світовій війні, Черчілль називав битву за Велику Британію. У своїх мемуарах він згодом писав: «До кінця жовтня (1940 р.) ворог був змушений припинити свою спробу розбомбити нас посеред білого дня. Битву за Велику

Британію було виграно. Фашисти втратили принаймні 2375 літаків. До цієї цифри німецьких втрат не входять літаки, що зникли безвісти або повернулися на свою базу з ушкодженнями.

Ми за цей час втратили 375 пілотів.

Тоді Гітлер оголосив, що він «зітре британські міста з лиця землі». Ніч за нічю він винищував жінок і дітей.

У перший тиждень вересня було вбито й поранено 6000 людей. До кінця жовтня кількість убитих сягнула 14 000 осіб, а важко поранених — 20 000. Три чверті з них постраждали в Лондоні. Майже всі — мирні жителі».

«Ці жорстокі, безглузді масові бомбардування Лондона, звісно, є частиною гітлерівського плану вторгнення, — сказав Черчілль 11 вересня 1940 р. — Вбивством великої кількості цивільного населення, жінок і дітей, він сподівається тероризувати і залякати жителів цього великого міста, перетворити їх на тягар і джерело неспокою для уряду і цим відвернути нашу увагу від

підготовлюваного наступу. Погано ж він знає дух британського народу і силу характеру лондонців, які цінують свободу набагато вище за життя. Насправді він запалив у британських серцях, тут і в усьому світі вогонь, який горітиме довго після того, як усі сліди пожежі, запаленої ним у Лондоні, будуть ліквідовані».

Попри хаос і безліч смертей, заводи продовжували працювати, робітники йшли на фабрики повз зруйновані будівлі. Зв'язок і транспорт також функціонували.

Черчілль передбачав, що ролі переминяться і Німеччина відчує всю силу британської відплати. Жодної секунди він не сумнівався в перемозі над фашизмом.

«Якщо фашистські легіони стоятимуть на березі Чорного або навіть Каспійського моря, якщо Гітлер опиниться біля самих воріт Індії, йому це не допоможе, бо в цей час у самій Німеччині весь економічний і науковий апарат німецької військової машини перетвориться на прах».

Час підтвердив правди-

вість цих слів. Виголошуючи промову, Черчілль одного разу зазначив: «Людство ніколи ще не було в такому становищі. Не досягнувши високого рівня чеснот і не користуючись досвідом більш мудрого керівництва, люди вперше отримали в руки такі знаряддя, за допомогою яких вони без промаху можуть знищити все людство. Таким є досягнення всієї їхньої славної історії, усієї славної праці попередніх поколінь. І люди добре зроблять, якщо зупиняться і задумаются над своєю новою відповідальністю. Смерть стоїть наготові, слухняна, терпляча, готова служити, готова змести всі народи «en masse», готова, якщо це буде потрібно, стерти на порошок, без будь-якої надії на відродження, все, що залишиться від цивілізації. Вона чекає тільки команди. Вона чекає цього слова від крихкої, переляканої істоти, яка вже давно служить їй жертвою і яка тепер один-єдиний раз стала її повелителем».

Напередодні нападу фашистської Німеччини

Знаменита трійка: Черчілль, Рузвельт, Сталін (1943 рік)

на Радянський Союз попри дуже складні та невизначені відносини між Великобританією і СРСР, коли Європа вже була охоплена полум'ям Другої світової війни, Черчілль застерігав керівників Радянського Союзу від недалекоглядної політики та глибокого нерозуміння глобальних німецьких намірів:

«Прем'єр-міністр — Сталіну, 25 червня 1940.

Зараз, коли обличчя Європи змінюється з кожною годиною, хочу скористатися нагодою — прийняттям Вами нового посла Його величності, щоб просити останнього передати Вам від мене це послання.

Наші країни географічно знаходяться на протилежних кінцях Європи, а з точки зору форм їх правління вони, можна сказати, виступають за абсолютно різні системи політичного мислення. Але я впевнений, що ці факти не повинні завадити тому, щоб відносини між нашими двома країнами в міжнародній сфері були гармонійними і взаємно вигідними.

У минулому, — по суті справи в недавньому минулому, — нашим відносинам, потрібно зізнатися, заважали взаємні підозри; а в серпні минулого року Радянський уряд вирішив, що інтереси Радянського Союзу вимагають розриву переговорів з нами і встановлення близьких відносин з Німеччиною. Таким чином, Німеччина стала Вашим другом майже в той момент, коли вона стала нашим ворогом.

Але з тих пір з'явився новий фактор, який, наважуюся думати, робить бажаним для обох наших країн відновлення нашого

Відомий жест Черчілля:
«Перемога!»

колишнього контакту з тим, щоб за необхідності ми могли консультуватися один з одним з тих європейських справ, які неминуче повинні цікавити нас обох, нині проблема, яка стоїть перед усією Європою, включно і перед нашими країнами, полягає в такому: як будуть держави і народи Європи реагувати на перспективу встановлення німецької гегемонії над континентом.

Той факт, що обидві наші країни знаходяться не в самій Європі, а на її периферії, ставить їх в особливе становище. Ми більшою мірою, ніж інші країни, розташовані не настільки вдало, здатні чинити опір гегемонії Німеччини, і англійський уряд, як Вам відомо, безумовно, має намір використовувати з цією метою своє географічне положення і свої величезні ресурси.

По суті політика Великобританії зосереджена на двох завданнях: по-перше, врятуватися самій від німецького панування, яке хоче нав'язати нацистський уряд, і, по-друге, звільнити всю решту Європи від панування, яке зараз встановлює над нею Німеччина.

Тільки сам Радянський

Союз може розмірковувати про те, чи загрожує її інтересам нинішня претензія Німеччини на гегемонію в Європі, і якщо так, то яким чином ці інтереси зможуть бути найкращим чином захищені. Але я вважаю, що криза, пережита нині Європою, а по суті, і всім світом, настільки серйозна, що я маю право відверто викласти Вам обстановку, як її уявляє англійський уряд. Я сподіваюся, що це забезпечить такий стан, де при будь-якому обговоренні, яке Радянський уряд може мати з сером С. Кріппсом, у вас не буде залишатися жодних неясностей щодо політики уряду його величності або його готовності всебічно обговорити з Радянським урядом будь-яку з величезних проблем, що виникли у зв'язку з нинішньою спробою Німеччини проводити в Європі послідовними етапами методичну політику завоювання та поглинання» [5; 7; 8].

Відповіді до Лондона, звичайно, не надійшло. Черчілль і не очікував на неї. Сер Стаффорд Кріппс мав офіційну холодну протокольну бесіду зі всевладним керманічем СРСР. Проте час невблаганно вів світ до війни Німеччини та

СРСР. І Черчілль як далекоглядний політик, маючи під рукою дані англійської, а також інших розвідок, чудово знав, що це є питанням часу — кількох місяців чи одного року.

Завершення в наступному номері «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Обличчя влади: російська політична еліта. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 4.
2. Юнкер Д., Айгнер Д. Франклин Рузвельт. Уинстон Черчілль. Серия «Исторические силуэты». — Ростов-на-Дону: «Феникс», 1998. — 352 с.
3. Охріменко О. Рятівник Уинстона Черчілля // Пам'ять століть. — 2009. — № 3-4. — С. 293.
4. Соколов Б.В. Сто великих політиків / Б.В. Соколов. — М., 2004. — С. 367-374.
5. Волкогонов Д. Предисловие // Уинстон Черчілль. Вторая мировая война. Книга первая. Тома 1-2. — Москва: Военное издательство, 1991.
6. Шкляр Л.Є., Шпиталь А.Г. Під знаком Нобеля. Лауреати Нобелівської премії з літератури: 1901-2006. — К.: Грамота, 2006. — С. 176-179.
7. Черчілль У. Вторая мировая война. В 3-х книгах. — Кн. 3, Т. 5-6. — Сокр. пер. с англ. — М.: Воениздат, 1991.
8. Філіппова І. Людина в смокінгу, з метеликом, в офіцерському мундирі. — День, 4 грудня 2004.

АНОТАЦІЯ

30 листопада 2014 р. виповнюється 140 років з дня народження видатного політичного діяча, сержанта Вінстона Черчілля. Статтю присвячено деяким аспектам його журналістської, політичної, літературної кар'єри та захоплення живописом. Наведені цитати з публічних виступів, листування й опублікованих творів екстраполюються на сьогодинішній розвиток протистояння в серці Європи.

Ключові слова: Вінстон Черчілль, Друга світова війна, Рузвельт, Сталін, англійські інтереси, політичні партії.

АННОТАЦИЯ

30 ноября 2014 исполняется 140 лет со дня рождения выдающегося политического деятеля, сэра Винстона Черчилля. Статья посвящена некоторым аспектам его журналистской, политической, литературной карьеры и увлечения живописом. Приведенные цитаты из публичных выступлений, переписки и опубликованных произведений экстраполируются на сегодняшнее развитие противостояния в сердце Европы.

Ключевые слова: Винстон Черчилль, Вторая мировая война, Рузвельт, Сталин, английские интересы, политические партии.

ГДІП відкриває дипломатам Житомирщину: батьківщина Сергія Корольова, історія кохання Оноре де Бальзака...

Співробітники дирекції «Дипсервіс» 20 вересня 2014 року організували та провели одноденну екскурсію до Житомирщини з відвіданням обласного центру, а також стародавнього Бердичева та селища Верхівня. У поїзді взяли участь Надзвичайні і Повноважні Посли Королівства Марокко, Республіки Болгарія, Заступник Голови місії — консул Королівства Данія, представники посольств Франції, Фінляндії, Іспанії, Італії та Угорщини.

Під час екскурсії в Житомирі дипломати ознайомилися з експозицією єдиного в Україні музею космонавтики та відвідали меморіальний будинок засновника практичної космонавтики Сергія Павловича Корольова. Музей не випадково було відкрито саме в цьому місті, адже тут 1907 року народився видатний учений, винахідник ракетно-космічної техніки.

Співробітники представництва ЄС, посольств Іспанії, Угорщини та Болгарії оглядають експозицію Житомирського музею космонавтики. У центрі — Надзвичайний і Повноважний Посол Болгарії в Україні Красімір Мінчев

У Бердичеві співробітники іноземних представництв побували у католицькому Монастирі Кармелітів Босих, заснованому в XVII ст., та костелі Святої Варвари, у якому вінчалися видатний французький письменник

Оноре де Бальзак і шляхетна красуня Евеліна Ганська.

Своєрідною родзинкою подорожі стало відвідання колишнього маєтку Ганських у селищі Верхівня, який є пам'яткою історії, архітектури та садово-пар-

кової культури кінця XVIII — початку XIX століть. Саме звідси Евеліна наважилася написати першого листа відомому вже письменникові: «Мене захоплює дивовижна чутливість вашої душі, адже завдяки їй ви розгадали

Співробітниця Посольства Франції в Україні пані Марі-Франс Дардо-Карважаль із чоловіком біля експонату в музеї космонавтики

Співробітники іноземних представництв біля колишнього маєтку Ганських у с. Верхівня

душу жінки». У цій будівлі знаходиться літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака. Садба складається з палацу у стилі ампір площею 2077 квадратних метрів, двох одноповерхових флігелів, родинної церкви, винного

погребу, різних господарських споруд і парку.

Поділившись своїми враженнями про поїздку, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Болгарія в Україні пан Красімір Мінчев, зокрема, зазначив: «Ця подорож

Співробітниця представництва ЄС в Україні пані Теодора Андрєєва з донькою в кафедральному соборі Святої Софії в Житомирі

була неперевершеною. Протягом одного дня вдалося відвідати прекрасні українські міста, дізнатися багато нової і цікавої інформації. Особисто мене найбільше вразив Монастир Кармелітів Босих – споруда надзвичайної краси. Щиро дякую Гене-

ральній дирекції за можливість пізнавати Україну. Ще раз переконався, що екскурсії з ГДП – це завжди інформативно, цікаво та якісно».

Під цими словами готові були підписатися всі, хто взяв участь у мандрівці.

Інф. ГДП

Міжнародна фотовиставка газети «День» – зворушливі свідчення народу, що вижив

XVI Міжнародна фотовиставка газети «День», за влучними словами організаторів, перетворилася на справжній фотолітопис року, який став для країни «концентратом викликів і випробувань». Не випадково значна частина світлин була присвячена Революції Гідності на Майдані та війні на сході країни. Значна частина з них отримала відзнаки посольств, які працюють в Україні.

«На цих фото я побачив співпереживання, яке досі триває, – звернувся до присутніх на відкритті виставки Надзвичайний і Повноважний Посол Грузії в Україні Міхеїл Уклеба. – До речі, дипломати: я і мої колеги, посли інших країн, разом із вами співпереживали. На те, що сталося в Україні, важко дивитися. Але, мабуть, таке випробування вона повинна була пройти, як раніше це зробила Грузія».

Як відзначив перший секретар Посольства Норвегії Сігбйорн Літланд, на фото, пов'язаних із трагічними подіями на Донбасі, закарбовані горе, страх, а також гордість за свою країну. «Ці світлина, – ска-

зав пан Сігбйорн Літланд, – ніби зворушливі свідчення народу, що вижив, а також додаткове свідчення його різноманіття. Обидві фотографії, які ми відзначили, доводять, наскільки крихким є сучасний світ насправді. Фотографія «Стовп животворящий» Олександра Кузьміна знята в Слов'янську, зображує, як людям із ноутбуками і планшетами довелося згуртуватися на вулиці навколо стовпа електромережі, одного з небагатьох джерел електроенергії, що залишилися в місті на той час, – напевне, щоб відправити звістку друзям і рідним, що з ними все гаразд. І, звісно ж, друга фотографія – «Рейс МН 17» – Євгена Малолетки з місця падіння авіалайнера: туристи, які ще нещодавно були щасливі, летячи у відпустку або відвідати родину, друзів, коханих, мабуть, і не підозрювали, що відбувається кілька тисяч метрів під ними. І раптом страшна реальність назавжди все зупинила. Ця фотографія нагадує нам, що конфлікт на Донбасі – трагедія не лише для України, а й для всього

«День Перемоги». Автор Олег Нич. Спеціальний приз від Посольства Республіки Казахстан в Україні

світу».

Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської Республіки в Україні Ейнулла Мадатлі: «Я дуже уважно переглянув виставку. Тут багато цікавих фотографій, на яких відображено найбільш злободенні, важливі моменти історії України... Це – переживання народу, яке не можна забувати... Війна на Донбасі та її наслідки. Однак, відчуваються не тільки такі сумні моменти, а й оптимістичні, зокрема, дух боротьби... Я впевнений, що Україна обов'язково забезпечить свою територіальну безпе-

ку і поверне повний суверенітет над своєю законно визнаною територією».

Надзвичайний і Повноважний Посол Латвійської Республіки в Україні, доктор Аргіта Даудзе: «Фотографії виставки 2014 року візуалізують настрої людей у дуже особливий час. Схоплений момент розповідає більше, ніж докладні описи. Українська революція збентежила українське суспільство, схвилювала тих людей у всьому світі, які розуміють справжні цінності – свободу, правду, честь і любов... Українці об'єднуються – у всій Україні настав той час, коли ніхто вже не може бути байдужим, і в цій виставці це вдалося яскраво показати».

На першій сторінці обкладинки: «Пейзаж після битви» (закритий після пожежі Будинок профспілок). Автор Володимир Фалін. Спеціальний приз від Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків із діаспорою

Матеріали фотовиставки надано газетою «День»

«Перший дзвоник». Автор Євген Гомонюк. Спеціальний приз від Посольства Азербайджанської Республіки в Україні

«Крадуть дитинство» (Слов'янськ, 9 червня 2014 року). Автор Євген Малолетка. Спеціальний приз від Посольства Грузії в Україні

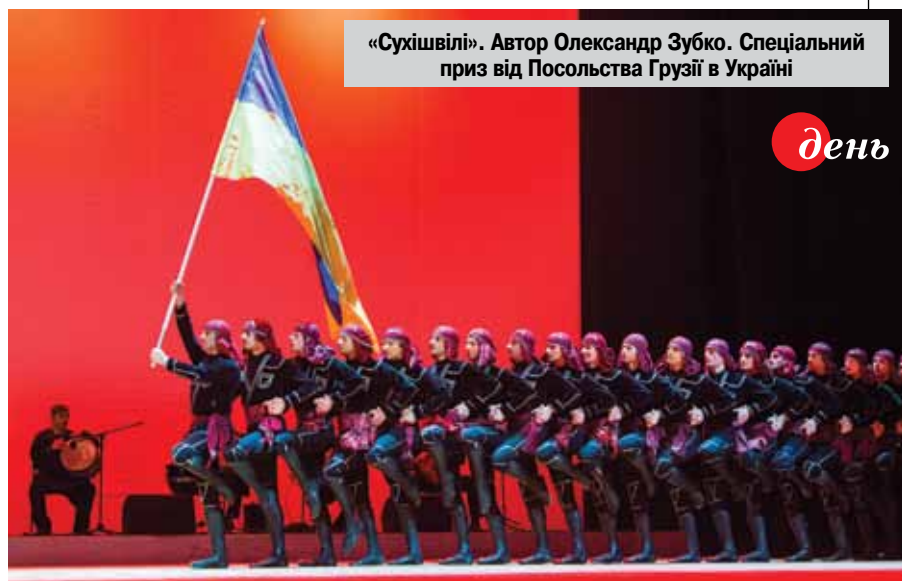
день

«Весілля!!!» (Поранені миколаївські десантники в Київському міському госпіталі). Автор Владислав Мусієнко. Спеціальний приз від Посольства Держави Ізраїль в Україні

день

«Стовп животворящий» (Слов'янськ. Єдине місце, де була електрика). Автор Олександр Кузьмін. Спеціальний приз від Посольства Норвегії в Україні

«Сухішвілі». Автор Олександр Зубко. Спеціальний приз від Посольства Грузії в Україні

день

день

«Одного разу в метро». Автор Ірен Мороз. Спеціальний приз від Центру інформації та документації НАТО. Спеціальний приз від Посольства Латвійської Республіки в Україні

день

«Рейс МН 17» (с. Грабове). Автор Євген Малолетка. Спеціальний приз від Посольства Норвегії в Україні